

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KALKINMA BANKACILIĞI VE YATIRIM İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİNDE BİR BAŞARI DEĞERLENDİRMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hüseyin ÖZTÜRK**

Anabilim Dalı : İKTİSAT

Programı : İKTİSAT

HAZİRAN 2008

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KALKINMA BANKACILIĞI VE YATIRIM İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİNDE BİR BAŞARI DEĞERLENDİRMESİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Hüseyin ÖZTÜRK
412051008**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 8 Temmuz 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 9 Haziran 2008**

**Tez Danışmanı : Öğr. Gör. Dr. Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Fuat ERCAN (M.Ü.)
Yrd. Doç. Dr. İpek İLKKARACAN AJAS (İ.T.Ü.)**

HAZİRAN 2008

ÖNSÖZ

Bu tezin yazımı aşamasında benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Hazine Müdürlüğü çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle Türkiye’de kalkınma bankacılığının geldiği son durumu görmem ve geçmiş faaliyetlerini tanımam noktasında bana imkân sağladığı için Türkiye Kalkınma Bankası’na da şükranlarımı sunarım. Ayrıca tezin yazımı aşamasında büyük sabır örneği gösteren eşim Halime’ye de teşekkürü bir borç bilirim. Tezin başlangıcından sonuna kadar çok kıymetli önerilerini aktaran ve tezin yazımı esnasında kısıtlı vaktini ayırıp tezde düzeltmeler yapan değerli tez danışman hocam Öğr.Gör.Dr.Derya Karakaş’a da sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezin uygulama kısmında bana cömertçe destek veren ve geniş açılımlar sunan sayın Yrd.Doç.Dr.Mehtap Hisarcıklılar’a teşekkürü bir borç bilirim. Kendisinin desteği olmasaydı tezin bütünlüğünün sağlanamayacağını itiraf etmek isterim. Yoğun iş temposu ortamında dahi, tezimin son aşamalarını bitirmeme olanak sağlayan Hazine Müsteşarlığı Uluslararası Sermaye Piyasaları Dairesi’nden mesai arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	V
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
ÖZET	VIII
SUMMARY.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
2. AZGELİŞMİŞLİK YAZININDA KURAMSAL DÜZENLEMELERİN KALKINMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ BAĞLAMINDA KALKINMA BANKALARI.....	4
2.1. Kalkınmanın Finansmanı	6
2.2. Devlet Kontrolüne Eleştiriler	9
2.3. Yeniden Müdahaleci Yaklaşımlar	10
3. TARİHSEL SÜREÇTE KALKINMA BANKACILIĞI.....	13
3.1. Kalkınma Bankacılığında Fransa Örneği ve Diğer Ülkelere Etkileri	14
3.2. Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Bankacılığının Gelişimi	15
3.2.1. Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Bankacılığının Kurulma Gereksinimleri	18
3.2.1.1. Uzun Vadeli Finansman Sağlayan Kurumların Olmaması.....	19
3.2.1.2. Menkul Kıymetler Borsasının Olmaması ve Kaynak Darlığı.....	20
3.2.1.3. Bilim ve Teknolojinin Ekonomiye Aktarılmasında Kurumsal Açık.....	21
3.2.1.4. Müteşebbis Desteğinin Eksikliği.....	22
3.2.1.5. Makroekonomik Olumsuzluklar.....	23
3.2.2. Kalkınma Bankalarının Eylemleri ve Faaliyet Çizgileri	24
3.2.2.1. Proje Değerlendirme	25
3.2.2.2. Uzun Vadeli Finansman ve Risk Sermayesine Ortaklık.....	26
3.2.2.3. Teknik Yardım.....	27
3.2.2.4. Kapsamlı Kredi Takibi ve Müşteriyle Dinamik İlişki	27
4. KALKINMA BANKALARINDA DÖNÜŞÜM.....	30
4.1. Kalkınma Bankaları Nasıl Bir Değişim İçinde?.....	33
4.1.1. Kredilendirmede ve Yatırımlarda Operasyonel Değişim	34
4.1.2. Kaynak Yönetimi ve Borçlanma Konusunda Değişim.....	36
4.2. Japonya’da Kalkınma Bankacılığı: 1980 Öncesi ve Sonrası	38
4.2.1. 1980 Öncesi Japonya’da Kalkınma Bankacılığı	39
4.2.2. 1980 Sonrası Japonya’da Kalkınma Bankacılığı	43
5. TÜRKİYE’DE KALKINMA BANKACILIĞI VE SANAYİ İLİŞKİSİ	48
5.1. Türkiye’de Kalkınma Bankacılığının Kısa Bir Tarihçesi.....	48
5.2. Türkiye Kalkınma Bankası’nın Kuruluşu	52
5.2.1. DESİYAB için Altyapı Çalışmaları ve İşçi Dövizleri.....	52
5.2.2. DESİYAB’ın Kuruluşu ve Siyasi Süreç	53
5.2.3. DESİYAB-Sanayi İlişkisi	56

5.2.3.1. İşçi Şirketleri ve SAN'lı Kuruluşların Genel Sorunları.....	57
5.2.3.2. DESİYAB'ın Faaliyet Konularında Değişiklikler ve Türkiye Kalkınma Bankası'na Dönüşümü	59
5.3. Kalkınma Bankacılığında Fon Kaynakları ve Teşvikler	61
5.3.1. Kalkınma Bankalarının Fon Kaynakları.....	61
5.3.2. Kalkınma Bankaları ve Teşvik Politikaları.....	64
6. KALKINMA BANKACILIĞINDA KREDİ ETKİNLİĞİ.....	67
6.1. Kalkınma ve Yatırım Kredileri:1980 Öncesi ve Sonrası	67
6.2. Kalkınma ve Yatırım Kredileri ile Yatırım İlişkisi: 1980 Öncesi ve Sonrası	701
6.3. Model	74
6.3.1. RSSY ile RKYK Arasında Eşbütünleşim Analizi.....	74
6.3.2. RTK ile RSSY Arasında Eşbütünleşim Analizi	78
6.3.3. RKYKHAR ile RSSY Arasında Eşbütünleşim Analizi	81
7. SONUÇ VE ÖNERİLER	83
EKLER.....	92
Ekler I: RKYK, RTK, RSSY ve TEFE	92
Ekler II: Kalkınma ve Yatırım Kredilerinin Bölgesel Dağılımı.....	97
ÖZGEÇMİŞ	98

KISALTMALAR

TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TKB	: Türkiye Kalkınma Bankası
SYKB	: Sınai Yatırım ve Kredi Bankası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
KYK	: Kalkınma ve Yatırım Kredileri
SSY	: Sabit Sermaye Yatırımları
TK	: Toplam Krediler
RKYK	: Reel Kalkınma Yatırım Kredileri
RSSY	: Reel Sabit Sermaye Yatırımları
RTK	: Reel Toplam Krediler
RKYKHAR	: Reel Kalkınma ve Yatırım Kredileri Haricindeki Krediler
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KfW	: Alman Kalkınma Bankası
JDB	: Japon Kalkınma Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Eximbank	: Türkiye İhracat Kredi Bankası
DYB	: Devlet Yatırım Bankası
TCTB	: Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası
DESİYAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
ERF	: Avrupa İskân Fonu
KÖF	: Kredi Özel Fonu
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yörelere
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IFC	: Uluslararası Finans Kurumu
IDA	: Uluslararası Kalkınma Ajansı
KKDP	: Kaynak Kullanımını Destekleme Primi
FKK	: Fon Kaynaklı Krediler
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası

TABLO LİSTESİ

No		Sayfa
Tablo 6.1	RKYK Birim Kök Testi Sonuçları	75
Tablo 6.2	RSSY Birim Kök Testi Sonuçları	75
Tablo 6.3	Δ RKYK Birim Kök Testi Sonuçları	75
Tablo 6.4	Δ RSSY Birim Kök Testi Sonuçları.....	76
Tablo 6.5	u_t Serisinin Birim Kök Testi Sonuçları.....	76
Tablo 6.6	RSSY ve RKYK Arasındaki Uzun Dönemli Regresyon Sonuçları	77
Tablo 6.7	RSSY ve RKYK(-1) Eşbütünleşim Analizi Sonuçları	78
Tablo 6.8	RSSY ve RTK(-1) Eşbütünleşim Analizi Sonuçları.....	79
Tablo 6.9	RTK(-1) ve RSSY Arasındaki Kısa Dönemli Regresyon Analizi Sonuçları	80
Tablo 6.10	RSSY ve RKYKHAR(-1) Eşbütünleşim Analizi Sonuçları	81
Tablo 6.11	RSSY ve RKYKHAR(-1) Arasındaki Kısa Dönemli Regresyon Analizi Sonuçları	82

ŞEKİL LİSTESİ

<u>No</u>		<u>Sayfa</u>
Şekil 6.1	: Kalkınma ve Yatırım Kredilerinin Toplam Banka Kredilerine Oranı	69
Şekil 6.2	: Kalkınma ve Yatırım Kredilerinin Bölgesel Dağılımı.....	70
Şekil 6.3	: Sabit Sermaye Yatırımları ve Krediler.....	72
Şekil 6.4	: Kalkınma ve Yatırım Kredileri ile Toplam Kredilerin Yatırım İlişkisi	73
Şekil 6.5	: RTK ile RSSY Logaritmik İfadelerinin Farklarının Görünümü..	79
Şekil 6.6	: RTK ile RSSY Logaritmik İfadelerinin Farklarının Görünümü..	81

KALKINMA BANKACILIĞI VE YATIRIM İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE BİR BAŞARI DEĞERLENDİRMESİ

ÖZET

Kalkınma bankaları, kalkınmanın finansmanında etkili olan kuruluşlardır. Birçok ülkede kalkınma bankaları kuruldukları günden bu güne, kalkınmanın ve yerel sanayiinin desteklenmesinde başat rolü üstlenmişlerdir.

1980 sonrasında hızlanan finansal liberalleşme sürecinde, yaygın özelleştirmelerle birlikte kamu bankacılığında bir daralma gözlense de, kalkınma bankaları birçok ülkede aktif bir rol oynamaya devam etmiştir. Türkiye örneğinde ise, kalkınma bankacılığı sanayinin finansmanında farklı dönemler itibarıyla değişen bir etkinlik göstermiştir. İthal ikameci sanayileşme döneminde kalkınma ve yatırım kredileri sanayileşmenin finansmanında başat olmasa da önemli bir rol oynamış, ancak 1980 sonrasında liberalleşme süreci içerisinde sanayinin finansmanında kalkınma bankalarının etkinliği azalırken, farklı işlevler üstlendikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma Bankaları, Sabit Sermaye Yatırımları, Kalkınma

THE RELATIONSHIP BETWEEN DEVELOPMENT BANKING AND INVESTMENT: A SUCCESS EVALUATION FOR TURKISH CASE

SUMMARY

Development banks are influential institutions in development financing. Since their establishment, development banks have played a leading role in development financing in many countries.

Since the 1980s, public banking has shrunk due to rapid extensive privatization. However, development banks have continued to have an active role and support development in many countries. In Turkish case, development banking performance has diversified with respect to development finance until the time being. In import substitution industrialization phase, *development and investment credits* has played not a leading but a crucial role in development finance. However since the 1980s, the efficiency of development banking has deteriorated and development banks are employed with different tasks.

Keywords: Development Banks, Gross Fixed Investments, Development

1.GİRİŞ

Kalkınma bankaları en genel anlamıyla, proje kredileri ya da şirketlerin öz sermayelerine iştirak şeklinde uzun vadeli finansman sağlayan kuruluşlardır. Uzun ve orta vadeli kredi verme haricinde ticari bankalardan hiçbir farkları yok gibi görünse de sahip oldukları ayrıntılı kredi değerlendirme, teknolojik gelişmeye katkı ve toplumsal faydayı artırma gibi tamamen kalkınma iktisadının sorunsalı olan kriterlere destek olması açısından bankacılık sektörünün özgün bir kesimini oluştururlar. Kalkınma bankaları finansal bir kurum olmaları gereği kârlı projeleri desteklemenin yanısıra sahip oldukları kalkınma misyonu sebebiyle, bu projelerin kalkınma perspektifinden topluma getirisini dikkate almayı varoluşlarının temeli sayarlar.

Faaliyetleri kapsamında kâr yerine sosyal faydayı ençoklamayı amaç edinen kalkınma bankaları, yerel sanayiye kaynak aktarmanın yanında sosyal olgularla birebir ilgilenirler. İstihdam artırıcı politikalar üretmek, yatırımların çevresel etkilerini göz önünde bulundurmak, ekonomik gündeme ilişkin görüş bildirmek vs. gibi birçok alanda faaliyet gösteren kalkınma bankaları, kalkınma sürecinin doğurabileceği zararlı etkilerin en aza indirgenmesini de amaç edinmişlerdir. Özellikle finansal piyasaların serbest piyasa koşullarıyla işlediği günümüz ekonomilerinde kalkınma bankaları, uzun vadeli kaynak tahsisinde bulunarak yerel yatırımcıları kısa vadeli finansal çalkantıların zararlı etkilerinden korurlar.

Birçok ülkede kalkınma bankaları yerel sanayiın finanse edilmesinde birer motor kurum işlevi görürken, Türkiye’de kalkınma bankalarının bankacılık sistemi içerisinde nüfuz alanı geniş değildir. Bu bağlamda, Türkiye’de özellikle yatırım ortamını iyileştirici ve girişimcileri yatırıma teşvik edici kurumların eksikliği bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye’nin kalkınma bankacılığı faaliyetlerinin geçmişten bugüne nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymak önemlidir.

Bu tezin literatüre katkısı, Türkiye'nin kalkınma sürecinde kalkınma bankalarının sanayinin finansmanında ne ölçüde başarılı olduğu ve gelecek için hâlâ bir potansiyel taşıyıp taşımadığını incelemiş olmasıdır. Birçok ülkede kalkınma bankacılığı değişik açılardan akademik çalışmalara konu olmuşken, Türkiye gibi kalkınmanın finansmanında kurumsal açığın bulunduğu bir ülkede bu konuda çok az çalışma yapılmıştır. Bu nedenle, bu çalışma, sözkonusu eksikliğin giderilmesi açısından literatüre mütevazı bir katkıyı amaçlamaktadır.

Tezin izleyen ikinci bölümünde, kalkınmada devlet etkisi üzerine bir literatür araştırması yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda değişik evrelerde iktisat yazınında devletin öneminin yükseldiği ve düştüğü saptanmıştır. Son dönemlerdeyse kalkınma sürecinde, devletin etkin bir rolü olduğu görüşü kabul görmüştür. Böylelikle neoklasik görüşün tersine, devletin bankacılık sektöründe etkin olduğu görüşünün hâlâ literatürde önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir. Kalkınma bankalarının da bu doğrultuda etkin bir şekilde kullanılabileceği ve ani kalkınma sürecinde aktif rol üstlenebileceği vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümde, 1980 öncesinde kalkınma bankacılığının gelişimi tarihsel bir perspektifle ele alınmaktadır. Bu amaçla, ilk olarak 19. yüzyılda Fransa özelinde kalkınma bankalarının kuruluş gereksinimi incelenmiştir. Kıta Avrupası'nda kurulan kalkınma bankaları sonradan birçok ülkeye esin kaynağı olduğundan, bu bankaların kuruluş nedenlerinin anlaşılması önem taşımaktadır. İkinci bölümde ayrıca, azgelişmiş ülkelerde kalkınma bankacılığının doğuşu ele alınmış olup, azgelişmiş ülkelerde kalkınma bankalarının kurulma gereksinimleri ve faaliyet çizgileri incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, kalkınma bankacılığının küreselleşme sürecinin ivme kazandığı 1980 sonrasında geçirdiği dönüşüm ele alınmış ve geleneksel çizgilerinden bir sapma olup olmadığı tartışılmıştır. Ayrıca kalkınma bankacılığının 1980 sonrasında etkinliğinin azalıp azalmadığı sorusu, kalkınma bankacılığı faaliyetleri açısından başarılı bir örnek olan Japonya üzerinden yanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, Japonya gibi bazı ülkelerde de, 1980 sonrasında dahi, kalkınma bankalarının aktif bir şekilde kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci bölümde ise Türkiye'de kalkınma bankacılığı ele alınmaktadır. Bu bölümde, Türkiye'de kalkınma bankası olarak nitelendirilebilecek kuruluşlara kısaca

değinilmiş olup, kalkınma bankacılığının Türkiye’de geçirmiş olduğu serüven esas olarak Türkiye Kalkınma Bankası mercek altına alınarak tartışılmıştır. Bu amaçla, birçok ülkede kamu sahipliğinde faaliyet gösteren kalkınma bankaları yerel sanayinin finansmanında etkiliyken, Türkiye’de kamu sahipliğinde bir kalkınma bankası olma özelliği taşıyan bu bankanın ülke kalkınmasında ne derece etkili olduğu incelenmiştir. Bu çerçevede bankanın kuruluş motivasyonları ve geçirmiş olduğu değişim analiz edilerek, siyasal iradenin banka kuruluş aşamasındaki niyetine vurgu yapılmıştır. Türkiye’de 1980 sonrasında, teşvik politikaları kapsamında kalkınma bankalarının etkili olarak kullanılmadığı ve kalkınma bankacılığını aktif hale getirmek için etkili politikalar geliştirilmediği belirtilmiştir.

Altıncı bölüm, çalışmanın ekonometrik analiz kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde kalkınma bankacılığı faaliyetlerinin yatırımlar üzerinde ne kadar etkili olduğu sınanmıştır. Bu amaçla, 1963–2005 yılları arasında Türkiye’deki kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yerel sanayinin bankası olarak tasarlanan kalkınma bankalarının yatırımlar üzerinde ne derece etkili olduğu, bir anlamda bu bankaların başarısının göstergesi niteliğindedir. Bu amaçla, kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı eşbütünleşim (cointegration) analiziyle sınanmıştır. Ayrıca bir karşılaştırma imkânı sunması açısından, aynı analiz süreci toplam banka kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında da uygulanmıştır.

2. AZGELİŞMİŞLİK YAZININDA KURUMSAL DÜZENLEMELERİN KALKINMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ BAĞLAMINDA KALKINMA BANKALARI

Gelişmiş ülkelerde 1930’lardan sonra Keynesyen politikaların uygulandığı dönem, gelişmekte olan ülkeler için de kalkınma çabalarının yeşerdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemle birlikte gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının nedenleri üzerine bir literatür gelişmiştir. Rosenstein-Rodan (1943), Nurkse (1953) ve Rostow (1956)’un çalışmaları azgelişmişlik sorunsalını merkeze koymuş, Klasik Dönemin *laissez-faire laissez-passe* (bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler) ideolojisi sorgulanmaya başlamıştır. Azgelişmişlik literatürünün gelişmesiyle birlikte, kalkınmanın hangi dinamikler üzerinden gerçekleştirileceği ve bu dinamiklerin desteklenmesi için ne tür politikaların yürütülmesi gerektiği incelenmiştir. Bu literatür esas olarak, sermaye oluşumunu kalkınmanın motoru olarak görmüştür. Yeni literatürün klasik ideolojiden ayrıldığı nokta, sanayileşme sürecinde devlete aktif bir rol verilmesini savunmasıdır. Çünkü, yeni literatüre göre, serbest piyasanın hâkim olmasıyla birlikte sosyal açıdan optimum seviyede bir yatırım seviyesi yakalanamayacaktır. Yatırım seviyesinin yükseltilmesi ise ekonomide devletin aktif rol almasıyla gerçekleşecektir. Böylece azgelişmişlik literatürü, serbest piyasanın işlemesiyle sağlanacak *etkin kaynak tahsisi* fikrini eleştirmiş ve devletin aktif bir rol oynamasıyla sermaye birikiminin sağlanması gerektiğini analizlerin temel vurgusu yapmıştır (bkz. Rosenstein-Rodan (1943), Nurkse (1953) ve Rostow (1956)).

Rosenstein-Rodan (1943:245)’a göre “çöküntü bölgeleri” (depressed areas) olarak adlandırılan dönemin azgelişmiş ülkeleri sadece Doğu Avrupa, Güneydoğu Avrupa ve Uzakdoğu ülkeleriyle sınırlı değildir. Çöküntü bölgeleri kavramı, birçok ülke ekonomisinin sınıflandırılmasında bir analiz birimi olabilir. Çöküntü bölgelerinde ekonomik kalkınma, sanayileşme aracılığıyla uluslararası işbölümüne katılarak mümkün olabilir (Rosenstein-Rodan, 1943:247). Fakat bu dönüşümün gerçekleşmesi

İngiltere örneğinde görüldüğü gibi kendiliğinden değil, ancak devlet eliyle gerçekleştirilebilir. Rosenstein-Rodan (1943)’a göre planlı bir sanayileşme süreci, devletin öncülüğünde gerçekleşecek geniş ve kapsamlı yatırımların büyük bir itiş (big push) ortaya çıkarması ile başlayabilir. Devletin aktif olduğu bir ekonomi ortamında ise sermayenin belirli bir grubun elinde birikmesinin önüne geçilecek ve tabana yayılması sağlanmış olacaktır. Ayrıca, eğitim yoluyla, genellikle toprağa bağımlı olan işgücü yapısının dönüşümü sağlanacak ve yerel sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü temin edilecektir (Rosenstein-Rodan, 1943: 248). Fakat sanayileşme sürecinde yerel kaynakların sınırlı olması bir eksikliktir. Bu nedenle azgelişmiş bölgelerin hızlı bir sanayileşme gerçekleştirebilmesi, uluslararası finansman kaynaklarının bu bölgelerde kullanımını gerektirmektedir (Rosenstein-Rodan, 1943: 247).

Nurkse (1952:256)’e göre ise, “bir ülke fakir olduğu için fakirdir”. Ülkelerin azgelişmiş/fakir olmasında kişi başına düşen reel gelirin düşük seviyede olması etkilidir. Reel gelirin düşük olması ise verimliliğin düşük olmasından kaynaklanır. Düşük verimlilik kişi başına sermaye kullanımının yetersizliğiyle ilgilidir. Sermayenin yetersizliğinin kaynağı ise ülke içindeki tasarruf kapasitesinin yetersizliğinden kaynaklanıyor olduğuna göre, azgelişmiş ülkeler tasarruf kapasitesi açısından, içinden çıkılmaz bir kısır döngü içindedirler. Nurkse (1952), bu kısır döngünün kırılması için piyasa mekanizmasının yetersiz olduğunu savunur. Buna göre, fakir bir ülkenin içinde bulunduğu sözkonusu kısır döngüden çıkabilmesi için müdahaleci bir mekanizma gereklidir. Bir ülkenin durağan bir dengeden kurtulup yatırımların optimal dağılımını gerçekleştirebilmesi için büyük hacimli ve birbirini tamamlayıcı yatırımların yapılması gereklidir (Nurkse, 1952: 260). Küçük hacimli ve uzun zaman diliminde gerçekleştirilen yatırımların ortaya çıkaracağı gelir artışı, düşük düzeylerde olacaktır (Nurkse, 1952: 256). Büyük hacimli yatırımların yapılabilmesi ise, ancak devletin desteğiyle sözkonusu olabilir.

Diğer yandan Rostow (1956), azgelişmişlik problemini, bir kader olmaktan ziyade kararlı politikalarla çözülebilecek bir olgu olarak görür. Rostow, üç aşama olarak tasarladığı büyüme sürecini başarıyla geçen bir ülkenin düzenli bir büyüme trendi elde edeceği görüşündedir (Rostow, 1956: 157). Bu süreç hazırlık, kalkış (take-off) ve istikrarlı büyüme dönemlerini kapsar. Rostow (1956), serbest piyasanın hâkim

olduğu azgelişmiş ülkelerde, tasarruf oranının gerekli kalkışı sağlayamayacağını vurgular. Piyasanın kendiliğinden işleyişine bırakıldığında, azgelişmiş ülkelerdeki tasarrufların milli gelire oranının, %4-6 aralığında olacağını iddia eder. Ancak, gerekli kalkış aşamasına geçilebilmesi için tasarrufların milli gelire oranının %10 seviyesine çıkması gereklidir (Rostow, 1956: 164). Dolayısıyla Rostow (1956) da Nurkse (1952) gibi, azgelişmiş ülkelerde üretken sermayenin kıtlığını kalkınmanın önünde büyük bir engel olarak görmektedir. Rostow (1956: 164) ayrıca kalkış aşamasına geçilebilmesi için yüksek büyüme kapasitesi taşıyan temel imalat sanayi kollarından en az birinin geliştirilmesi ve gelişen kesimdeki büyümeyi teşvik edici etkileri kullanabilecek siyasi, kurumsal ve toplumsal bir çerçevenin yaratılması gerektiğini vurgular. Kalkış aşamasına geçilebilmesi için de, bu üç koşul çerçevesinde, devletin aktif desteği gereklidir.

Böylece, azgelişmişlik literatüründe, yatırım ortamının sağlanmasının piyasa mekanizmasına bırakılmaması gereği ortak bir vurgu, olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürdeki bir diğer ortak nokta ise, kalkınmada geç kalmaları sebebiyle dönemin azgelişmiş ülkelerinin ani ve büyük hacimli yatırım yapmaları gerektiğinin belirtilmesidir. Buna göre, yatırım ortamının piyasalara bırakılmaması ve sınıflı yatırımların devlet kontrolü altında ani bir artış göstermesi gereklidir. Ancak böyle bir ortamda, kalkınma süreci başarıyla başlayabilir. Fakat azgelişmişlik literatürü, yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanmasında, azgelişmiş ülkelerin kurumsal yapısına değinmemektedir. Kalkınmanın finansmanı için yabancı kaynakların etkili olabileceği vurgulanır (Rostow, 1956: 165, Rosenstein-Rodan, 1943: 253). Sadece Nurkse (1952:271), yabancı sermaye akışının uzun vadeli kalkınma sürecinde etkili olmayacağını belirtmiş, özellikle kamu finansmanında yerel finansman kaynaklarının artırılmasının etkili sonuçlar doğuracağını vurgulamıştır.

2.1. Kalkınmanın Finansmanı

Rostow (1956), Rosenstein-Rodan (1943) ve Nurkse (1953), azgelişmişlik sorununu genelde yatırımların yetersizliği ve sermayenin verimsizliği çerçevesinde ele alırken, gelişmekte olan ülkelerdeki yatırım talebinin artırılmasında devletin aktif görev alması gerektiğini belirtmektedirler. Fakat bu çalışmalarda, kalkınmanın finansmanında devletin nasıl bir göreve sahip olması gerektiği hususunda bir vurgu bulunmamaktadır. Rostow (1956: 173-179), sermayenin tedarikinden ve müteşebbis

ruhun eksikliğinden bahsederken, dönemin azgelişmiş ülkelerindeki kurumsal yetersizlikten bahsetmez. Yazara göre, yatırım sermayesi sağlamada ülke içindeki finansal kuruluşlar ve yabancı sermaye yeterli olacaktır. Ayrıca Rostow (1956)'un analizinde, müteşebbis ruhun yerleşmesinde kurumsal eksikliğe de değinilmez. Rostow (1956)'a göre yurt içinde var olan yerleşik elitler kalkınma sürecinde müteşebbis ruhun oluşmasında görev alacaklardır. Hâlbuki azgelişmiş ülkelerde kalkınma sorununun önünde teşebbüs eksikliği ve üretken sermaye ihtiyacı ciddi bir engeldir. Azgelişmişlik literatürü kapsamında bu iki engelin kaldırılması için devletin aktif olarak görev alması gerektiği vurgulanırken, kalkınmanın finansmanında ve müteşebbis ruhun halk tabanına yayılmasında devletin üstleneceği rol açık değildir.

Öte yandan Gerschenkron (1962) ve Cameron (1972), gelişmekte olan ülkelerdeki kurumsal yapının kalkınmada üstlendiği rol üzerinde yoğunlaşmıştır. Gerschenkron (1962), ülkelerin sanayileşerek kalkınabileceklerini ve sanayileşme sürecinin kalkınmakta geç kalmış ülkelerde daha hızlı gerçekleştirebileceğini savunur. Ülkelerin büyük sıçrama (great spurt) gerçekleştirecek kalkınma atacağına geçebileceklerini vurgular. Gerschenkron (1962)'u diğerlerinden farklı kılan özellik, kalkınma sürecinde sınaî amaçlı yatırım bankalarına yüklemiş olduğu misyondur. Gerschenkron (1962: 353–354), büyük sıçrama gerçekleştirememiş ülkeleri İngiltere'ye kıyasla gelişmişlik bağlamında altı gruba ayırır:

- i. Sınaî üretim artış oranında sürekli olmayan hamle yapan ülke
- ii. Hem büyük ölçekli sınaî işletmelere ve fabrikalara hem de müteşebbisliğe önem veren ülke
- iii. Tüketim malları yerine üretim mallarına öncelik veren ülke
- iv. Üretim düzeyine büyük baskı uygulayan ülke
- v. Gelişmeye yeni başlayan sanayiiler için sermaye arzının artırılması ve müteşebbisler için iyi rehberlik hizmeti sunması amacıyla özel *kurumsal* faktörlerin bulunduğu orta düzeyde gerikalmış ülke
- vi. Tarıma daha az önem veren ülke

Bu sınıflandırma içerisinde, beşinci grupta değerlendirilen “orta seviyede azgelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerde” kalkınma ve yatırım bankalarının sınaî finansman ihtiyacının karşılanmasında etkili bir yeri bulunmaktadır (Gerschenkron, 1962: 353). Gerschenkron (1968: 137) o dönemde, sermayeye erişimde azgelişmiş ülkelerin

bulunduğu konumun yetersizliğinin farkında olmakla beraber, kurumsal düzenlemelerle bu olumsuzluğu aşılabileceğini vurgular. Almanya'nın kalkınmaya başladığı yıllarda, yatırımlar için gerekli sermaye ihtiyacının ve müteşebbis ruhun ülkede bulunan *yatırım bankaları* aracılığıyla karşılandığının altını çizer. Dolayısıyla Almanya örneğinden hareketle kalkınma bankalarının, kalkınmada gecikmiş ülkelerin üretim yapısında meydana gelen değişim için gerekli finansman ihtiyacını karşıladığı belirtilir. Hatta bankacılık sistemi devletin yoğun bir şekilde üretim sürecinde yer aldığı ülkelerde, kalkınmanın yönünü belirlemiş ve sanayinin olmazsa olmazı haline gelmiştir. (Şahinkaya, 1999: 27). Hatta Riesser (1911)'den alıntıyla Gerschenkron (1962: 12), Almanya'da kredi bankalarının (kalkınma ve yatırım bankaları) “beşikten mezara, kuruluşundan tasfiyesine kadar işletmelerin yanında” olduklarını belirtir. Yerel ekonomide kalkınma bankalarının faaliyet göstermesiyle birlikte üretim yapısı da büyük değişiklik göstermiştir.¹ Tarımsal üretimden sanai üretime doğru değişen üretim yapısında kalkınma bankaları önemli bir faktördür. Ayrıca, Gerschenkron (1962) kalkınma sürecinde azgelişmişlik seviyesi arttıkça, yeni gelişmeye başlayan sanayi kollarının sermayeye erişiminde devlet desteğinin de artması gerektiğine vurgu yapmıştır. Zira Rusya'nın kalkınma sürecinin başlangıcında azgelişmişlik derecesinin daha yüksek olması sebebiyle gerekli sermayenin karşılanmasında bankalar da yetersiz kalmış, bunun için devletin bizzat kendisi büyük ölçekli işletmeler kurmuştur (Cameron: 1972: 11).

Gerschenkron (1962)'un kalkınma bankalarının kalkınmanın finansmanında önemli bir rolü olduğu tespitine tepki olarak, analizin sadece Almanya ve Rusya üzerinden yürütölmesi eleştirilmiştir (Cameron, 1972: 14). Finansal kuruluşlardaki eksikliklerin bütün ülkelere genellenemeyeceği ve ülkedeki diğer ekonomik faktörlerin de azgelişmişlikle ilintili olabileceği belirtilmiştir. Bir ülkedeki ekonomik koşulların ve finansman talebinin finansal yapıyı şekillendireceği, finansal yapı içinde devletin müdahaleci tavrının yatırım ortamını iyileştirici bir etkide bulunmayacağı belirtilmiştir (Cameron: 1972: 25).

¹ 1848-1870 arası Alman ekonomisinde ve üretim yapısında değişiklik ve kalkınma bankalarının rolüne ilişkin bkz: (Riesser, 1911:27-44)

2.2. Devlet Kontrolüne Eleştiriler

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 1970’li yıllara kadar geçen sürede küresel ekonomi tempolu bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu dönem içinde gelişmiş merkez ülkelerde Keynesyen politikalara dayalı “refah devleti” modeli uygulanmış, birçok gelişmekte olan ülkede de ithal ikameci sanayileşme modeli benimsenmiştir. Yaklaşık çeyrek asıra karşılık gelen bir dönemde hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler kalkınma sürecinde yol almışlar ve bu dönem içinde küresel çapta yüksek düzeyde bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir.. 1960 ve 1970 yılları arasında kalkınma iktisadı başarılı bir dönem yaşarken, 1970’li yılların başlarından itibaren merkez ülkelerde başlayan ve izleyen yıllarda da gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına alan kriz sonucunda kalkınma paradigması büyük ölçüde ekonomi literatürünün gündeminden düşmüştür. Kriz; gelişmiş ülkelerde kâr oranlarındaki düşüşten kaynaklanırken, azgelişmiş ülkelerde ithal ikameci sanayileşme modelinde ortaya çıkan olumsuzluklarla gündeme gelmiştir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinin ve dolaylı olarak devletçi politikaların azgelişmişlik sorunsalı çerçevesinde etkisi azalırken, neo-klasik iktisat politikaları 1970’li yıllar sonrasının hâkim iktisat paradigması olmuştur. Azgelişmiş ülkeler, girilen darboğazdan kamu harcamalarının kısılması, özelleştirme ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi gibi bir dizi reform çabalarıyla çıkmayı amaçlamışlardır. 1970’lerin devlet öncülüğünde planlı kalkınma modelinden, ülke ekonomilerinin küresel sermaye ile entegrasyonun hızlandığı 1980 sonrası döneme geçiş sürecinde, azgelişmişlik literatüründe devletin aktif rolünün gereği üzerine yapılan vurgu da eleştiriye uğramıştır. Bu dönemde yapılan eleştiriler üç başlık altında toplanabilir (Wade, 1990):

- 1) 1950–1960 arasında birçok azgelişmiş ülkede uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikaları, sürekli devlet desteğine muhtaç (sübvansiyon) verimsiz sanayi kollarını ortaya çıkarmıştır.
- 2) Devlet müdahalesi, yatırımcıları rant güdüsüyle hareket ettirmekte, yatırımcılar üretimden daha çok devlet sübvansiyonu elde etmek için lobicilik faaliyetlerine yönelmektedir.
- 3) II. Dünya Savaşı sonrasında yüksek büyüme gerçekleştiren Güney Kore, Hong Kong ve Tayvan gibi ülkeler yüksek büyüme oranlarını, piyasa mekanizmasıyla uyumlu hareket eden güçlü özel sektör ve dışa dönük piyasa modeli ile gerçekleştirmiştir.

Neoklasik görüş de klasik görüşün *etkin piyasa* olgusuna benzer bir şekilde, devlet müdahalesinin verimsizliğine vurgu yapmış ve gerekli kurumsal düzenlemeler yapıldıktan sonra verimli bir yatırım ortamının sağlanabileceğini vurgulamıştır (Wade, 1990: 9).

2.3. Yeniden Müdahaleci Yaklaşımlar

1980’li ve özellikle de 1990’lı yıllarda azgelişmekte olan ülkeler finansal serbestleşme politikalarını uygulamış ve finansal sermayenin uluslararası akışkanlığı artmıştır. Bu süreçte, uluslararası para sermayenin spekülâtif nitelikteki, kısa vadeli hareketliliğinin doğurduğu olumsuz baskı altında birçok gelişmekte olan ülkenin büyük ölçüde kalkınma paradigmasından vazgeçmek zorunda kaldığı yaygın bir kanı olmakla birlikte, aslında bu ülkelerin sermaye açıklarını kapatmak için sözkonusu fonları kendilerine çekmeye çalıştıkları görülmüştür. Böylece 1980 sonrasında devletin önderliğinde planlı bir ithal ikameci sanayileşme politikası uygulamak yerine, gelişmekte olan ülkelerin finansal serbestleşme ortamında ülkelerine çektikleri para sermayeyi kendi iç dinamiklerine bağlı olarak değişen şekillerde ekonomilerine içerdikleri gözlemlenmiştir. Güney Kore gibi kimi ülkelerde bu fonlar daha çok üretken sermaye yatırımlarında kullanılırken, Tayvan, Malezya vb. kimi ülkelerde ise daha çok gayrimenkul, ticaret vb. alanlarda kullanılmıştır. Bu süreç içerisinde de uluslararası finansal akımların çeşitli ülkelerde kullanım şekilleri ile bağlantılı olarak, birbirini izleyen finansal krizler ortaya çıkmıştır.

1960 ve 1970’lerde uygulanan ithal ikameci sanayileşme modelinin artık birçok azgelişmiş ülkede uygulanamaz hale gelmesi sonrasında devletçi ekonomi politikaları yoğun eleştiri toplarken, 1980 sonrasında şekillenen finansal yapı içerisinde uluslararası finansal akımların kalkınmanın finansmanını sağlayamadığı ve finansal yapının yerel sanayiyle olan organik bağının zayıfladığı görüşü sonucunda, 1980 ve 1990’lı yıllar sonrasında, devletçi politikalar literatüre tekrar yerleşmeye başlamıştır. Amsden (1989) Güney Kore, Wade (1990) ise Tayvan özelinde, Doğu Asya ülkelerinde uygulanan başarılı devletçi politikaları incelemiştir. Dünya Bankası (1997) raporunda da belirtildiği üzere, piyasa egemenliği altındaki ekonomilerde arzu edilen kalkınma hamlesinin gerçekleşmemesi üzerine, devletin kalkınma sürecindeki konumu yeniden tartışma konusu olmuştur. Artık piyasa egemenliğinin

kurumsal bazda simgesi olan kuruluşlardan Dünya Bankası bile, devletin kalkınma sürecindeki yerini sorgulama ihtiyacı hissetmekteydi.

Neoklasik görüş, kalkınma sürecini geç tamamlayan Güney Kore, Tayvan ve gibi ülkelerde sanayileşmenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini devletin minimalist faaliyetleri ve piyasa ekonomisinin zaferi olarak görürken, karşıt görüşte olan kimi yazarlar devletin destek ve kontrolünün bu ülkelerin başarısındaki etkisinin büyük olduğunu vurguluyorlardı (bkz.Amsden, 1989; Wade 1990; World Bank, 1997). Devletin kalkınmadaki rolünün tekrar gün yüzüne çıkarıldığı son dönemdeki çalışmalara göre, başarılı devlet müdahalesinin son örnekleri olan bu ülkelerde devlet, minimalist rolün tam tersine, kapitalist sermaye sahipleriyle sıkı ve disiplinli bir ilişki kurmuş ve özel sermaye eliyle sanayileşmeyi gerçekleştirmiştir (Chibber, 1999: 310). Diğer bir ifadeyle, Uzakdoğu tecrübesinin başarıyla sonuçlanmasının temelinde, devletin özel sermayeyi yönlendirici tavrı ve özel yatırımcılarla kurmuş olduğu dinamik ilişki yatmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin gerçekleştirmiş olduğu kalkınma hamlesinde devletin finansal sistem üzerinde kurduğu kontrolün de büyük etkisi bulunmaktadır. Güney Kore örneğinde, bankalar 1961 yılında millileştirilmiş, menkul kıymetler borsasının etkinliğinin kısıtlanması amacıyla da hisse senetlerinin fiyatlanmasında katı kurallar getirilmiştir (Besiyok, 2006: 45).

Özetle, bir ülkenin kalkınmasında devlet müdahalesinin rolüne dair farklı görüşler mevcuttur. 1960 ile 1970 yılları arasındaki yazın, devlet müdahalesinin kalkınma sürecinde olumlu etkisi olduğunu savunurken, 1980 sonrası dönemde öne çıkan neoklasik görüş devletin rolünün sınırlandırılması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Ne var ki, son dönemde devletin rasyonel politikalar benimsendiği sürece ekonomi alanında yer alabileceği görüşü tekrar destek kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte de, kalkınmanın finansmanında kalkınma bankaları aktif bir şekilde yer alabilir. Her ne kadar başarısız örnekleri bulunsa da, tutarlı ekonomi politikalarıyla desteklendiği sürece kalkınmanın finansmanında kalkınma bankalarının etkili sonuçlar doğurabileceği bir gerçektir.² Kalkınmakta gecikmiş ülkelerin sanayileşme hızlarında görülecek ani bir artışın gerektireceği finansman ve teşebbüs ihtiyacını, tutarlı ekonomi politikaları uygulandığı sürece, kalkınma ve yatırım bankaları

² Kalkınmanın finansmanında başarısız bir örnek olarak İtalya örneği için bkz: (Cameron: 1972: 58-90).

karşılayabilir. Böylece, her ülkenin kendine özgü ekonomik yapısı içerisinde, kalkınma bankacılığı hâlâ görev alabilir. Çünkü kalkınma bankacılığı, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak tartışıldığı üzere, dinamik bir yapı arz etmektedir.

3. TARİHSEL SÜREÇTE KALKINMA BANKACILIĞI

I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nın ardından birçok azgelişmiş ülkede kalkınma amaçlı kurum ve kuruluşlar kurulmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında Latin Amerika ülkelerinde kurulmaya başlanan kalkınma bankaları, II. Dünya Savaşı'nın ardından yaygınlık kazanarak birçok ülkede daha faaliyete geçmiştir. Dünya savaşlarının neden olduğu ekonomik yıkım, azgelişmiş ülkelere kalkınma kuruluşlarının ve kalkınma bankalarının kurulmasına veya hâlihazırda var olan bu nitelikteki kurumların daha etkin bir duruma gelmesine yol açmıştır (Diamond, 1957: 1). Savaş yıllarının ağır yıkımını atlattıktan sonra da, birçok ülkede kalkınma bankaları farklı misyon ve görevlerle faaliyetlerine devam etmiştir. Kalkınma kuruluşu veya kalkınma bankası olarak kurulan birçok kuruluş, bulundukları ülkede aynı amaçla ama farklı görevlerle kalkınmanın belkemiğini oluşturmuştur. Kalkınma bankası olarak adlandırılmasa da, Türkiye'de Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında kurulan Etibank ülke içinde devlet adına maden çıkarılması ve işletilmesi alanında hizmet vermiştir. Corporacion de Fomento de la Produccion of Chile ise, Şili'de devlet destekli kalkınma planı çerçevesinde tüm sektörlerin desteklenmesi amacıyla yurtdışından kredi temin etmek misyonuyla kurulmuştur. Ayrıca Industrial Credit and Investment Corporation of India, Hindistan'da özel sektör girişimlerinin finansmanını üstlenmek amacıyla kurulmuştur (Diamond, 1957: 48). Her ne kadar misyonları gereği ulusal kalkınma bankaları birçok farklı amacı gözeterek faaliyetlerini yürütmüş olsa da, bu faaliyetlerini ya uzun vadeli kredi sağlamak yada yeni girişimlere risk sermayesi temin ederek yürütmüşlerdir (Basu, 1965: 40). Bazı ülkelerde kalkınma bankaları kamu kuruluşu olarak hizmet verirken, birçok ülkede özel sektöre aittirler. Fakat ister kamuya ait olsun isterse özel sektöre ait olsun kalkınma bankalarından beklenen, özel sektöre sermaye, teşebbüs, yönetim ve teknik anlamda destek sağlamaktır. Kalkınma bankalarının ilk nüvelerinin 19. yüzyıl kıta Avrupası'nda ortaya çıktığını, I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'nın hemen

ardından, savaşların ortaya çıkardığı yıkımın olumsuz ekonomik sonuçlarını ortadan kaldırmak ve hızlı kalkınma hamlesi gerçekleştirmek amacıyla dünyanın diğer coğrafyalarına yayıldığı görülmektedir. Kalkınma bankacılığının Avrupa kıtasındaki tarihini ve azgelişmiş ülkelere yayılışını incelemek kalkınma bankacılığının ortaya çıkışındaki temel motivasyonları anlamada önemli bir hareket noktasıdır. Aşağıda, kalkınma bankacılığının doğuşu ve dünya geneline yayılışı tarihsel süreç ışığında incelenecektir.

3.1. Kalkınma Bankacılığında Fransa Örneği ve Diğer Ülkelere Etkileri

Avrupa’da İngiltere dışında kalan ülkelerde, aile şirketleri ve küçük ölçekli işletmelerden büyük şirketlere dönüşüm, hem hukuki yapılarında hem de finansal sistemlerinde büyük değişiklikler gerektiriyordu. 19. yüzyıl Fransa’sında, ülke içinde gerekli demiryolu, kanallar ve kamu yararına olacak yapıların finansmanını sağlamak amacıyla, yatırım evlerini (investment houses) ve ticari bankaları devlet menkul kıymetlerine yatırım yapmaya zorlayan devletçi bir yapı hâkimdi (Diamond, 1957, s.22). Kalkınmanın, İngiltere örneğinin tam tersine sosyal politikalarla elde edileceğini düşünen Fransa, ulusal refahın artırılması yoluyla elde edilecek bir kalkınmanın kalıcı ve etkili olacağını düşünüyordu. Bu doğrultuda kararlar alınmasında etkili birinci faktör ise, Napolyon’un etrafındaki Saint Simonyen görüşe sahip sosyalist fikir adamlarıydı (Diamond, 1957: 23). Ekonomi politikalarının bu doğrultuda geliştiği bir ülke olan Fransa’da, uzun vadeli kaynak eksikliği, birçok anonim şirketin birleşmesiyle kurulmuş bir ipotek bankası (mortgage bank) olan Credit Mobilier ile giderilmek istendi (Diamond, 1957: 23). Bu noktada, Fransa’da uzun vadeli finansman ihtiyacının devletçi bir anlayışla kurulan finansal kuruluşlarla giderilmek istendiğine dikkat çekilmelidir. 19. yüzyılda Fransa’da, devlet teşvikli birçok yatırımda Credit Mobilier görev aldı. Fakat Credit Mobilier’in ülke içindeki görevi ancak onbeş yıl sürdü. Onbeş yıl gibi kısa bir sürenin kalkınma bankacılığında göz ardı edilebilecek bir etkisinin olduğu düşünülse de, Credit Mobilier’in kalkınma bankacılığı açısından önemi, ardından Avrupa’da birçok ülkede benzeri bankaların kurulmasına örnek teşkil etmesi oldu. Fransa’ya özgü olan bu finansal gelişmeler sonrasında, hemen hemen aynı ekonomik yapıda olan diğer ülkeler, uzun vadeli finansmana ihtiyaç duyacak büyük projelerde araçsal olarak kullanılacak kalkınma kuruluşları kurdular. Almanya, Avusturya, Belçika, İtalya, İsviçre, İspanya gibi birçok ülkede Credit Mobilier’den etkilenmiş yatırım bankaları bunun somut

örneğidirler (Diamond, 1957: 25). Böylelikle Fransa'dan etkilenmiş birçok ülkede, yeni bankalar sayesinde uzun erimli kalkınmanın dinamikleri oluşturulmuş oldu. Kurulmuş bankalar aslında, yönetim ve çalışanların nitelikleri açısından ticari bankalara benzerdi, fakat çalışma anlayışı ve tarzında farklılıklar vardı. Özellikle, yeni ve farklı fikirlerden beslenen projelerin desteklenmesinde kalkınma bankaları istekliydiler. Her ne kadar yeni ve farklı fikirlerin beslediği projelerin büyük çoğunluğu başarıyla sonuçlanmadıysa da, yüksek getiri potansiyeli taşıyorlardı. Bu tür projelerin finanse edilmesinde ticari bankaların faal olmamaları sebebiyle, Avrupa'da bu dönemde riskli projelerin finansmanında büyük bir boşluk hissediliyordu. Kalkınma bankalarının kıta Avrupası'nda yaygınlaşması sonucu bu bankalar, risk sermayesi (venture capital) finansmanı sağlayarak, işletmelerin yüksek kârlara ulaşılmasına katkıda bulunmuştur. Credit Mobilier'den esinlenerek oluşturulan birçok kalkınma bankası, sözkonusu Avrupa ülkelerindeki ekonomik durumu büyük ölçüde değiştirerek, planlı ekonomi anlayışı içinde, Kıta Avrupa'sının o dönemdeki acil kalkınma ihtiyacını giderdiler. Bu bankalar ekonomik kalkınmayı, diğer bankalardan ve kişisel birikimlerden sağlanan büyük miktarlardaki sermayeyi finansal sisteme sokarak; işletmelerin öz sermayelerine yatırarak ve uzun vadeli krediler sağlayarak; kalkınmada gerekli yeni işletmeler kurarak ve ülke içinde sermayenin kolay temini için sermaye piyasalarını geliştirerek sağladılar (Boskey, 1961: 23).

3.2.Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınma Bankacılığının Gelişimi

Temelleri birçok gelişmiş ülkede 19. yüzyılda atılan kalkınma bankacılığı, az gelişmiş ülkelerde büyük ölçüde 20. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Kalkınma bankalarının az gelişmiş ülkelerde yaygınlaşması ve ülkelerin finansal sistemleri içerisinde yer alması iki dalga şeklinde gerçekleşmiştir. Birinci dalga, I. Dünya Savaşı'nın sebep olduğu ekonomik yıkım ve ardından gelen buhran dönemi sonrası kalkınmanın finansmanı için kurulan kalkınma bankalarıdır. Bu süreç iki dünya savaşı arası dönem olan 1920–1945 arası dönemi kapsar. Latin Amerika ülkeleri kapsamında Şili'de Corporacion de Fomento, bu alanda bir ilk olması özelliğiyle, diğer az gelişmiş ülkelerde kalkınma bankacılığının yeşermesi anlamında destekleyici olmuştur. İkinci dalga ise, II. Dünya Savaşı sonrasında özellikle Dünya Bankası aracılığıyla kurulan kalkınma bankalarıyla gerçekleşmiştir.

Birinci dalga ile azgelişmiş ülkelerde kalkınma bankalarının kurulmasının altında yatan temel neden, 1930'lardaki ekonomik buhran yıllarının Latin Amerika'daki birçok ülkede kalkınmacı anlayışı tetiklemesidir. Bu dönemde, temel ihrac kalemi olan birincil malların fiyatlarının buhran nedeniyle düşmesi, Latin Amerika ülkelerinin birçoğunu, sanayileşmeye yönlendirmiştir. 1920 ve 1945 yılları arasında birçok başka ülkede de görüldüğü gibi, ithalat kotaları uygulayarak yerli sanayiye teşvik etmek Latin Amerika ülkelerinde de beklenen başarıyı beraberinde getirmemiştir. Bu dönemde, ithalatın engellenmesi yoluyla ülke içindeki artığın yurtdışına çıkmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde yerel sanayinin gelişmesi ve buna paralel olarak topyekûn bir ekonomik gelişme plânlandıysa da, bunalım koşullarında yerel ekonomiye yabancı sermaye akışındaki kesinti ve ihracat gelirlerinin düşüşü yerel sanayide, sermaye açığını büyütmiştir. Yerel teşebbüsün elindeki sermayenin bu şekilde daralması, yatırımların azalmasına neden olmuştur. Dışa kapalı ekonomi döneminde, ülke içindeki döviz yetersizliği yeni yatırımlar için gereksinim duyulan makine, teçhizat ve hammaddenin sağlanmasında zorluklara yol açmıştır. II. Dünya Savaşı ile birlikte birincil mallara talepte artış gözlendiyse de sanayileşmiş ülkelere önceden ithalat yoluyla elde edilen sermaye yoğun sanayi mallarının eksikliği, Latin Amerika ülkelerinde II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de arzu edilen sanayileşmenin önündeki en büyük engel olmuştur. Bu sebeple, Latin Amerika ülkelerinde kamusal ve özel teşebbüsün oluşturulması ile özel sektörün finansal açıdan desteklenmesi amacıyla kalkınma bankaları kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında azgelişmiş ülkelere kalkınma bankacılığında ikinci bir dalga gözlenmiştir. İkinci dalgayla, azgelişmiş ülkelere savaşın açtığı tahribatı azaltmak amacıyla kalkınma bankalarının kurulmasına devam edilmiştir. Uluslararası alandaki bu gelişmeye paralel olarak, Bretton Woods anlaşmasıyla kurulan ve Dünya Bankası çatısı altında faaliyet gösteren Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD-International Bank for Reconstruction and Development) genelde azgelişmiş ülkelere proje kredisi verirken, ulusal düzeyde yeni kalkınma bankalarının kurulmasına destek vermiştir (Abaç, 1985: 531). Böylelikle, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye dâhil birçok ülkede Dünya Bankası'nın öncülüğünde ve finansman desteğinde kalkınma bankaları kurulmuştur.

Azgelişmiş birçok ülkede bu dönemde yabancı kaynak (loan capital) ve özsermaye (equity capital) yönünden ciddi kaynak sıkıntısı bulunmaktaydı. Ayrıca bu

ülkelerdeki birçok şirket hâlâ küçük ölçekli şirketlerdi ve kredi finansmanında ölçekleri dolayısıyla daha fazla sorunlar yaşamaktaydı. Özel sektörün mali yapısındaki zayıflık dolayısıyla, Dünya Bankası kredilerinin az gelişmiş ülkelere aktarılmasında sorunlar çıkmaktaydı. Öncelikle Dünya Bankası gibi büyük bir kuruluş, az gelişmiş ülkelerdeki küçük ölçekli şirketlere verilecek kredilerin izleme ve denetleme (screening and monitoring) maliyetlerini üzerine almak istemiyordu (Basu, 1965: 11). Ayrıca özel sektördeki yapısal problemlerle yerel hükümetlerin ilgilenmesini isteyen Dünya Bankası, kredilendirme sürecinde sadece kaynak tahsis etmek istiyor, bunun geri dönüşüyle ilgili risk almak istemiyordu. Bu nedenle, Dünya Bankası fonlarının az gelişmiş ülkelere transferi, yerel hükümetlerin geri ödeme garantisi olmadan yapılmamaktaydı. Yerel hükümetler de, küçük ölçekli şirketlere Dünya Bankası fonlarını kullandırma yönünde, özendirici politikalar yürütmemekteydi. Dünya Bankası fonlarının bu küçük işletmeler tarafından geri ödenmemesi devlet bütçesine yük oluşturacağından, birçok az gelişmiş ülkede özel sektöre aktarılacak fonlar önünde katı siyasi ve yasal engeller bulunmaktaydı. (Basu, 1965: 11) Dünya Bankası bu koşullar altında, birçok ülkede kalkınma bankası kuruluşunu teşvik ederek, kredilerini bu kuruluşlar aracılığıyla özel sektöre kullandırmak istemiştir. Bu teknikle Türkiye’de de, 1950 yılında özel sermayeli bir kalkınma bankası olan TSKB’nin kurulması teşvik edilmiştir. TSKB’nin “... Türkiye’de yeni özel sanayinin kurulmasına ve mevcut özel sanayinin tevsiiine ve modernleştirilmesine yardım etmek ve bunları hızlandırmak”³ amacıyla özel sektörde aktif rol aldığı görülmüştür. Kuruluşunun hemen sonrasında, 1951’de, TSKB’ye Dünya Bankası aracılığıyla özel sektörün gelişmesi amacıyla *ilk defa* döviz cinsinden kredi kullanılmıştır. Bunu izleyen yıllarda Etiyopya, Hindistan, Pakistan, İran, İsrail ve Malezya’da da Dünya Bankası öncülüğünde kalkınma bankaları kurulmuştur. (Basu, 1965: 12–13).

Özetle, az gelişmiş ülkelerde I. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde ile Latin Amerika ülkelerinde kalkınma bankaları oluşturulurken, II. Dünya Savaşı sonrasında da Dünya Bankası’nın teşvikiyle diğer birçok ülkede kalkınma bankaları kurulmuştur. Kalkınma bankacılığının esas amacı kalkınmayı sağlamak ve bu amaç doğrultusunda uzun vadeli kredi vermek olduğu için, uzun vadeli kaynakların kıt olduğu ve özel sektörün genelde küçük ve orta ölçekli şirketlerden oluştuğu az gelişmiş ülkelerde,

³ TSKB Ana Sözleşmesi, Madde:2

kalkınma bankacılığının özelliklerini incelemek anlamlı olacaktır. Bankacılık faaliyetlerinde kalkınma bankalarının karşılaştığı sorunları azgelişmiş ülkeler özelinde incelemek, kalkınma bankacılığında geline son noktayı görmek açısından da önemlidir.

3.2.1. Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınma Bankacılığının Kurulma Gereksinimleri

Azgelişmiş ülkelerde finansal sistemde büyük bir boşluğu dolduran kalkınma bankaları, bulundukları ülkelerdeki ticari bankaların desteklemeyecekleri projelere finansman sağlayarak piyasaların uzun vadeli fon ihtiyaçlarını gidermektedirler. Birçok azgelişmiş ülkede sermaye piyasalarının bulunmaması sebebiyle, kalkınma bankaları kuruldukları günden bugüne sermaye ihtiyacının karşılanmasında işlev görmüşlerdir. Kalkınma bankalarının bir diğer yaşamsal özelliği ise, özel sektör projelerini değerlendirip kamu yararına olacak birçok işletmenin kurulmasına aracı olması ve bunları finanse etmesidir. Azgelişmiş ülkelerde, kalkınma bankalarının ticari bankalardan farklı olarak, bütçe açıklarını kapama amacıyla hükümetlere borç temin eden bir yapılarının olmaması ve kârlılık ana ilkesiyle kısa vadeli kaynak akışına olanak vermemeleri, kalkınma bankalarına özgün bir yapı kazandırmaktadır. Bu noktadan hareketle birçok ülkede kalkınma bankalarının, finansal sistemin sunduğu kısa vadeli fon arzının yanında piyasalara uzun vadeli kaynak sağlayarak, istihdam ve kalkınmayı desteklemek üzere kurulduğu rahatlıkla söylenebilir.

Her ne kadar kalkınma bankacılığı fikri sanayileşmiş batılı ülkelerde ortaya çıktıysa da, birçok azgelişmiş ülke bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz kalkınma bankalarını kurmuşlardır. Kalkınma bankacılığı alanında azgelişmiş ülkeleri harekete geçiren beş temel unsur aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Bu ülkelerde piyasalara uzun vadeli sermaye aktaracak finansal kurumların olmayışı
2. Kaynak ihtiyacını sağlayacak menkul kıymetler borsasının olmayışı ve özel sektöre ait kaynak ihtiyacının zor şartlar altında karşılanması
3. Bilim ve teknolojinin ekonomiye aktarılması noktasında kurumsal bir açığın var oluşu
4. Müteşebbis ruhun eksikliği

5. Uygun makroekonomik ortamın bulunmayışı

Kalkınma bankalarının az gelişmiş ülkelerde genel olarak bu beş başlık altında toplanabilecek unsurların nitelediği bir ekonomik ortamda kurulduğu söylenebilir. Kalkınma bankalarının kurulmasına zemin oluşturduğu için bu unsurların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, az gelişmiş ülkelerdeki genel ekonomik yapının kalkınma bankalarıyla olan ilişkisini daha net ortaya koyacaktır. Aşağıda, kalkınma bankalarının kurulmasına zemin oluşturan bu beş unsur ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

3.2.1.1. Uzun Vadeli Finansman Sağlayan Kurumların Olmaması

19. yüzyılın son dönemlerine kadar dünya ölçeğinde, büyük miktarlarda uzun vadeli kredi ihtiyacı doğmamıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret hacminin genişlemesi ile sanayileşen ülkelerde fon ihtiyacı giderek artmış ve çok sayıda özel kuruluş anonim şirket haline dönüşmüştür. Ancak bu süreçte, sanayileşen ülkelerin ekonomilerinde bu açığı giderecek derinlikte bir finansal yapının gelişmediği söylenebilir. Az gelişmiş ülkelerde ise en son II. Dünya Savaşı ile birlikte, ekonomik kalkınmanın sanayileşmenin ülke geneline yayılması ile gerçekleştirilebileceği artık yaygın bir kanı haline gelmiştir (Boskey, 1959: 3). Fakat bu ülkelerde sanayileşmenin önündeki en büyük engel, yatırımlar için gerekli olan fonların yetersizliğidir. Az gelişmiş ülkelerde uzun süreli yatırım ve işletme sermayesi fonlarına duyulan büyük gereksinim, mali piyasanın içinde önemli bir yeri dolduran kalkınma bankalarını ve bu kurumların kullandığı araçları ekonomilerin çok önemli organları haline getirmiştir. Söz konusu finansman açığı sonucunda kurulan kalkınma bankaları, birçok ülkede güçlenerek ihtisaslaşmış kurumlar haline gelmiştir.

Az gelişmiş birçok ülkede ve sanayileşme yolunda ilerleyen gelişmekte olan ülkelerde, uzun vadeli finansman sağlayan kurumlar olarak kalkınma bankaları önemlerini günümüzün farklı konjonktüründe hâlâ devam ettirmektedir. Son on yılı aşkın bir süre içerisinde birçok gelişmekte olan ülke mali piyasalarını serbestleştirmiştir. Liberal mali piyasaların işlerlik kazanması sonucunda özellikle gelişmekte olan ülkelerde kredi hacminde görülmedik bir genişleme meydana gelmiştir. Fakat belli bir genişleme döneminin ardından birçok ülkede kredi hacminde tekrar daralmalar meydana gelmiştir. Bu kredi hacmindeki genişleme ve daralma devrimleri (boom-bust cycles) dünya ekonomisinde artık kronik hale gelen

ve literatürde ikiz krizler olarak geçen kur ve bankacılık krizlerine eşlik etmektedir (Tornell, 2002: 1). Bir diğer deyişle, kur ve bankacılık krizlerinin doğal faturası kredi darboğazı olmaktadır. Mali piyasalarda artan bu istikrarsızlığın bir bileşeni olarak, kısa vadeli finansal hareketler baskın hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüzde birçok ülkede, serbestleştirilen finansal piyasalarda uzun vadeli fon hareketlerine işlerlik kazandıracak sistem ve kurumların önemi daha da artmıştır.

3.2.1.2. Menkul Kıymetler Borsasının Olmayışı ve Kaynak Darlığı

Yerel sermaye piyasalarının sanayi sektörünü yeterince besleyemediği gelişmekte olan ülkelerde, özellikle uzun vadeli finansman eksikliği ciddi bir problemdir. Uluslararası kısa vadeli sermaye hareketlerinin artmaya başladığı 1990'lar öncesinde hemen her gelişmekte olan ülkede kaynak sıkıntısı yaşanmakta ve bu durum sanayi sektörünün finansmanının önündeki en büyük engeli oluşturmaktaydı (Caprio ve Demirgüç-Kunt, 1997: 1). Her ne kadar 21. yüzyılda küresel mali piyasalarda kredilerin vade yapısı daha uzun hale geldiyse de, azgelişmiş ülkelerde uzun vadeli fon temini bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Bu süreçte, birçok ülkede uzun vadeli kaynak darboğazı, kalkınma bankaları ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla çözülmüştür. Kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda bu bankalar, uluslararası kuruluşlardan sağladıkları fonları, ülke içindeki kaynak ihtiyacını karşılanmasında kullanmaktadırlar. Öte yandan yukarıda da belirtildiği gibi, günümüzün finansal serbestleşme ve entegrasyon ortamında, uluslararası sermaye hareketlerinin daha çok kısa vadeli karakteri ve spekülatif getiri sağlamaya yönelik artan hareketliliği, gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli kaynak sağlamada karşılaştığı zorlukları daha da ağırlaştırmıştır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin, kalkınma bankalarının sağladığı kaynaklara hâlâ ihtiyaç duyduğu açıktır.

Sermaye piyasasının gelişmesi, kalkınmanın önemli araçlarından biridir. Kalkınmanın bir yönü ile kıt kaynakların bollaştırılması anlamına geldiği ışığında, gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının gelişmesi ve kaynakların bolluğu arzu edilir. Diğer yandan da kaynakların iyi bir şekilde kullanımını gerçekleştirecek kurumların var olması gerekir. O halde temel sorun, kaynak arz edecek durumda olan ile kaynak kullanacak durumda olanı yer ve zamana göre ya doğrudan yada bir aracı vasıtasıyla karşılaştırabilmektir (Kandiller, 1981: 281).

Ekonomide ihtiyaç duyulan orta ve uzun vadeli fonları karşılamak amacındaki sermaye piyasalarının enflasyonist baskı yaratmayan bir finansman sağlaması, ekonomideki üretim birimlerini şirketleştirerek hem mali güçlerini artırıp, hem de kitlesel üretimi sağlaması gibi işlevleri bulunmaktadır (Arda, 1977: 420). Her ne kadar gelişmiş sermaye piyasaları siyasi gelişmelere duyarlı olsalar da, kaynak aktarım mekanizması olarak sermaye piyasalarının kullanılmadığı ülkelere göre, gelişmiş sermaye piyasaları olan ülkelerde yatırım faaliyetlerinin aksaması minimum seviyededir. Azgelişmiş ülkelerdeki sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olduğu göz önünde alındığında, kuruluşlarından bugüne kalkınma bankalarının sermaye piyasalarının geliştirilmesine katkıda bulunmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde kalkınma bankalarının sermaye piyasalarının gelişmesine katkısı iki yolla olmaktadır. İlk olarak, kalkınma bankaları kapsamlı bir proje değerlendirme aşaması sonrasında başarılı olan projelerin özsermayesine ortak olur ve ilerleyen aşamalarda bu hisselerin halka satılmasında aracılık görevi üstlenirler. Genellikle iştirak ilişkisi içinde oldukları şirketlerin finansal yapısının sağlamlaşmasının ardından, kalkınma bankasının itibarıyla sermaye piyasalarında bu hisseler kolaylıkla satılabilmektedir. Ayrıca kalkınma bankaları, menkul kıymetlerin satışı için piyasaya arzı esnasında, satılmayan menkul kıymetlerin satın alınmasını taahhüt ederek (underwriting) yatırımcıları sermaye piyasalarında işlem yapmaya teşvik ederler⁴ (Durrani, 1962: 40). Ancak, kalkınma bankalarının sermaye piyasasının geliştirilmesinde tek başına yeterli olmayacağı da açıktır. Bununla beraber kalkınma bankaları bu yolda bir lokomotif görevi üstlenmektedirler.

3.2.1.3. Bilim ve Teknolojinin Ekonomiye Aktarılmasında Kurumsal Açık

Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümü, kalkınmanın hızlı ve daha verimli bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlayacak teknolojik birikimden yoksundurlar. Teorik olarak, gelişmekte olan ülkeler teknolojik gelişmeyi kolaylaştıran iki faktör olan yerel tasarruf ve döviz birikimine sahip değildirler (Todaro, 1997: 120). Bu nedenle gerek uygun makine ve teçhizat tedarikinde gerekse üretimde bilimsel yöntemlerin uygulanmasında kalkınma bankaları yatırımcılara yol gösterirler. Azgelişmiş ülkelerde kalkınma bankaları ara malların ithalinde ve ara teknolojilerin geliştirilmesinde, stratejik olarak teknolojik kalkınma kurumları olarak

⁴ Kalkınma bankalarının sermaye piyasalarının gelişmesine katkısının ayrıntılı bir biçimde ele alınması hakkında bkz. (Houk, 1968: 5-8).

görev yapmaktadırlar. Büyük çoğunluğu ülke içindeki imalat sanayini destekleyen kalkınma bankaları, ihtiyaç duyulan makine ve teçhizatların hangisinin ithal edileceğine ve hangisinin yerli sanayiden karşılanacağına yönelik danışmanlık hizmeti vermektedirler (Murrinde ve Kariisa-Kasa, 1997: 87). Kalkınma bankalarının yatırımlarda kullanılacak uygun teknolojinin yanında, yatırımcılara diğer ekonomilerde gözlenlenen teknolojik trendler hakkında danışmanlık yapmak gibi bir işlevleri de bulunmaktadır. Bhatt'ın yaptığı bir alan çalışmasında, Kore Kalkınma Kurumu'nun (Korean Development Corporation) bu tür teknolojik danışmanlık görevinde, Kore Bilim ve Teknoloji Enstitüsü'nün (Korean Institute of Science and Technology) uzmanlık tecrübesinden büyük ölçüde yararlandığı ortaya konmuştur (Bhatt, 1993: 53). Ayrıca Hindistan ve Brezilya'daki kalkınma bankalarının teknolojik gelişimi yönlendirmek amacıyla danışmanlık hizmeti aldıkları kurumlar bulunmaktadır. (Jequier ve Hu, 1989: 80). Kalkınma bankaları teknoloji kuruluşlarıyla işbirliğinin sonucunda, yatırımcılarla bu teknoloji kuruluşları arasında bir köprü görevi yürütmektedirler.

3.2.1.4. Müteşebbis Desteğinin Eksikliği

Ekonomik açıdan geri kalmış birçok ülkede, potansiyeli olan yatırım alanları konusundaki araştırmalar yetersizdir. Yatırım niyetinde olan birçok kişinin, hangi alanda yatırım yapmanın daha kazançlı olacağı konusunda kesin bilgiye sahip olmaması nedeniyle yatırımdan vazgeçmesi, ekonomik kalkınmayı önleyici bir etki doğurmaktadır. Ayrıca, gelecek vaat etmeyen alanlara yatırım yapılarak kaynaklar israf edilmektedir (Sönmez, 1992: 21).

Kalkınma bankaları, proje finansmanı öncesinde uygun yatırım alanlarının araştırılması, projenin gerçekleştirilmesi aşamasında da teknik ve idari konularda yardım sağlayarak girişimciliğin ülke içinde yerleşmesinde önemli rol oynarlar. Bu bankalar, genel olarak ülke ekonomisi hakkındaki bilgilerinin yanı sıra, ilgilendikleri sektörün özellikleri ve sorunları konusunda da geniş bir bilgi ve tecrübe edinirler. Bu nitelikleriyle kalkınma bankaları, ülkenin sınaî yapısına dair geniş bilgilerine dayanarak pratik işletme sorunlarının en ince ayrıntılarına kadar inebilir; maliyetler, fiyatlar ve talep yapıları itibarıyla daha önceki yatırımlardan kazandıkları tecrübeleri kullanabilirler (Diamond, 1957: 123). Çoğu kalkınma bankasının kuruluş sözleşmeleri, geliştirme ve aynı anlamlara gelen teşvik etme, uyarma,

cesaretlendirme gibi kelimeleri içerir. Konuya yönelik açıklama ve tanıtma beyanlarında, bu bankaların temel amaçlarının sanayileşmeyi teşvik etmek, uyarmak ve belli bir sektör veya sektörlerde kalkınmanın geliştirilmesi olduğu belirtilir (Diamond, 1957: 116). Önemli olan bir diğer nokta ise, kalkınma bankalarının girişimci sermayeyi teşvik ve hatta girişimci sermayeye iştirak etmesine karşın, tüzel kişiliğiyle bizzat girişimcilik faaliyetinde bulunmadığıdır (Boskey, 1959: 8). Kalkınma bankalarının esas amacı özel sektördeki girişimciliği teşvik ederek, ülke içindeki müteşebbis ruhun ülkenin sınaî gelişimine katkıda bulunmasını sağlamaktır.

3.2.1.5. Makroekonomik Olumsuzluklar

Enflasyon, istikrarsız büyüme ve ödemeler dengesi açığı gibi birçok makroekonomik sorun bulunan ülkelerde, sağlıklı yatırım ortamının oluşmaması ve sanayinin gelişmemesi, artık kalıcı bir özellik haline gelmiştir. Öyle ki artık birçok çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde uzun vadeli finansman önündeki en büyük engelin makroekonomik etkenler olduğu belirtilmektedir. Caprio ve Demirgüç-Kunt (1997:6) 'a göre enflasyon sorununun uygun seviyelere çekilemediği ülkelerde, uzun vadeli kredi arzı sürekli olmayacak ve maliyeti yüksek olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma süreci ile ilintili olarak veya dışsal şokların etkisiyle yaşanan enflasyon, büyüme, istihdam ve makroekonomik istikrarın önündeki en büyük engeldir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen yüksek enflasyonun iki kaynağı vardır. Bu ülkelerde özellikle 1950 sonrasında görülen hızlı kalkınma süreci sonrasında hızlı artış gösteren gelir seviyesi, bu ülkelerde talep enflasyonunun yaşanmasına neden olmuştur (Houk Dock, 1968: 14). Enflasyonun birçok ülkede yükselmesinin bir diğer nedeni de, dışsal şokların etkisiyle ihracat gelirlerinin düşmesi sonucu büyüyen cari açığın, gelişmekte olan ülke hükümetlerini ithalatı kısıtlayıcı kararlar almaya sevk etmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla, azgelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede, dışsal şokların ardından meydana gelen ithal hammadde ve ara girdi arzındaki düşüş, maliyetlerin artışına ve maliyet enflasyonuna sebep olmuştur. Bu durum özellikle 1950'li yıllarda Latin Amerika ülkelerindeki yüksek enflasyonun temel sebebidir (Houk Dock, 1968: 14). Ayrıca, ülke içindeki emek-yoğun üretim ve düşük verimlilik enflasyonunun artmasına ve bunun doğrudan tüketicilere yansımaya neden olmuştur.

Bahsedilen kaynaklarla beslenen enflasyonist ortam, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarı olumsuz etkilemiş ve yatırımcıların uzun dönemli yatırım kararları almasını engellemiştir. Ticari bankaların temel kaynaklarının kısa vadeli mevduatlardan oluştuğu düşünüldüğünde, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, ticari bankaların kaynaklarını kısa vadede nakite dönüşmeyecek riskli projelere vermeyecekleri açıktır. Böylesine belirsiz ortamlarda yetersiz düzeydeki iç tasarrufların sanayi yatırımlarından daha çok, altın, gayrimenkul ve ticari faaliyet gibi spekülâtif alanlara yönelmesi, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonun kalkınma önünde oluşturacağı en büyük engel olacaktır (Sönmez, 1992: 5). Enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde kalkınma bankaları, yatırımcı kesimin güvenini kazanmışsa, kârlı projelerin özsermayelerine ortak olarak ya da uzun vadeli kaynak kullanarak bu dönemdeki verimli girişimleri destekler. Örneğin, Brezilya'daki kalkınma kuruluşları enflasyonun yol açtığı kötü yatırım ortamını düzeltmek amacıyla, risk almak istemeyen yatırımcıları teşvik etmişler ve desteklemişlerdir.(Houk Dock, 1968: 16)

Yukarıda gelişmekte olan ülkelerde kalkınma bankalarına gereksinim doğran etkenler işaret edildikten sonra, bu bankaları bankacılık sistemi içinde özgün kılan çalışma alanları aşağıda ele alınacaktır.

3.2.2. Kalkınma Bankalarının Eylemleri ve Faaliyet Çizgileri

Kalkınma bankaları, faaliyetleri bakımından, ticari bankalardan ve diğer kalkınma amacı gütmeyen finansal kuruluşlardan ayrılırlar. Kalkınma bankalarının faaliyetleri, aralarındaki bir takım farklılıklara rağmen, genel olarak iyi yönetim ve işletim, uygun finansman ürünleri, sürdürülebilir politikalar ve düzenleme-denetlemeyi içeren aksiyonları kapsamaktadır. Kalkınma bankalarının arasında ortak faaliyet alanlarını aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür:

1. Finansman başvurusunda bulunan projelerin iktisadi ve sosyal kalkınma etkilerini değerlendirmek
2. Uzun vadeli krediler vasıtasıyla uzun dönemler boyunca yatırımcılara eşlik etmek ve risk sermayesine (venture capital) ortaklıkta bulunmak
3. Teknik yardım vasıtasıyla, ekonomik büyüme için gerekli olan sektörlere destek olmak

4. Kapsamlı kredi takibi ve müşteriyle dinamik ilişki

Aşağıda, kalkınma bankalarının belirtilen faaliyet alanları sırasıyla ele alınacaktır.

3.2.2.1. Proje Değerlendirme

Bir kalkınma bankasının herhangi bir ticari bankadan farkı, işletmeye tahakkuk etmeyen toplumsal faydayı da projenin bir unsuru haline getirmesidir (Boskey, 1959: 50). Ticari bankalar müşterilerinin ve kendilerinin kârını optimize etmeye çalışır, fakat kalkınma bankaları bunun yanında toplumsal faydayı da gözönünde bulundurur. Diğer bir ifadeyle, kalkınma bankalarının proje faaliyetlerine ait amaç fonksiyonunda işletme, banka ve toplumsal fayda olmak üzere üç parametre bulunur. Burada, projenin ne anlama geldiği de önem kazanmaktadır. Jenkins'e (1997: 39) göre proje, yapılacak iş-işlem-yatırımın projeksiyonudur. Kalkınma bankaları, bu tanım doğrultusunda oluşturulmuş organizasyon yapılarıyla yatırımcıların iş, işlem ve yatırımlarını betimler, analize tabi tutar, planlar ve ardından programlar.

Proje seçiminde tüm kalkınma bankaları için geçerli olabilecek tek ortak nokta, hepsinin farklı özelliğe sahip kriterleri baz alarak proje seçiminde bulunmalarıdır. Bunda en büyük etken, kalkınma bankalarının her ülkenin kendine özgü kalkınma planlarıyla paralel olarak proje finansmanında bulunmalarıdır (Bhatt, 1977: 640). Dinamik bir kalkınma bankacılığı, proje seçiminde statik tercihlerden ziyade konjonktür gereği farklı ihtiyaçları karşılayacak projelere destek olmayı gerektirir. Ne var ki, kalkınma bankalarının seçecekleri projelerin farklılaşabilmesine rağmen tüm projelerde yatırım sonrasında aradığı, o projenin sürdürülebilir kalkınma zincirinin bir halkası olup olmayacağıdır. Diğer finansal kuruluşların sadece ekonomik etkinliği test ederek projeye destek kararını vermesinden farklı olarak, kalkınma bankaları yatırım kararlarının çerçevesini sadece ölçülebilir standartlarla sınırlandırmaz. Birçok finansal kuruluşun yaptığı gibi kalkınma bankaları da, kredi başvurusunda bulunan şirketlerin gelir tablolarını ve bîlânçolarını inceler. Bu veriler doğrultusunda risk değerlendirmesinde bulunur ve kredi dönüş beklentisine dair analizler yapar. Bu analizlerin içeriğinde, projenin teknik ve finansal açıdan bir değerlendirilmesi, şirketin kâr ve sermaye yapısı hakkında bilgiler ve şirket varlıklarının likidite rasyosu gibi hesaplamalar yer alır. Fakat kalkınma bankaları, bu teknik ve finansal analizlerin yanısıra, projenin kalkınma açısından getirisini de değerlendirmeye katarlar. Ayrıca projenin istihdam yaratma kapasitesi, projenin ait

olduğu sektörün kalkındırılacak sektörler arasında yer alıp almadığı, bölgesel kalkınmışlık açısından projenin dolduracağı yer, bölgesel eşitsizlikleri giderme noktasında projenin katkısı vs. gibi etkenler de, kalkınma bankası uzmanlarınca göz önünde bulundurulmuş kriterler arasında yer alır.

3.2.2.2.Uzun Vadeli Finansman ve Risk Sermayesine Ortaklık

Yukarıda da belirtildiği gibi, kalkınma bankalarının geleneksel misyonu uzun vadeli projelere kredi teminidir. Bu, kalkınma bankalarının asıl ayırt edici özelliğidir. Ticari bankalardan uzun vadeli finansman temin edilemediği zamanlarda, kalkınma bankalarına duyulan ihtiyaç daha da artmaktadır. Dahası, özel işletmeler için sermayenin temin edilebilir olduğu durumlarda dahi, ulusal kalkınma bankaları ve ticari bankalar arasında bir tamamlayıcılık ilişkisi doğabilmektedir. Ayrıca sermaye piyasalarına erişimin çok daha rahat olduğu günümüz koşullarında bile, onbeş yıldan daha uzun süre gerektiren projeler için finansman kaynakları hâlâ kıttır. Her ne kadar kalkınmakta olan ülkeler sermaye piyasalarını, finansal piyasa altyapısını sağlamlaştırarak, gösterge tahvil⁵ ihraçları yaratarak veya piyasa yapıcılar⁶ setini genişletmek suretiyle geliştirseler de, uzun vadeli finansman temini bakımından boşluğun doldurulması hala imkânsız görünmektedir (Dolun ve Atik, 2006: 23). Bu durumda, sağlanan ilerlemeye karşın, ticari bankaların kredilendirmesinin hâlâ riskli olabilmesi önemli rol oynamaktadır. Zira orta gelir grubuna dâhil olan ülkelerde bile, bankacılık sektörleri içerisinde son derece büyük vade uyumsuzlukları olabilmekte ve piyasalarda yatırımcı yoğunlaşmaları yaşanabilmektedir.

İşletme sermayesine kıyasla özsermayeye ortaklık bankaların kârlılığını düşürüp fonların yeni yatırımlara aktarma süresini uzatsa da, kalkınma bankaları gerekli gördükleri projelerde firmaların özsermayelerine ortak olmaktadır. Enflasyonun ülke içi yatırımın önünde ciddi bir sorun olduğu, proje riskinin yüksek olduğu ve işletmelerin yapısının zayıf kaldığı durumlarda kalkınma bankaları özsermaye finansmanı (equity finance) sunmaktadırlar (Boskey, 1959: 80–81). İşletmeler yeterli

⁵ Gösterge tahvil (benchmark bond), diğer tahvillerin performansının ölçülebilmesine yönelik olarak standart belirleyen tahviller için kullanılan bir terimdir. Genellikle devlet tahvilleri, gösterge tahvil olarak kullanılır.

⁶ Piyasa yapıcılar (market makers), belirli hisse senetlerinin fiyatlarını sabit tutmak amacıyla, menkul kıymetler borsasında hisse senetlerini fiyatlar düştüğünde alıp yükseldiğinde satan kişi veya kuruluşlardır. Piyasa yapıcının bu işlemi yapabilmesi için, hisse senetlerine sahip olması veya adına düzenlenmiş hisse senetleri satma yetkisi bulunması gerekmektedir.

sermaye seviyesine ve yönetim becerisine sahip hale geldiğinde, kalkınma bankaları sahip oldukları hisseleri satmakta ve bu döngü ile risk sermayesine (venture capital) katkıda bulunmaktadır.

Ayrıca kalkınma bankaları, şirketlere ait hisse senetlerinin doğrudan alımını taahhüt ederek (subscribe) ya da hisse senetlerine garantör olarak (underwrite) işletmelerin uzun vadeli finansmanına destek olmaktadır. Böylelikle şirketlere, menkul değerlerini piyasaya arz ettiklerinde, talep olmadığı durumlarda, satın alım taahhüdünde bulunarak ya da bu menkul kıymetlerin satışını garanti ederek fon desteği sağlamaktadırlar.

3.2.2.3. Teknik Yardım

Kalkınma bankaları tecrübesiz müteşebbislere, küçük işletmelere veya yardım talep eden diğer firmalara teknik destek verirler. Birçok ülkede, özellikle gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde, tecrübe eksikliği ve işletmelerin yeterli büyüklükte olmayışı gibi nedenlerle, kalkınma bankaları proje finansmanı öncesinde yatırımın teknik altyapısının sağlanması amacıyla geniş kapsamlı bir çalışma yaparlar. Bankaların geçmiş proje tecrübelerinden sağladıkları teknik birikim sayesinde, yatırımcılar makine ve teçhizat yatırımlarından üretim sürecine kadar karşılaştıkları bütün problemleri kalkınma bankaları aracılığıyla giderirler. Birçok banka, makine ve teçhizat yatırımlarını müteşebbisin tercihine bırakmadan, belirlenen ürünlerin alımını projeye şart koymaktadırlar. Hatta birçok kalkınma bankasının, müteşebbisin takdirine bırakmadan, verilecek kredinin bir kısmını doğrudan ithal edilecek teknolojinin alımına tahsis ettiği bilinmektedir. (Boskey, 1959: 84)

3.2.2.4. Kapsamlı Kredi Takibi ve Müşteriyle Dinamik İlişki

Kalkınma bankalarının müşterilerle olan ilişkisi çok yönlü ve kapsamlıdır. Öncelikle aşağıda ele alınacağı gibi, kalkınma bankaları verdikleri kredinin takibinde daha hassas olmak zorundadırlar. Ayrıca, azgelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren kalkınma bankaları, firmaların yönetimine katılma, projenin zor durumda kalması halinde şirketlere yardımda bulunma ve kredi borcunu ödeyememiş şirketlerin borcunu yeniden yapılandırma gibi uygulamalarla klasik anlamda finansal kurumlardan farklılaşan dinamik bir müşteri ilişkisine sahiptir.

Kalkınma bankalarının kredilendirmede daha hassas davranma gereklerinin başlıca nedeni, bu bankalar uzun vadeli kredi verdikleri için, proje kredilerinin dönmeme riskinin diğer finansal kuruluşlara göre daha yüksek olmasıdır. Sübvansiyonlu krediler, ödeme seçeneklerinde esneklik, hibeler, tercihli yönlendirilmiş krediler (directed-preferential credits) ve borç ödeme gecikmelerinde yeniden yapılandırma (restructuring) gibi tamamen kalkınma bankalarına ait müşteri odaklı finansman seçenekleriyle, proje kredilerine ait ahlaki riziko riski (moral hazard) ticari banka kredilerine oranla daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, kredi koşullarındaki esneklik kötü müşteriler için daha cazip fırsatlar sunabilmekte, projenin temerrüde düşmesiyle hem projenin hem de banka kredisinin batmasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle kalkınma bankalarından, proje kredilerini kapsamlı gözetim ve denetime tabi tutmaları beklenir. Bu ayrıca, projenin öngörülen süre içinde sağlıklı şekilde yürümesi açısından müteşebbis-banka ilişkisinin de bir gereğidir.

Kalkınma bankaları, projeyle olan ilişkilerini atadıkları uzmanların firma yönetimine proje bitimine kadar katılmasıyla da sağlarlar. Birçok gelişmekte olan ülkede kalkınma bankaları, atadığı yöneticiler aracılığıyla firmanın yönetiminde görev almak isterler. Kalkınma bankaları böylelikle, doğrudan yönetim yükümlülüklerini yerine getirmese de, yönetim kurulu içinde görüş bildirerek projenin verimli bir şekilde yürümesi için katkıda bulunurlar(Boskey, 1959: 91; Diamond, 1957: 76–77). Bu tarz bir ilişkinin kurulması sayesinde kalkınma bankaları, yönetim aşamasında sıkıntı yaşayacak birçok firmaya destek olabilmektedirler. Ayrıca, görevlerinin danışmanlık düzeyinde kalması, şirketin bağımsız karar verme iradesine müdahale etmemelerini sağlamaktadır.

Kalkınma bankalarının müşterileriyle olan ilişkilerinin bir diğer yönü ise, borç ödemedede sıkıntıya düşmüş müteşebbislere yardımcı olmaktır. Kapsamlı denetime rağmen bazı projelerde başarılı bir sürecin ardından sıkıntılı bir süreç baş gösterebilmektedir. Kalkınma bankaları, bu durumda olan projelerin ödeme koşullarını esnetebilmekte, uzman bir ekiple finansal problemin çözümüne yardımcı olabilmektedir. Hatta Hindistan ve Meksika'daki kalkınma bankaları olan The Nacional Financiera of Mexico ve The Industrial Finance Corporation of India örneklerinde olduğu gibi, kalkınma bankaları böyle durumlarda şirket yönetimine doğrudan el koyabilmektedir (Boskey, 1959: 101).

Bu bölümde kalkınma bankacılığını diğer finansal kuruluşlardan farklı kılan özellikler üzerinde durulmuştur. Bu özelliklerinin banka faaliyetlerine yansması da, başlıklar altında incelenmiştir. Bununla birlikte, kalkınma bankalarının sözkonusu faaliyetleri 1980 sonrasında bir dönüşüme uğramıştır. Kalkınma bankacılığında meydana gelen bu değişim, bir sonraki bölümün ana temasını oluşturacaktır.

4. KALKINMA BANKALARINDA DÖNÜŞÜM

Küresel entegrasyonun 1980 sonrasına göre asgari düzeyde olduğu dünya ekonomisinde, kamu sektöründeki yatırımlar yoğun olarak kamu bankaları tarafından gerçekleştirilmekteydi. Finansal piyasaların liberalleşmesi süreciyle birlikte ise, birçok ülkede kamu bankalarının özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. Böylece 1980 öncesinde, hızlı sanayileşme politikalarının mali bacağına oluşturan birçok kamu bankası, liberalleşme sürecinden olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte, özel sermayeli finansal kuruluşların ise birçok gelişmekte olan ülke ekonomisinde özel sektör finansman ihtiyacının karşılanmasında öneminin artmaya başladığını görmekteyiz. Çin örneğinde, özellikle 1980 sonrasında bu durum açıklıkla görülmektedir. Çin’de 1980’li yıllarda, otoritelerin devlet desteği olmayan banka dışı finansal kuruluşların (non-bank financial institutions) mali sisteme girmesine olanak sağlamasının ardından, bu kuruluşların sektörün toplam mali varlıkları içindeki payının arttığı görülmektedir (Girardin, 1997: 11). Finansal serbestleşme sonrasında geleneksel Japon mali sisteminin de değişime uğradığı bilinmektedir (Somel, 1994). Fakat liberalleşme sürecinde yaşanan bu değişimlere rağmen, Çin⁷, Latin Amerika⁸ ve Güney Asya ülkelerinde, kalkınma bankalarına 1980 sonrasında da önem verilmeye devam edilmiştir.

1980 öncesinde kalkınma bankalarının durumuna bakıldığında, birçok ülkede bu bankaların, ülke kalkınma planları doğrultusunda faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. Dönemin ekonomi anlayışı gereği, sosyal politika temelli bankacılık anlayışı 1980’lere kadar yadırganmamıştır. Hatta Gerschrenkon (1962)’da açıkça görülebileceği gibi, devletin bankacılık sektöründe yer alması gerektiğini şiddetle

⁷ Çin’de liberalleşme sürecinde kamusal kalkınma bankalarının bankacılık sistemindeki yeri için bkz: (Girard, 1997, syf. 21-54).

⁸ Latin Amerika ülkelerindeki kalkınma bankalarının yeni dönem projeksiyonları için bkz: (ECLAC, 2002)

savunan görüşler var olmuştur. Fakat 1980 sonrası liberalleşme sürecinde “devlet müdahalesine” yönelik eleştiriler, kalkınma bankacılığı örneğinde olduğu gibi, bankacılık sektörüne devlet müdahalesini de kapsamıştır.

Kalkınma bankalarına yönelik eleştiriler kaynağını, finansal liberalleşmenin teorik altyapısından alırlar. Bankacılık sektörüne devlet müdahalesinin olmaması gerektiğini savunanlara göre, bankacılık sektörü diğer işletmelerden farksızdır. İşletmelerin de etkin ve verimli çalışabilmeleri için, serbest piyasa mekanizmasının işlemesi gerekmektedir (La Porta ve diğ., 2002). Ayrıca, kamu sahipliğinde bankacılığın siyasetin etkisine girmesinin kaçınılmaz olacağı ve rasyonel olmayan politikalarla bankacılık sektörünün yozlaşabileceği vurgulanmaktadır (La Porta ve diğ., 2002). Mali piyasaların serbestliğini savunanlara göre, 1980 sonrasında mali piyasalarda görülen liberalleşmenin ve bilişim teknolojilerinin hızla gelişmesinin sonucunda, gelişmekte olan ülkeler de dâhil olmak üzere birçok ülkede mali piyasalarda kaynak bulmak kolaylaşmıştır. Özel sektör kaynaklı büyümenin başarısı için, liberal ve rekabetçi bir mali sistem gereklidir. Rekabetçi ve liberal bir ortamda işleyen mali piyasalar, yatırımlar için gerekli finansmanın karşılanması için de gerekli donanım ve yeterliliğe sahiptir. Çünkü mali piyasalarda derinliğin artmasıyla birlikte, mali piyasaların tasarruflarla yatırımlar arasındaki aracılık görevi artmıştır (Shaw, 1973). Her ne kadar 1980 öncesinde birçok ülkede kaynak tedarikinde devlet müdahalesi gerekli idiyse de, Shaw’a (1973) göre, mali piyasaların bu görevi daha etkin ve verimli bir şekilde sağlamasıyla birlikte devlet müdahaleleri mali piyasaların etkin işlemesinin önünde artık büyük bir engeldirler.

Serbest piyasa kurallarının işleyişinin mali piyasalara etkinlik getireceği görüşü, piyasa başarısızlıklarıyla, finansal krizlerle ve bunun yansıması olarak küresel ekonomik krizlerle sarsılmıştır. Mali piyasalarda artan derinlik ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, 1990’lardan bu yana birçok ülkede mali piyasaların neden olduğu ekonomik krizleri beraberinde getirmiştir (Akyüz, 1993). Serbest piyasa kurallarıyla işleyen mali piyasaların, varsayıldığı üzere “mükemmel” işlememesi ve birçok kez reel sektör tabanlı ekonomik krizin dünya gündemine girmesi, finansal liberalleşmenin ortaya çıkaracağı problemler üzerine önlemler almayı gerektirmiştir. Ekonomik krizler nedeniyle, birçok ülkede reel sektör yatırımları olumsuz etkilenirken, müdahaleci yaklaşımların gerekliliği birçok ülke yönetimi tarafından anlaşılmıştır. Literatürde de piyasa başarısızlıklarının yatırım

tarafında hissedilmemesi ve mali piyasaların serbest piyasa koşullarında işlemesiyle doğacak sosyal problemleri önlemek amacıyla, devlet destekli finansal kuruluşların olması gerektiği son dönemlerde vurgulanmaktadır.⁹ Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde kalkınma bankaları, daha gelişmiş mali piyasaların varlığına rağmen, hala birçok ülkede farklı faaliyet alanlarıyla önemini korumaktadır.

Artık genel olarak, mali piyasaların ve özelde bankacılık sektörünün diğer piyasalardan farklı olduğu ve devlet müdahalesinin mali işleyişin önünü açabileceği ve ülke ekonomilerinin genel performansını olumlu etkileyebileceği düşünülmektedir (Kirkpatrick, 2005). Birçok ülkede, sanayi politikalarının bir uzantısı olarak fon tahsisinde hükümetler aktif görev almaktadırlar. Sanayileşmenin birçok modern örneklerine, esasen hükümet müdahaleleri eşlik etmiştir. Özellikle Japonya, kalkınma bankaları aracılığıyla sağladığı politika temelli finansman (policy based finance) sayesinde, belirli sanayi hedefleri doğrultusunda özel sektörü desteklemektedir (Akyüz, 1993). Böylelikle mali piyasalarda yatırımlara yeterli miktarda kaynak aktarımının olmadığı durumlarda, kalkınma bankaları aracılığıyla özel sektöre kaynak aktarılmaktadır. Güney Kore ise, kalkınma bankalarıyla üretimi destekleyen korumacı politikalar uygulamaktadır. Bu doğrultuda Güney Kore, serbest piyasa koşullarının yönlendirdiği bir mali sistemde, özel sektöre desteğin yeterli olmayacağı düşüncesiyle birçok sanayi kolunu korumacı politikalar ile desteklemektedir (Lee Chung, 1992). Bu örneklerin yanı sıra, Latin Amerika ülkelerinin de, özellikle eğitim, konut, altyapı finansmanı ile ilgili olarak kalkınma bankalarını 1980 sonrasında da yoğun şekilde kullandığı bilinmektedir.

Kalkınma bankacılığı yapısal ve işlevsel olarak değişiklik geçirmekle beraber, birçok ülkede 1980 sonrasında da varlığını hâlâ etkili bir biçimde bir değişim sürdürmektedir. Dolayısıyla aşağıda tartışılacağı gibi, finansal serbestliğin kalkınma bankalarının kurumsal yapısını değiştirdiği bilinse de, kalkınma bankaları atıl kalmadan kendilerini birçok açıdan yenileyebilmiştir. Bu bölümde kalkınma bankalarının geçirmekte oldukları değişim süreci incelenecek ve kalkınma bankacılığının 1980’lerden sonra gösterdiği dinamizm, genel hatları itibarıyla vurgulanacaktır.

⁹ Bkz. Yeyati ,Micco, and Panizza (2004) ve Stiglitz (1993)

4.1. Kalkınma Bankaları Nasıl Bir Değişim İçinde?

Kalkınma bankalarının 1980 sonrasında geçirdiği değişim, liberalleşmenin ülkelerde meydana getirdiği dönüşümle aynı paraleldedir. Nasıl ki liberalleşme piyasaların yapısını kökten etkilemişse, kalkınma bankaları da bu süreçten yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Bu etkilenmenin sonucunda kalkınma bankalarının işlevlerinde ve faaliyetlerinde bazı uyumlaştırma ve ilaveler gerçekleşirken, diğer yandan da bu süreç içinde kalkınma kültüründe değişiklikler meydana gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde finansal liberalizasyon süreci ile birlikte, piyasalara daha fazla sosyal sorumluluk yükleyen bir anlayışın gerekliliği hissedilmeye başlamıştır. Zira liberalleşmeyle birlikte kaynaklara erişim daha kolay hale gelmişken, finansmanın vade yapısı beklenilenin tersine kısalmıştır. Ayrıca liberalleşme süreciyle birlikte, ülkelerde finansal değişim kendini, kamu bankalarının özelleştirilmesi ve bankalar arasında rekabetin artması şeklinde hissettirmiştir. Etkinlik ve verimlik adına kalkınma işlevinden vazgeçen mali piyasaların sosyal yönden eksikliği, kalkınma amaçlı kuruluşların gerekliliğini ortaya koymuştur. Toplumsa açıdan yararlı olabilecek birçok yatırımın bu kuruluşlar vasıtasıyla finanse edilmesi gereği günümüzde hâlâ vurgulanmaktadır. Ne var ki, kalkınma bankaları geleneksel bankacılık faaliyetlerini 1980 sonrasında liberalleşmenin baskısıyla dönüştürmek ve değiştirmek durumunda kalmışlardır. Birçok ülkede sosyal misyonu ön planda olan kuruluşların faaliyetlerinde ve yapılarında revizyona gidilmiştir. Artık birçok kalkınma bankası kalkınma misyonu ile hareket ederken, küresel serbestleşmenin kendilerine yükledikleri yükümlülükleri de yerine getirmek zorundadırlar. Liberalleşme ile birlikte kalkınma bankaları, hem ticari bankacılık ve yatırım bankacılığı faaliyet alanlarına, hem de finansal ve iktisadi danışmanlık şirketlerinin faaliyet alanlarına daha geniş ölçekte katılmaya başlamışlardır. Bu arada mali piyasalarda meydana gelen işlem hacminin çok yüksek boyutlarda olması ve piyasa faiz oranlarının son derece oynak olması sebebiyle, kalkınma bankaları geçmiş yıllara oranla daha çok piyasa riskine maruzdur. Bu nedenle 1980 sonrasında kalkınma bankalarının özerkliği (autonomy) ve bağımsızlığı (independency) daha da vurgulanır hale gelmiştir.

Kalkınma bankalarının liberalleşme süreciyle birlikte geçirdikleri değişim iki yönde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, kredilendirme operasyonlarında ve yatırım finansmanında yaşanan değişim, diğeri de borçlanmada yaşanan değişimdir.

4.1.1. Kredilendirmede ve Yatırımlarda Operasyonel Değişim

Kredilendirme cephesinde yaşanan ana değişikliklik, faaliyetlerin artan çeşitliliği ile kredilendirme dışında kalan hizmet alanının genişlemesi olmuştur. Bu alanda kalkınma bankaları hem kalkınma hem de ticari bankaların faaliyetlerinden oluşan karma operasyonları yürütmekte, diğeri yandan da liberalleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni ekonomik gündemde sosyal politikaların işlerliğini üstlenmektedirler.

Kalkınma bankaları özellikle son dönemlerde, ülke gelişmişlik seviyesine paralel olarak, ülke içinde yatırımların desteklenmesine daha da yoğunlaşmakta ve yatırım bankacılığı alanlarına nüfuz etmektedirler. Bunun için Alman-Japon türü yatırım bankacılığı paralelinde operasyonlar yürütmektedirler (Murinde, 1997). Geleneksel danışmanlık hizmetlerine ek olarak, kredilendirme-dışı danışmanlık hizmetleri kalkınma bankalarının yeni hizmetleri kapsamına girmektedir. Bu danışmanlık hizmetleri, fizibilite raporları, teknolojik danışmanlık ve bölgesel yatırım raporlarını kapsamaktadır. Ayrıca kalkınma bankaları, küçük finansal aracılardan nihai borçlanıcılara devirli kredi (on-lending) kullandırmalarını sağlamak amacıyla toptancı bazda fon arz ederek, doğrudan kredilendirme faaliyetlerini apex kredilendirme mekanizmalarına dönüştürmektedirler (Aghion, 1999). Böylelikle küçük işletmelerin kalkınma bankası fonlarından faydalanmaları ve büyük proje maliyetlerinden kalkınma bankalarının kurtarılması sağlanmaktadır. Ayrıca ticari bankaların işletme kredisi provizyonuna benzer şekilde, yeni dönemde kalkınma bankaları işletme sermayesi finansmanının sağlanmasında da görev almaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanmasında, kalkınma bankaları artan rol üstlenmektedirler (Mullineux ve Murinde, 2001). Ayrıca, son dönemde mali sorunları olan işletmelerin yeniden yapılandırılması ve rehabilitasyonunda finansman desteğinden ziyade danışmanlık hizmetleriyle yardımda bulunmak, kalkınma bankalarının faaliyetleri arasına girmiştir. Kalkınma bankalarına ait kaynakların verimli bir şekilde kullanılması amacıyla, yakın dönemden itibaren kalkınma bankalarının yeniden yapılandırma ve

rehabilitasyon faaliyetlerinde daha çok danışmanlık hizmetleri ağır basmaktadır. Böylelikle bilgi asimetrisinden ve ahlaki riziko temelli kötü proje finansmanından sakınılmakta ve bankanın varlıkları daha verimli ve iyi projelere yönlendirilebilmektedir.¹⁰ Bu paralelde bazı kalkınma bankaları, sübvansiyonlu ve kârlı olmayan projeleri düzenli faaliyetler arasından çıkartmış ve bunları birtakım özel fonlara devretmiştir.¹¹ Kalkınma bankalarının, özel sektör gelişimine ve yabancı yatırımlara yönelik olarak teşvikler yaratılması hususunda son dönemde, ülke kalkınma planlarıyla bağlantılı olarak faaliyette bulundukları da bilinmektedir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde, kalkınma bankalarının kalkınma planları doğrultusunda teşviklerle özel sektör yatırımlarını yönlendirdiği bilinmektedir. Kalkınma bankaları şirket yönetiminde yeni gelişmelere paralel olarak, birçok şirkette eğitim faaliyetleri yapmaktadırlar. Bu amaçla kalkınma bankaları beşeri sermaye oluşumu, kurumsal kapasite inşası ve öğrenme organizasyonlarının oluşturulması yönünde sektörleri yönlendirmektedir (United Nations, 2005).

1980 öncesinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) kurulması ile devlet eliyle sanayileşmede işlevsel olan kalkınma bankaları, 1980 sonrasında da KİT'lerin özelleştirilerek yerli ve yabancı sermayeye devredilmesinde rol almıştır. Bu noktadan hareketle, kalkınma bankalarının faaliyetlerinde dönemsel farklılaşma gösteren ekonomi politikalarıyla paralel olarak bir değişim gözlemlendiği söylenebilir. Bu bağlamda kalkınma bankalarının devletin üretimden elini çekmesinde işlevsel olduğu görülmektedir. Özelleştirme sürecinin daha iyi yönetilmesi için kalkınma bankaları, özelleştirme sürecinin tamamında faal durumdadırlar. Bu süreç içinde yürüttüğü faaliyetler arasında özelleştirme sürecinin tasarlanması, hazırlanması, tamamlanması ve yönetilmesi gibi faaliyetler vardır. Yükselen ekonomilerde özelleştirme kapsamında bulunan firmalar, yerel ve uluslararası piyasaların rekabet baskısı altında bulunduğundan, mali kaynak ve ortak arayışı içerisine girmektedirler. Özellikle ülke ekonomisi için temel sayılan sanayi kuruluşlarında yapılan özelleştirmelerde kalkınma bankaları, piyasadaki diğer firmalarla rekabet edecek güce erişene kadar

¹⁰ Kalkınma bankaları kredileri ahlaki riziko (moral hazard) ve bilgi asimetrisi (information asymmetry) nedeniyle kredilendirme aşamasında daha çok kötü projeler tarafından çekici bulunmaktadır.

¹¹ Sübvansiyonlar ve hibe gibi finansal destek araçlarının kamu bankaları tarafından kullanılarak yol açtığı verimsizlikle ilgili model çalışması için bkz. (Dewatripont ve Maskin, 1995)

KİT'lere ortaklık etmektedirler (George ve Prabhu, 2000). Bu faaliyetlerin yanısıra finansal kiralama, sigortacılık, komisyonculuk ve emeklilik-yatırım fonlarının yönetimi gibi birçok finansal faaliyeti de artık kalkınma bankaları faaliyet yelpazesine katmıştır.

4.1.2. Kaynak Yönetimi ve Borçlanma Konusunda Değişim

Kalkınma bankalarında gerçekleşen değişim borçlanma cephesinden ele alındığında, kaynak yönetimi ve borçlanma konularındaki değişimin ortak unsurları yenilikçilik ve risk yönetimidir. Kalkınma bankalarında bu açıdan gözlemlenen değişim, aslında ticari bankalar için de sözkonusudur. Bu değişimin kalkınma bankacılığında “kaynak yönetimi ve borçlanma konusunda değişim” başlığı altında incelenmesinin sebebi ise, 1980 sonrasında kalkınma bankalarında kaynak yönetiminin ve borçlanma stratejisinin, ticari bankalarla benzeştiğinin vurgulanması gereğidir.

1980 sonrası dönemde özellikle yükselen ekonomilerde bankacılık alanında yürütülen düzenleme ve denetleme faaliyetleri, kalkınma bankalarını da kapsamaktadır. Bu bağlamda, kalkınma bankaları kârlılığı esas almak ve finansal sağlamlık üzerinde daha fazla durma gereğini bu dönemde hissetmiştir. Sermaye tabanının ve rezervlerin güçlendirilmesi, tahvil ihraç etmek ve menkul kıymetler borsalarında yer almak amacıyla yatırım türünden derece (rating) elde etmek artık kalkınma bankalarının uğraşları arasına girmektedir. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının oluşmasında 1980 öncesinde aktif rol oynayan kalkınma bankaları, tahvil ihracında bulunarak menkul kıymetler borsalarında yer almak istemektedirler. Böylelikle rezervlerinin ve sermaye tabanının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle büyük yatırım projelerinde, menkul kıymetler borsalarında işlem gören kalkınma bankalarına ait tahviller büyük ilgi görmekte ve kalkınma bankaları bu şekilde projelerini finanse etmektedir. Örneğin, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi esnasında iki ülke ekonomisinin bütünleşmesinde Alman Kalkınma Bankası'nın (KfW) tahvilleriyle yaratılan kaynakların büyük rolü olmuştur (Carlin ve Richthofen, 1995).

Liberalleşme süreciyle birlikte, bankaların da diğer işletmeler gibi kâr odaklı çalışması gerekliliği özellikle vurgulanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ticari bankalar gibi kalkınma bankalarında da, aktif-pasif yönetim teknikleri ve risk

yönetim programları önem kazanmıştır. Banka kaynaklarının uzun vadeli finansmana olan duyarlılığı risk yönetimi çerçevesinde hesaplanmakta ve bu doğrultuda politikalar üretilmektedir. Böylelikle, bu sıkı risk yönetim uygulamaları sonucunda banka kaynaklarının kârlı alanlara yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Kalkınma bankalarının kâr odaklı olup olmayacağı ise tartışmalıdır. Kalkınma bankalarına verimsiz işletmeleri finanse etme görevi verilen birçok ülkede, kâr odaklılık kalkınma bankalarının itibar kazandırabilir.¹² Ne var ki 1980 sonrasında kalkınma bankaları, mali yönden yüksek getiri sağlamayan ama sosyal getirisi yüksek olan projelere, sadece projelerin kârını gözeterek sosyal getirisini ise gözardı ederek destek olmamaktadır.

Liberalleşme süreciyle birlikte, kamu bankalarının özelleştirilmesi çerçevesinde kalkınma bankalarının özelleştirilmesi de zaman zaman gündeme gelmektedir.¹³ Özelleştirme açısından kalkınma bankalarının durumu ele alındığında, kalkınma bankacılığının yaşadığı değişimin esas itibarıyla iki yönde olduğu söylenebilir. Ülkelerde, finansal kaynakların seferberliğinde yaşanan değişim, kalkınma bankası faaliyetlerinin mevduat bankacılığına eklenmesine yol açmaktadır. Bu şekilde kalkınma bankaları faaliyet alanlarını genişletmiş ve kaynak çeşitliliğini artırma yoluna gitmiştir. Zira bu ülkelerde sadece tek bir para piyasası mevcuttur ve sermaye piyasası gelişmemiştir. Bazı gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma bankaları ise, ticari bankalarla, ihracat-ithalat bankalarıyla ya da özel yatırım bankalarıyla konsolidasyon şeklinde yönetim değişikliğine gidebilmektedir. Böylelikle de bazı kalkınma bankaları kısmen özel bir statüye kavuşmuştur. Bu ülkelerde kalkınma bankalarının esas fonksiyonlarından uzaklaştığı söylenebilir. Zira bu ülkelerdeki sermaye piyasaları, hareketli finansmanın bir aracı olarak zaten hisse senedi ihraç etme fırsatı sunmaktadır. Afrika’da pek çok ülke, devlete ait kalkınma bankalarına ilaveten “özel kalkınma finans kurumları” oluşturmuş, Malezya ise kalkınma bankalarını özelleştirmeye 1995 yılında başlamıştır. Japonya ve Kanada’da ise kalkınma bankaları artık daha çok risk sermayesi (venture capital) departmanları

¹² Kalkınma bankalarına ait kaynakların verimsiz bir şekilde hükümetin transfer harcamaları amacıyla kullanılmasına ilişkin bkz. *Public Corporations: The Other Government*, Caribbean Business, February 24, 2005

¹³ 2008 yılı itibarıyla hala gündemde olan Japonya Kalkınma Bankası’nın (JDB) özelleştirilme süreci için bkz. JDB Annual Report, 2007

oluşturarak, geleneksel anlamda kalkınma bankacılığını dönüştürmüştür (Dolun ve Atik, 2006).

Kalkınma bankacılığında, liberalleşmenin etkisiyle köklü bir değişimin görüldüğü açıktır. Mali piyasalarda görülen serbestleşmenin kalkınma bankacılığının geleneksel anlamda yürüttüğü faaliyetleri dönüştürdüğü ve yeniden biçimlendirdiği gerçeğinden hareketle, başarılı kalkınma bankacılığı sergileyen ülkelerde bu dönüşüm ve yeniden yapılanmanın ne şekilde gerçekleştiği sorusu akla gelmektedir. Başarılı kalkınma bankacılığı örneklerinden hareketle gözlenen değişim bizlere, kalkınma bankacılığında küresel anlamda görülen değişim ve bu değişimin ardında yatan nedenleri gösterecektir. Japonya gibi ekonomisinde başarılı devlet müdahalesi ve etkili kalkınma bankacılığı sergileyen bir ülkede, küresel trendlere karşı kalkınma bankacılığının göstermiş olduğu refleksler, Türkiye'deki kalkınma bankacılığı deneyimini analiz etmek için bir karşılaştırma imkânı sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle, aşağıda Japonya'nın kalkınma bankacılığı tecrübesi 1980 öncesi ve sonrasını içerecek şekilde incelenecektir.

4.2. Japonya'da Kalkınma Bankacılığı: 1980 Öncesi ve Sonrası

Liberalleşme sürecinde finansal piyasaların küresel çapta entegrasyonunun hızlandığı 1980'ler, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir sanayileşme gerçekleştiren Japonya'da da, ekonomideki devlet müdahalesi bakımından bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. 1980 öncesinde kalkınma bankalarının aktif şekilde kullanılmasıyla gerçekleşen özel sektör canlanması, 1980 sonrasında da sürdürülmüş, fakat mali piyasaların serbestleştirilmesiyle birlikte farklı ekonomi politikaları izlenmeye başlamıştır. Japonya'daki kalkınma bankacılığının 1980 öncesi ve sonrasında iki ayrı başlık altında incelenmesinin nedeni, bu ülkenin kalkınma bankacılığının her iktisadi konjonktürde başarıyla kullanılmasının olası olduğunu göstermesidir. Mali piyasaların tamamen serbest piyasa kuralları içinde işlemesi sonucunda oluşacak piyasa aksaklıklarının ve reel sektör faaliyetlerindeki gerilemenin, ülkedeki kalkınma bankaları aracılığıyla tersine çevrilebileceğinin somut örneği Japonya'dır. Bu bölümde ilk olarak, politika temelli finansal kuruluşlar olarak literatürde yer bulan Japon kalkınma bankalarının 1980 öncesindeki faaliyet alanları ve bu bankaların başarısının ardında yatan sebepler incelenecek; ardından da

Japonya’da mali piyasaların liberalleşmesi sonrasında da kalkınma bankalarının başarılı bir politika aracı olarak kullanımı ele alınacaktır.

4.2.1. 1980 Öncesi Japonya’da Kalkınma Bankacılığı

Japonya, kalkınmanın finansmanında devlet müdahalesinin yoğun olarak yaşandığı bir ülke olmuştur. Özellikle bankacılık alanında müdahaleci politikayla Japonya, ülke içindeki kaynakları verimli yatırımlara yönlendirebilmiştir. Kaynakların verimli yatırımlara yönlendirilmesinde, kalkınma amaçlı kuruluşlarını da araç olarak kullanmıştır. Japonya’da 20. yüzyıl içinde uzun vadeli fon sağlama açısından bankacılık içinde yaşanan temel değişim, 1920’li yıllara rastlar. Yamamura (1972)’ya göre Japon bankacılık sektöründe uzun vadeli kredi hacminde 1920’li yıllardan sonra ani bir artış gözlenmiştir (Yamamura, 1972: 190). 1920 öncesinde genellikle kısa vadeli kredilerle portföy oluşturan Japon bankacılık sisteminde, 1920 yılı sonrası dönemde çok açık bir şekilde kalkınma amaçlı bankacılık sisteminin temelleri atılmıştır. Japonya’da bankacılık sektöründe kısa vadeli kredi hareketlerinden uzun vadeli bankacılık faaliyetlerine uzanan değişimin esas nedeni, I. ve II. Dünya Savaşı arası dönemde Japonya’da meydana gelen reel ve finansal şoklardı. Bu dönem içinde bankacılık sistemindeki en büyük değişim, 1923 yılında meydana gelen Büyük Kanto Depremi ile tetiklenmiştir (Packer, 1995: 8). Bu afet sonrasında, dönemin Gayrı Safi Milli Hasılası’nın (GSMH) %40’ına karşılık gelen bir kayıp, ülke genelinde bankalara olan borcun büyük bir oranda geri dönmemesine neden olmuştur. Bahsedilen depremden sonra sıkça meydana gelen finansal şoklar, 1927’ye kadar devam etmiş ve 1927 yılında yeni bir bankacılık kanunu ile bankacılık sektörü yeniden düzenlenmiştir. Packer (1995)’a göre, bankacılık sektöründe 1927 yılında meydana gelen bu değişim, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de bahsedileceği üzere, II. Dünya Savaşı sonrası bankacılık sisteminin ana hatlarını şekillendirmiştir (Packer, 1995: 11). Burada önemle vurgulanması gereken nokta, II Dünya Savaşı sonrasında Japon bankacılık sisteminin ana kaynaklarını oluşturacak olan PTT bankalarının toplanan tasarruflar, 1927’den itibaren artışa geçmiştir. 1927 yılında düzenlenen bankacılık sistemi sonrasında bankaların büyük bir çoğunluğunun kredilerin geri dönmemesi sebebiyle batmasının ardından, küçük tasarruf sahipleri mevduatlarını PTT bankalarında değerlendirmişlerdir.

20. yüzyıl başlarında Japon ekonomisinde kalkınmacılık anlamında hamle olabilecek bir diğer gelişme de, 1902 yılında kurulan Industrial Bank of Japan olmuştur. Japonya'nın, Fransa'da 19. yüzyılda kurulan Credit Mobilier'den etkilenecek kurduğu ve bir kalkınma bankası olan Industrial Bank of Japan, sonradan Hindistan için de bir esin kaynağı olacaktır (Diamond, 1957, s.35).

Japonya'da devlet desteğiyle oluşturulan politika temelli finansal kuruluşların (policy based financial institutions) ilk etapta yeni teşebbüslerden ziyade, var olan sanayi kuruluşlarının genişletilmesi, modernize edilmesi ve reorganizasyonu ile ilgilendiği söylenebilir. Bu kuruluşlar II. Dünya Savaşı'na kadar, özel sektöre garantörlük veya taahhüt yoluyla destek vermiştir. Fakat, II. Dünya Savaşı sonrasında politika değişikliğiyle uzun vadeli krediler üzerinde yoğunlaşan kalkınma amaçlı bankalar, dinamik kalkınma bankacılığının örneğini oluşturmuştur. Uzun vadeli kredi arzı ile bu bankalar, savaş sonrası dönemde, Japon bankacılık sistemi içerisinde mevduat bankalarının sağladığı fonların vade problemini ortadan kaldırmıştır. Packer (1995)'a göre Japonya'da kalkınma Bankaları 1956 yılında özel sektörün makine ve teçhizat yatırımlarının %50'sinden fazlasını finanse etmiştir. 1966 yılına gelindiğinde ise %36'lık oranla makine-teçhizat yatırımının finansmanı hâlâ ciddi seviyesini korumuştur (Packer, 1995: 2-3). Bu verilerden hareketle Japonya'da kalkınma bankalarının, II. Dünya Savaşı sonrasında devletin yatırım hamlesinin finansal bacağına oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

20. yüzyılda genel olarak birçok gelişmekte olan ülkedeki bankacılık sistemi, özel sektör yatırımları için yeterli bir mali ortam oluşturamazken, bu durum Japonya örneğinde geçerli değildir. Her ne kadar 1970'li yıllara kadar Japonya'da gelişmiş bir sermaye piyasasının bulunmaması finansal sistem açısından olumsuz bir özellik gibi görünse de, yüksek tasarruf oranı ve politika temelli finansal kuruluşlar (policy based financial institutions) vasıtasıyla ülke içindeki finansman ihtiyacı çok rahatlıkla karşılanabilmiştir (Vittas ve Kawaura, 1995: 1). Vittas ve Kawaura (1995)'ya göre düşük faizli kredilerin kullandırıldığı, devlet garantili kredilerin verildiği Japonya'da, kalkınma bankalarının faaliyet alanları ve çalışma disiplini kalkınma bankacılığının etkinliği açısından bu dönem içinde bir örnek teşkil etmektedir. Devletin sıkı kontrolü altında İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımını bol risk sermayesi (venture capital) yatırımlarıyla aşan Japonya'da, 1950 sonrası yıllarda özsermayesine oranla borç yükümlülüklerinin çok yüksek olduğu birçok ağır sanayi ve altyapı şirketi

mevcut idi. Uzun vadeli krediler ve özsermayesine iştirak yoluyla devletin desteklediği bu şirketler aracılığı ile Japonya, II. Dünya Savaşı'nın yıkımını ortadan çok çabuk kaldırmış ve özel sektör destekli kalkınmayı desteklemiştir. Japonya'da beş yıllık plânlar çerçevesinde faaliyet gösteren kalkınma bankaları, sahip olduğu dinamizm ile 1950'lerden sonra ülke kalkınmasının lokomotifi olmuştur. Dolayısıyla Japonya, PTT bankaları aracılığıyla kısa vadeli tasarrufları toplayıp kalkınma bankaları ile bunu uzun vadeli kredilere çevirebilmiştir. Japonya bu şekilde işleyen bir kaynak aktarım mekanizmasıyla, sınaî yatırımları rahatlıkla desteklemiştir.

Japonya'da savaş sonrası dönemde hızlı sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesine yeterli kaynak temininin katkısı büyük olmuştur. Fakat PTT bankalarınca toplanmış yerel finansman kaynaklarının mali sistem içine dâhil edilmesi kaynak sıkıntısının yaşanmasına engel olduysa da, bu şekilde yurt içi kaynaklarını mobilize eden birçok ülke Japonya örneğindeki gibi bir sanayileşme performansı sergileyememiştir. Dolayısıyla, yurt içi kaynakların verimli bir şekilde mali sistem içine sokulabilmesi Japonya'da yakalanan sanayileşmenin ana sebebi olmamıştır. Japonya'nın sanayileşmesinin arkasında hükümetlerin kararlı ekonomi politikalarının yattığı söylenebilir. Japonya'da savaş sonrası dönemde sanayileşme, finansal sektörün gelişimine göre daha öncelikli olmuştur. Bunun için tüm ekonomik ve mali önlemler dönemin Japonya'sında alınmıştı. Öncelikle mali sistem içinde bir tekdüzelikten ziyade çeşitlilik söz konusuydu. Sıkı kambiyo kontrolleri, yabancı yatırımların ülke içinde yaygınlaşmaması için yasal engeller, düşük faiz politikaları ve spekülasyonun önüne geçebilmek için bono ve hisse senedi işlemlerinde sıkı düzenlemeler mevcuttu. Özellikle konut ve tüketici kredileri üzerinde bu dönemde sıkı engellemeler bulunmaktaydı (Vittas ve Wang, 1991). Bütün bu politikalar ile mali piyasalarda spekülasyonun önüne geçerek, yurt içinde birikmiş tasarrufların uygun faiz politikalarıyla uzun vadeli olarak özel sektöre yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Politika temelli kuruluşlar ise, sanayileşmenin finansal bacağına oluşturmıştır. Böylelikle uzun vadeli kredilerin özel sektöre yönlendirilmesi görevini, kalkınma bankaları icra etmiştir.

Birçok ülkedeki kalkınma bankalarından farklı olarak, Japonya kalkınma bankalarının elde ettiği başarıların bir diğer nedeni de kurumsal kültürden kaynaklanıyordu. Dinamizm, yönetimde özerklik ve iş disiplini kalkınma bankalarındaki kurumsal kültürün üç bileşkesiydi.

Öncelikle, yerel sanayi politikalarının bir gereği olarak, kalkınma bankaları sürekli ve düzenli bir şekilde bankacılık faaliyetlerini ulusal plân doğrultusunda değiştiriyordu. Savaşın hemen sonrasında, savaşın yarattığı yıkımı bertaraf etmek için verimli sektörlerin diriltilmesi amaçlandı. Ardından gelen on yılda, seçilmiş sanayilerin uluslararası rekabeti yakalamak adıyla modernize edilmesi ve teknolojik yönden desteklenmesi sağlandı. 1970’den 1980’lere kadar geçen dönemde de, kalkınma bankaları sanayi ve şirketler bazında iş kapasitesinin artırılması yolunda faaliyet göstermiştir. 1980’lerden bugüne ise kalkınma bankalarının ana hedefi ileri teknoloji sektörlerini desteklemek olmuştur (Vittas ve Kawaura, 1995).

Kalkınma bankacılığındaki başarısının ardında yatan bir diğer neden de, kalkınma bankalarının faaliyetlerini beş yıllık ulusal plânlara göre düzenlemesi olmuştur. Bu bankaların faaliyetlerine devletin müdahil olduğu anlamına gelmemelidir. Hükümetler kalkınma bankalarının faaliyetlerinin ana çerçevesini çizmekle birlikte, kalkınma bankacılığı faaliyetleri özerk bir ortamda ve rasyonel kriterlerle yerine getirilmiştir. Ulusal plân, kalkınma bankalarına faaliyetleri için sadece bir çerçeve çizmiştir. Proje seçme, değerlendirme ve izleme konularında bankacılık faaliyetlerinde kesinlikle bir müdahale bulunmayıp, bütün bu faaliyetler ekonomik kriterlere göre yapılmıştır. Bu nedenle birçok ülkede proje seçiminde karşılaşılan ve banka kaynaklarının israf edilmesiyle sonuçlanan siyasal baskı mekanizması, Japonya kalkınma bankaları için söz konusu olmamıştır. Buradan hareketle, Japonya kalkınma bankalarının yönetiminde tamamen özerk hareket ettiği söylenebilir. Yönetimde özerklik beraberinde faaliyetlerinde rasyonaliteyi, rasyonalite ise kurumsal etkinliği getirmiştir. Ayrıca, devletin kamu bankaları aracılığıyla kredi faaliyetlerine müdahil olması, özel kredi kaynaklarını dışladığı anlamına gelmemelidir. Japon Kalkınma Bankası piyasa ile olan ilişkisini değerlendirirken, kalkınma bankacılığının özgünlüğünü, firmaların kalitesini yükseltip bu firmaları özel kredi kuruluşları için cazip hale getirmesinde (pump-primer) görmektedir (Calomiris ve Himmelberg, 1995: 4). Dolayısıyla Japonya’da kalkınma bankaları bir taraftan projeleri kendi kredileriyle desteklerken, diğer taraftan firmalarla kurduğu dinamik ilişki aracılığıyla bu projeleri özel fonlar için cazip hale getirmektedir.

İş disiplini, Japon kalkınma bankalarının başarılı olmasında en az yukarıda bahsedilen iki faktör kadar etkili olmuştur. Japonya’daki kalkınma bankalarının proje seçiminde, kalkınma bankacılığı literatüründe yer alan mali, ekonomik ve teknik

analiz kurallarına sadık kalması, bu kuruluşlara kuruldukları günden bu güne itibar kazandırmıştır. Proje öncesi ve sonrasına ilişkin *ex ante* ve *ex post* tahliller, projenin sağlıklı olup olmadığı yönünde başarılı öngörüler sağlamıştır. Proje kredilerinin provizyonu sonrasında kalkınma bankalarının gerçekleştirdiği disiplinli izleme (monitoring) ve bu süreçte firma yetkilileriyle sağlanan sıkı işbirliği, projelerin başarıyla sonuçlanması üzerinde etkili bir neden olmuştur. Aoki (1994)'nin belirttiği üzere, kredi izleme sürecinde ticari bankalar (city banks) ile kalkınma bankaları arasında bir eşgüdüm bulunmaktaydı. Bu, kalkınma bankası için büyük bir maliyet yükleyecek kredi izleme maliyetinin ticari bankalara transferine imkân sağlamıştır. Bu süreçte, batık durumdaki projelerin yeniden yapılandırılmasından da ticari bankalar sorumlu olmuştur. Bir diğer ifadeyle Japon bankacılık sisteminde, ticari bankaların faaliyet alanlarına kalkınma bankaları girmiyor, her banka grubu kendisinin *karşılaştırmalı olarak üstün* olduğu alanlarda faaliyet gösteriyordu. Bu işlemler karşılığında ticari bankalar ise kalkınma bankalarından belli bir komisyon alıyordu. Kalkınma bankalarında bu sıkı proje değerlendirme ve izleme sonucunda, proje kredilerinin geri dönüşleri çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Vittas ve Kawaura (1995)'in belirttiğine göre, kalkınma bankalarının özellikle 1980 öncesine ait projelerinin başarıyla sonuçlanma oranı % 99.9'dur.

4.2.2. 1980 Sonrası Japonya'da Kalkınma Bankacılığı

Vittas ve Kawaura (1995)'in vurguladığı üzere, 1980 öncesinde, birçok ülkenin mali sisteminin işleyişine devlet müdahalesi vardı. Kredilerin tahsisinde ve kaynakların PTT bankaları ve sosyal güvenlik sistemi aracılığı ile mali sistem içerisine çekilmesinde, birçok ülke birbirine paralel politikalar izliyordu. Toplanan bu kaynakların özel sektör yatırımlarına aktarılması ve sanayinin canlandırılmasında, kalkınma bankaları da etkili bir şekilde kullanılmak isteniyordu. Fakat Japonya kalkınma bankalarının faaliyetlerinin önünü açan ekonomi politikaları, birçok ülkede mevcut değildi. O dönemlerde birçok ülkede olduğu gibi, nominal piyasa faizlerinin baskı altında tutulması ve piyasa dinamiklerine göre belirlenmemesi nedeniyle, kaynakların özel sektör yatırımlarına aktarılması rahattı. Fakat faiz hadlerinin ve para hareketleri üzerindeki kontroller birçok ülkede uygulanıyordu. Japon tecrübesinde sanayileşmenin kendine özgü farklı nitelikleri bulunmaktaydı.

Japon sanayileşme modelinde, kalkınma bankalarının etkili bir şekilde kullanılması önemli bir etkendi. Japonya’da kalkınma bankacılığının faaliyetlerinin etkili bir şekilde yürümesi için finansal piyasaların işleyişinde farklılıklar vardı. Öncelikle, menkul kıymetler borsaları ile bankacılık sistemi arasında katı bir ayrışma söz konusuydu. Piyasadan fonların toplanması ve bu fonların aktarılması sıkı kurallara bağlıydı. Bankacılık sistemi ile menkul kıymetler borsaları arasında bu görev bağlamında bir görev paylaşımı yoktu. Menkul kıymetler borsaları ve bankacılık sisteminin görev ayrışmasının bir sonucu olarak, sınai sektörlere kaynak aktarımı kamu bankalarının eliyle sağlanıyor ve firmaların menkul kıymetler borsalarından fon bulmasının önü dolaylı olarak engelleniyordu (Takeda ve Turner, 1992: 11-12). Ayrıca bankacılık sistemi tüketici kredilerini sınırlandırıyor ve kaynaklarını sınaî işletmelere aktarıyordu. Bu nedenlerle Japonya bankacılık sistemi içinde faiz kontrolü haricinde, Japonya’nın kendine has ekonomi politikalarının bir sonucu olarak kaynakların işletmelere aktarılması kontrollü bir şekilde bankacılık sistemi tarafından sağlanıyor, kalkınma bankacılığı da bu aşamada aktif bir şekilde kullanılıyordu. Kaynakların etkili bir şekilde yatırımlara aktarılmasında, Japon mali sistemi denetime önem veriyordu.

Mali piyasaların istikrarına önem verilen Japonya’da 1980 öncesinde sermaye hareketleri ciddi şekilde sınırlandırılıyordu. Böylece spekülasyon amaçlı sermaye hareketlerinin yatırımları kötü etkilemesine olanak verilmiyordu. Menkul kıymetler borsaları Anglo-Sakson geleneğinde olduğu gibi gelişmemişti ve şirketlerin kıymetler borsalarına girişi sınırlıydı. Kaynakların yeterli olduğu ülkede özel sektör finansman ihtiyacı kalkınma bankaları eliyle sağlanıyordu. Kısaca bu yapıyla Japonya’da mali sistem, liberalleşme öncesinde bankacılık ve menkul kıymetler piyasası olarak iki bölüme ayrılmıştı ve bu bölümlerin birbirlerinin faaliyet alanlarına girmesine izin verilmiyordu.

Temel dinamikleri bir önceki bölümde kısaca özetlenen Japon mali sisteminde liberalleşmenin etkileri 1970’lerde başlamıştır. Dünya genelinde etkisini hissettiren finansal liberalleşme sürecinin tetikleyici nedeni petrol krizidir (Kazuhito ve Goto, 2006). Petrol şokunun tetikleyici bir etken olmasının yanında, ABD, Avrupa ülkeleri, Japonya ve Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere dünya ölçeğinde aşırı üretim ve artan uluslararası rekabet ortamında düşen kârlılık oranları, uluslararası sermayenin daha yüksek getiri peşinde küresel ölçekte hareketliliğine olanak veren finansal

liberalleşmenin temel nedeni olmuştur (Brenner, 2001: 21). Küresel ölçekte meydana gelen bu değişim, kendi koşulları içinde Japon mali sistemini de şüphesiz etkilemiştir.

1980 sonrasında Japonya’da, dünyanın diğer ülkelerinde olduğu gibi, küresel ölçekte mali piyasaların serbestleşmesinin etkisi hissedilmeye başladı. Fakat Japonya’da mali piyasaların kuralılaşdırılması (deregulasyon) yavaş ve esnek bir geçişle sağlandı (Takeda ve Turner, 1992). Diğer ülkelerde görülen ani liberalleşme süreci Japonya’da yönetim tarafından kontrollü olarak gerçekleştirildi. Özellikle bu dönemde mali istikrarın korunması amacıyla yasal olarak sürecin tümünden kontrolden çıkması bilinçli bir şekilde istenmemiştir. Bu durum bankacılık lehine düzenlemelerin liberalleşme sürecinde de aktif şekilde devam etmesinin bir sonucuydu. 1990’ların başlarına kadar kamu bankaları düşük faizle sağladıkları ucuz yerli kaynaklarla uluslararası finansal piyasalarda rahat şekilde rekabetini korumuştur. (Takeda ve Turner, 1992: 94) Kontrollü ve esnek geçiş süreci birçok ülkeye göre Japonya’ya makroekonomik istikrar kazandırmışsa da Japonya, 1990’ların başında liberal mali sistemin sistemik kriziyle yüzyüze geldi. Özellikle 1980 başlarında görülen menkul kıymetler piyasasındaki ani yükselişler, 1990’ların başında yerini ani düşüşe bıraktı. (Vittas ve Kawaura, 1995) Bu dönem içerisinde özellikle imalat sektörüne yönelik en büyük darbe aşırı değerli yen sebebiyle ortaya çıkmıştı. 1985’lere kadar yen karşısında ABD dolarının aşırı değerli olması Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) imalat sektörünün kâr marjlarını düşürüyordu. Fakat 1985 yılında Almanya, Japonya ve ABD arasında imzalanan “Plaza Accord” anlaşması ile doların yen ve mark karşısındaki değerinin düşürülmesi sağlamıştır (Brenner, 2001: 29). Bu durum ABD’de imalat sektörünü olumlu yönde etkilerken, Almanya ve Japonya’daki imalat sektörünü olumsuz yönde etkiledi. Ayrıca dönem itibariyle ABD’deki faiz hadlerinin yüksek olması yabancı sermayeyi ABD’ye çekerken, dönem itibariyle faiz hadlerinin düşük olduğu Japonya bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Liberalleşmenin Japonya’daki reel sektör üzerindeki finansal açıdan olumsuz etkisi ise, özel sektörün menkul kıymetler borsalarına ve dolayısıyla yabancı sermayeye olan bağımlılığının artmasıydı. Geleneksel finansman yöntemleriyle kalkınma bankalarının öncülüğünde fonlanan özel sektöre ait ulusal ve bölgesel şirketler, liberalleşme sürecinin ardından yoğun şekilde menkul kıymetler piyasalarından kaynak bulma yoluna gitmiştir. 1980’lerin ortalarında, uluslararası konvertibl kağıtların fiyatlarının spekülâtif

kabarcıkların patlaması ardından düşmesi sonucunda, şirketlerin borçlanma maliyeti yükselmiş ve gelirlerinde büyük düşüşler gözlenmiştir.

Takeda ve Turner (1992)'a göre, 1980–1990 arası dönemde bir taraftan uluslararası piyasalarda yoğun şekilde işlem gerçekleştiren Japon bankalarının, diğer taraftan mali sistemdeki düzenlemelerden dolayı özel sektöre garantili kaynak sağlamaları bir ikilem oluşturmuştur. Böyle bir ikilem bankacılık sektörünün uluslararası piyasalara açılması ve dışsal şoklara karşı hassas hâle gelmesiyle birlikte, liberalleşme sürecinde Japon mali sisteminin risklerini artırmıştır. Uluslararası mali piyasalarda rekabet gücüne erişebilmek için Japonya'da, mali sektördeki bankacılık ve menkul kıymetler piyasalarına ait ayrışmanın kaldırılması gerekmiştir. Fakat 1990 sonrasında böyle bir ayrışma gerçekleştirilmemiş ve mali piyasalarda var olan ikili yapı korunmuştur. Japonya'nın böyle kritik bir durumda müdahaleci tavrını göstermesi, gerekli gördüğü zaman Japon hükümetinin gerekli ekonomi adımlarını attığını göstermesi açısından önemlidir.

1990 sonrası dönemde Japonya'nın 1980 öncesi döneme ait müdahaleci refleksiyle hareket ettiğini söylenebilir. Bu dönem boyunca ülke ekonomisini canlandırmak amacıyla, içinde kalkınma bankalarının özel sektör desteğini yoğunlaştırdığı bir politika paketi devlet tarafından uygulanmıştır. Bu politika paketi çerçevesinde 1980 ortalarından itibaren devlet, özel sektöre ait küçük ve orta ölçekli şirketlerde kullandırılmak üzere yoğun şekilde sermaye enjekte etmiş, kaynak ise kalkınma bankaları üzerinden kullandırılmıştır (Kazuhito ve Goto, 2006).

Ayrıca kredi borcu olan küçük ve orta ölçekli şirketlerin borç yüklerinin düşürülmesi için kalkınma bankaları aracılığıyla faiz ödemelerinde erteleme (moratoryum) uygulamasına gidilmiştir. Bazı şirketlerde ise faiz ödemeleri bir yıl süreyle kesilmiştir. Kazuhito ve Goto (2006)'nın vurguladığı üzere, yeni girişimlerin desteklenmesi amacıyla kalkınma bankaları bu dönemde, mali krizden etkilenen kesimleri tespit ederek girişimcilere farklı finansman seçenekleri sunulmuştur. Ayrıca hükümet olası şoklara karşı bu dönemden sonra ticari bankalarla birlikte kalkınma bankalarının kaynak yapısını sağlamlaştırmıştır. Mali serbestliğin getirdiği belirsizlik ve istikrarsızlığa karşı bilinçli bir şekilde kalkınma bankaları özelinde yerel mali sistemi destekleyen Japonya, gerekli gördüğü durumda kalkınma bankalarını araçsal olarak kullanmakta, politikalarını ülke kalkınmasının lehine

yönlendirmektedir. Bir diğer deyişle, Japonya hiçbir şekilde kalkınma bankacılığından ve politika temelli finansmandan, 1980 sonrası dönemde de vazgeçmemiştir.

Japonya’da kalkınma bankalarının yakın dönem içerisinde bankacılık sektörü içinde aktif olarak yer aldığı görülmektedir. Mali piyasalarının liberal karakterde olmasına rağmen Japonya, politika temelli finansal kuruluşlar olan kalkınma bankaları aracılığıyla mali piyasalar üzerindeki denetim gücünü hâlâ korumaktadır. Asya krizinin küresel çapta bankacılık sektörünü kötü etkilediği bir dönemde Japonya özellikle, kalkınma bankalarının da içinde yer aldığı, kamu bankalarıyla özel sektörü etkilemeye devam etmiştir. Özellikle 1999 yılındaki bankacılık krizi sonrasında, uluslararası alanda Japon bankalarının kredi derecelerinin düşmesine rağmen bu kritik dönemde Japon bankaları¹⁴ piyasalara kredi şeklinde likidite temin etmeye devam etmiş, piyasalara döviz sağlamış ve ticari kâğıt alımına devam etmiştir. (Scher, 2001) Finansal liberalleşme öncesinde dünya çapında en büyük yirmibeş banka içinde Japon bankalarının büyük bir ağırlığı varken liberalleşme süreciyle birlikte Japon bankalarının bu ağırlığı kaybolmuştur. (Dicken, 2001). Liberalleşme sürecinin Japon bankacılık sisteminin rekabetçi gücünü düşürmesine karşın, kalkınma bankalarının da bulunduğu kamu bankalarının, 1990’larda meydana gelen finansal krizden minimum seviyede etkilenmesi etkili bir şekilde sürdürülen devlet müdahalesine bağlanabilir. Bankaların sermaye yeterliliklerinin Basel kriterlerine uygun hale getirilmesi telkin edildiği bu dönem içinde, kalkınma bankalarının da aralarında aktif olarak yer aldığı kamu bankaları sayesinde Japonya bankacılık krizinden olabildiğince az etkilenmiştir. Kalkınma bankalarının finansal krizlerden ayakta kalarak çıkması finansal krizlere karşı direncini artırmıştır.

¹⁴ Bank of Japan, Japan Development Bank ve Export-Import Bank bu dönem içinde piyasaların krizinden olabildiğince az etkilenmesi için aktif faaliyette bulunan kamu bankalarıydı. (Scher, 2001)

5. TÜRKİYE’DE KALKINMA BANKACILIĞI VE SANAYİ İLİŞKİSİ

Kalkınma bankalarını Türkiye özelinde düşünüldüğünde, bu bankaların Türkiye’de de diğer birçok ülkelerdekine benzer motivasyonlarla kurulduğu söylenebilir. Cumhuriyetin daha başlangıç dönemlerinde kurulmaya başlanan kalkınma bankası niteliğindeki birçok banka Türkiye’nin kalkınma sürecinde etkili kurumlar olmuştur. Bir diğer deyişle bu kalkınma bankalarının kuruluşu, genç Cumhuriyet’in kalkınma hamlesiyle aynı zamana denk gelmektedir. Rostow (1956: 162)’un, Türkiye için kalkış yılları olarak nitelediği 1930’lu yıllarda bu bankalar, ülke kalkınmasında aktif görev almışlardır. Ancak, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle ülkenin acil kaynak ihtiyacına karşılık vermesi için özel kanun ve hükümlerce kurulan bu bankalar aslında birer kalkınma bankası özelliği gösterse de, *yerel sanayinin geliştirilmesine uzun vadeli kaynak sağlama* amacıyla bankaların kurulması diğer azgelişmiş ülkelerde olduğu gibi II. Dünya Savaşı sonrasına rastlar.

5.1. Türkiye’de Kalkınma Bankacılığının Kısa Bir Tarihçesi

Türkiye bankacılık tarihinde ilk kalkınma bankası özelliği taşıyan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, daha 1925 yılında kurulması sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınma bankacılığına verdiği önceliğin bir göstergesi niteliğindedir. Bu banka, sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi vermenin yanında, ekonomik, mali ve teknik destek sağlamak amacıyla kurulmuştur. Osmanlı hükümetinden miras kalan tekstil fabrikalarını devralmakla işe başlayan banka, ayrıca tekstil, seramik, çeltik işleme, şeker, elektrik üretimi ve limanlar alanında özel mülkiyetli çeşitli işletmelere yatırım yapmıştır. Ancak kaynaklarının büyük bir kısmını kuruluş halinde devraldığı iştiraklerine bağlayan bu banka, kuruluş amacı olan sanayi ve madencilik alanında faaliyet gösteren işletmelere yeterli kredi desteğinde bulunamamıştır (Akıncı, 2000). 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankası adını alan banka, 1933 yılında yeni kurulan Sümerbank’a devredilerek faaliyetlerine son verilmiştir.

1930'lu yıllarda ise, uygulanan devletçilik modelinin bir gereği olarak KİT'lerin desteklenmesi amacıyla yeni kamu bankaları kurulmuştur. 1929 büyük bunalımının ülke ekonomisini olumsuz etkilediği bir dönemde bu bankalar, kalkınma bankacılığı faaliyetlerinde önemli yer tutmuştur. Devletçi sanayileşme döneminde kurulan Sümerbank (1933), Belediyeler Bankası(1933), Denizcilik Bankası (1937), Etibank (1935) ve Halk Bankası (1938) sektörel kredileriyle birer kalkınma bankası özelliği göstermiştir. Özellikle Sümerbank ve Etibank I. ve II. Beş Yıllık Sanayi Planları'nda programlanan yatırımların finanse edilmesinde aktif görev alsa da, Eroğuz (1982)'a göre, bu bankalar kalkınma bankalarının işlevlerini tam anlamıyla yerine getirememişler ve birer ihtisas holdingi olarak gelişmişlerdir. Fakat çalışmanın devamında da bahsedileceği gibi, bu bankalar icra ettikleri görevler ve yapıları gereği birer kalkınma bankası olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de sanayiye uzun vadeli finansman sağlayan kuruluşlar olarak kalkınma bankacılığının doğuşu asıl olarak, diğer azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi 1950'li yıllara dayanır. Bu dönemde TSKB'nin kuruluşu bir milat özelliği taşır. II. Dünya Savaşı sonrasında Truman doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Dünya Bankası'nın fikir ve mali desteğiyle kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, savaş sonrası azgelişmiş ülkelerde meydana gelen ekonomik yıkım ve tahribatın onarılmasında Dünya Bankası'nın desteklediği ilk kalkınma bankası örneği olmuştur (Basu, 1965). 2 Haziran 1950 tarihinde kurulan TSKB'nin kuruluş sermayesinin %75'i özel ticari bankalarca, %15'i ticaret ve sanayi odalarınca, %10'u ise sınai kurum ve şahıslarca karşılanmıştır (TSKB Ana Sözleşmesi). Bankanın amacı, kuruluşuna ait ana sözleşmesinde belirtildiği üzere, Türkiye'de yetersiz olan sermaye birikiminin öncelikli sektörlerle yöneltilmesi için gerekli kurumsal yapının oluşturulması ve üretim sürecinde gerekli teknik bilgi ve plânlama desteği ile bu alandaki açığı kapatmak, yatırım ve ticaretin genişlemesi sonucu artan kredi ihtiyacını kısmen de olsa karşılamaktır. TSKB'nin Türkiye'de kalkınma bankacılığı alanında önemi, ülkede devletçi ekonomi politikalar sonrası özel sektörün finansmanında çok önemli bir yer tutmuş olmasıdır. Kurulduğu yıldan sonraki birkaç yıl içerisinde TSKB, özel sektör yatırımlarının her yıl %10 ile %25 arasında finansmanını sağlamıştır (Diamond, 1957: 103). Böylece, ilerleyen dönemlerde ülke ekonomisinde büyük güç kazanacak olan çeşitli sermaye grupları ve

bunların bankalarının sermayesine katıldıkları TSKB, Türkiye’de kapitalizmin gelişmesine hizmet etmiştir.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kurulması öngörülen ve 1963 yılında 1315 Sayılı Kararname ile kurulan Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası’nın (SYKB) kuruluş görevi ise, Türkiye’de kurulmuş ve kurulacak özel sektör sanayi tesislerine orta vadeli yatırım ve işletme kredisi sağlamak ve buna ek olarak sermaye piyasasının gelişmesine hizmet etmektir (Sönmez, 1992: 15). Kuruluşunda altı tane ticari bankanın yer aldığı SYKB’nin uzun vadeli kredi kaynağı ise, bu altı bankanın mevduatlarının belli bir kısmından oluşmaktaydı (Akıncı, 2000). Bu altı banka “bankalar mevduatı” hariç mevduatlarının %1’ini ve mevduatlarında oluşacak artışın %5’ini SYKB’ye 20 yıl vade ile ikraz etmeyi kabul ve taahhüt etmiştir. Bu yapısıyla SYKB, kalkınma bankacılığında kaynakları bakımından ticari bankaların da müdahil olduğu kendine özgü bir kaynak yapısına sahip olmuştur (Sönmez, 1992: 15).

Bugün Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (Eximbank) olarak isim ve yapı değişikliğine uğrayan Devlet Yatırım Bankası (DYB) ise, 1964 yılında 441 Sayılı Yasa ile kurulmuştur. DYB’nin kuruluş amacı, plân hedeflerine uygun olarak karara bağlanmış ve İktisadi Devlet Teşekkülleri tarafından gerçekleştirilecek olan yatırımlara kredi sağlamaktır.

Diğer yandan, 1962’de kurulan Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası (TCTB) doğrudan bir yatırımcı ve işletmeci olarak hareket etmesinin yanında, kredi ve teknik organizasyon yardımı ile özsermaye iştiraki yoluyla özel turizm şirketlerini destekleyerek, turizmin gelişmesine yardımcı olma amacı taşımaktaydı. Banka bu haliyle, uzun süre bankacılık ve işletmeciliğin beraber yürütüldüğü bir kuruluş olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Ülkede turizm sektörünün gelişmesinde bir öncü rolü oynayan TCTB, zaman içinde genişlemiş ve sahipliğindeki geniş turizm tesisleri portföyü ile bir KİT haline gelmiştir. 1987 yılı itibariyle, banka 1751 odalı ve 6732 yataklı 23 tane turizm girişimine ve 215 kamp kurma alanı ve birkaç yat limanına sahipti. (Kandemir, 2000) 1985 yılından sonra banka, bankacılık faaliyetlerine devam ederken, kendi turizm girişimlerinin yavaş yavaş özelleştirilmesi sürecini yaşamıştır. 1989 yılında ise TCTB, Yüksek Planlama Kurulu’nun bir kararı ile tüm aktif ve pasifleriyle Türkiye Kalkınma Bankası’na devredilmiştir.

1925–1965 yılları arasında TSKB hariç, kurulan kalkınma bankası nitelikli bankalar kamu bankaları olup daha çok sektörel krediler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle kalkınma bankacılığında daha çok, ihtisas kuruluşu olarak görev yapmıştır. Fakat kuruluş amaçları gereği yerine getirdikleri faaliyetleri itibarıyla bu bankalar kalkınma bankası statüsünde faaliyet göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye’de kalkınma bankacılığını inceleyen bu çalışmada yukarıda bahsedilen bankaların hepsinin yer alması uygun olmaktadır. Zaten Diamond (1957), bankaları tasnif ederken kavramsallıktan daha çok fonksiyonelliğe vurgu yapmaktadır. 1957 yılında yayımlanan çalışmasında Diamond (1957), Etibank ve Sümerbank’ı birer kalkınma bankası kabul ederek kalkınma bankacılığı çerçevesinde analize tabi tutmaktadır.

Türkiye’de 1950’lere kadar kurulan kalkınma bankalarının, kalkınmanın finansmanında tek söz sahibi olmadığı söylenebilir. Türkiye’de kalkınma bankacılığı 1950’lere kadar birçok başarılı yatırımlara destek olmuşsa da, ülke genelindeki girişimciliğin zayıf yapısı gereği yatırımların büyük bir çoğunluğu devletin bizzat kendisi tarafından aracısız gerçekleştirilmiştir (Sönmez, 1992: 16). Devletin kurduğu KİT’lerin fon gereksinimi genel, katma ve özel bütçelerden karşılanmış ve özel tasarrufların vergi yoluyla bu işletmelere transfer edilmesi tercih edilmiştir. Dolayısıyla özellikle devletçi politikaların yürütüldüğü dönemde, KİT’lerin kaynak bakımından bankalarla çok yüksek seviyede bir ilişkisi olmamıştır.

Türkiye’de kalkınma bankacılığının son halkası, sonradan isim değişikliğine giderek Türkiye Kalkınma Bankası olan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası’dır (DESİYAB). İşçi dövizlerini ülke içine çekerek, kurulacak “işçi şirketleri” aracılığıyla ulusal kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulan DESİYAB, sonradan görev tanımında bir genişlemeye giderek ülkenin kalkınma bankası olmak amacıyla faaliyetlerine devam etmiştir. DESİYAB’ın kuruluş aşamasında ortaya konulan siyasi iradenin banka faaliyetlerine yansıyor yansımadağı, Türkiye’de yürütülen ekonomi politikalarıyla kalkınma bankacılığının desteklenip desteklenmediğı 1975’li yıllardan günümüze Türkiye Kalkınma Bankası özelinde gözlemlenebilir. Japonya ve birçok ülke örneğinde olduğu gibi, Türkiye’de de kalkınma bankalarının ülke kalkınmasında aktif rol alıp almadığı, aldysa bu rolün başarıyla gerçekleşip gerçekleşmediğı bu analiz çerçevesinde ortaya tartışılacaktır. DESİYAB’dan Türkiye Kalkınma Bankasına uzanan bir kalkınma bankacılığı serüveni, Türkiye örneğinde,

son otuz yıla yakın devlet-banka-sanayi üçgeninde gerçekleşen ilişkileri de ortaya koyacaktır.

5.2. Türkiye Kalkınma Bankası'nın Kuruluşu

Türkiye’de diğer birçok gelişmekte olan ülke ile benzer bir biçimde, sanayinin geliştirilmesi amacıyla 1950 ortalarından 1970 sonlarına kadar ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmıştır. Bu çerçevede, önce temel tüketim mallarının, daha sonra da aramaları ve dayanıklı tüketim mallarının ithal ikamesi ile yerli üretiminde önemli mesafe kaydedilmiş; ithal ikameci dönemin sonlarına doğru da sermaye mallarının yerli üretimi çabalarının söz konusu olduğu görülmüştür.

İşte bu süreçte, 1970’li yıllarda, ülke kalkınmasının temeli olacak bir kuruluş arayışı içerisinde DESİYAB kurulmuştur. DESİYAB aracılığıyla, işçi dövizlerini ülke ekonomisine kazandırarak ekonominin döviz kaynağı eksikliğini gidermek ve bu kaynakları verimli yatırım projelerine kanallı etmek amaçlanmıştır. Sonradan TKB’ye dönüşecek olan DESİYAB’ın otuz iki yıllık tarihi, Türkiye’de kalkınma bankacılığına verilen önemin değerlendirilmesi açısından anlamlıdır.

5.2.1. DESİYAB için Altyapı Çalışmaları ve İşçi Dövizleri

1970’li yıllarda dış yardım ve kredilerin daralmaya başladığı bir ortamda, ülkemizin kalkınma hedeflerinin başarıya ulaşması, giderek artan ölçüde işçi göçüne dolayısıyla da işçi dövizlerine bağlanmıştır. Ancak, işçi dövizlerinin sektörel ve bölgesel olarak optimum düzeyde kullanımının sağlanması için uyumlu politikalara olan ihtiyaç, Türkiye’de gecikmeli olarak algılanmış ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın (1973–1977) oluşturulduğu döneme kadar bu konu üzerinde durulmamıştır. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan “özel sektör yatırımlarının değerlendirilmesi (...) yönlendirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerdeki yatırımların özendirilmesi, ihracat kredisi ve sermaye piyasasının geliştirilmesi konularında sorumluluk yüklenecek özel hukuk hükümlerine tâbi tüzel kişiliğe ve özerkliğe sahip bir kalkınma bankasının kurulması” temennisi, kalkınma sürecinde motor işlevi görececek bir kuruluşun hayata geçirilmesi kaygısından beslenmektedir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, kurulması planlanan bir kalkınma bankasının, orta vadeli yatırım kredi ihtiyacının karşılanmasında önemli roller üstleneceği belirtilmiştir.

1979 yılında İşletmeler Bakanlığı tarafından yayımlanan Halk Girişimleri Anket Sonuçlarına göre, 1964–1972 döneminde ülkeye toplam 2018,5 milyon Amerikan doları tutarında işçi dövizleri girmiş ve 75 adet *İşçi Şirketi* ve *Halka Açık Şirket* kurulmuştur (İşletmeler Bakanlığı, 1979). 1960’lı yılların ikinci yarısında başlayan ve isimleri çok ortaklı şirket, halk şirketleri, hemşehri şirketleri, işçi şirketleri olarak değişen şirketleşme süreci bir ölçüde Türkiye’ye özgü girişim ruhunun filizlenmeye başladığı yıllar olarak tanımlanabilir (DESİYAB 5. Sempozyumu, 1984). Önceleri yurtdışındaki işçilerin tasarrufları genellikle yurttaki ailelerinin cari harcamalarına ve taşınmaz mallara yönelmişse de, sonraları bu tasarrufların iktisadi amaçlarla üretimin hizmetine tahsis edilmesine tanık olunmuştur. Yurtdışında çalışan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kişilerin kendi tasarrufları, yurt içindeki diğer küçük tasarrufları da uyararak Türkiye’nin değişik illerinde bölgesel ölçekli bir yatırım hamlesi doğurmuştur. Bu şekilde gelişen tasarruf-yatırım-sanayileşme olgusu ülke içinde bu dönemde, dövizin ulusal kalkınmaya aktarılmasına neden olurken, küçük çapta biriken tasarrufların sınaî mülkiyete ortaklığına dönüşmesine katkıda bulunmuştur. (Nasuhoğlu, 1984) Fakat, 1960 ve 1970’lerde yurtdışında çalışan Türk işçilerinin tasarrufları ile kurulmuş işçi şirketlerinde, yönetsel bilgi ve tecrübe eksikliği sebebiyle yeterli performans sergilenememiştir. Özellikle birçok şirketin kuruluşunda yatırım alanı ve kuruluş yerleri yanlış seçilmiş, finansman olanakları titizlikle araştırılmamış ve bunun sonucunda da birçok girişim tamamlanamamıştır (DESİYAB 5. Sempozyumu, 1984).

5.2.2. DESİYAB’ın Kuruluşu ve Siyasi Süreç

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1970’li yıllarda dönemin ekonomi politikaları ve koşulları gereği işçi dövizlerine can alıcı bir rol atfedilmiştir. İşçi dövizlerinden yeni fon kaynakları sağlanması ve bunların yatırımlara aktarılmasında görev alması amacıyla, 1973 yılında bir *İşçi ve Yatırım Bankası* kurulması faaliyetleri hız kazanmıştır (Şahinkaya, 1996). 22.10.1973 tarihinde, dönemin Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nca hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) arz edilen “İşçi Yatırım Bankası Kurulması İle İlgili Yetki Kanunu Tasarısı”nın gerekçesine göre:

“Kalkınma çabalarının planlama tabanına oturtulma gayretlerinin başladığı 1960’lı yıllardan 1973 yılına kadar, tasarrufların Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payını artırmak; toplam kaynakları her yıl artan oranlarla, üretim kapasitesini artıracak sınaî yatırımlara yöneltme

gereğine dönük çabalar (...) <mali disiplin> sorunda düğümlemiş, birtakım kararlar alınmış, mevzuat tikanıklıklarını giderecek düzenlemelerde bulunulmuştur. Buna karşılık, yurtdışı işçi tasarruflarını bir yatırım kaynağı olarak değerlendirecek yeterli hizmet ağının oluşturulamamış olması nedeniyle; işçilerimizin şirketleşme ve tasarruflarını yatırımlara yöneltme çabaları sınırlı ve dağınık kalmış, hatalı kararlarla girişilen bazı teşebbüsleri ise beklenen sonuçları vermemiştir. ” (Gök, 1977: 54)

Sanayi ve Teknoloji ve Ticaret Komisyonu’nca TBMM’ye görüşülmek üzere gönderilen tasarı metni üzerinde, komisyon tarafından bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler arasında kalkınma bankacılığı açısından en kritik olanları “amaç” ve “ilkeler” başlığı altında yer almıştır. “Amaç” başlığı altında 1. Madde’de yer alan “işçi tasarrufları” ibaresi çıkarılarak, “halkımızın ve yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın tasarrufları” şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca “Amaç” başlığı altında yer alan kurulacak bankanın ismine atıfla “İşçi Yatırım Bankası” ibaresi “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası” ibaresiyle değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklikler neticesinde kurulması kararlaştırılan bankanın kapsamı genişletilerek, sadece işçi tasarruflarının değerlendirileceği ve işçi şirketlerinin yatırımlarının finanse edileceği bir banka yerine, ülke içindeki tüm finansal kaynakları bütünsanayi kollarına yönlendirecek bir *sanayi yatırım bankası* kurulması kararlaştırılmıştır.

Sanayi ve Teknoloji ve Ticaret Komisyonu’nda görüşülen tasarının Bütçe Plan Komisyonu’nda görüşülmesinin ardından TBMM’de görüşülmesine altı ay gecikmeli olarak başlanmıştır.¹⁵ Meclis’te görüşmeler sırasında uzlaşa sağlanan temel konu, DESİYAB’ın kurulmasının gerekliliği olmuştur. Ne var ki, Meclis’te partiler arasında, tasarının 1. ve 3. maddeleri üzerinde tartışmalar doğmuştur. Bu tartışmaların bankacılık sektörü ve ekonomiyle ilgili kısımları, yeni kalkınma bankasının hangi zayıf temeller üzerine kurulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kalkınma bankacılığı açısından, TBMM’deki kanun görüşmelerinde önem arz eden bir nokta, kurulacak olan kalkınma bankasının gerçekten amacına yönelik olarak faaliyet gösterip gösteremeyeceğine ilişkin duyulan şüpheler olmuştur. Görüşmeler esnasında Turizm Bankası, Etibank, Sümerbank gibi kalkınma bankası örnekleri varken, yeni bir kalkınma bankasının kurulması bazı vekiller tarafından uygun görülmemiştir. TBMM’de tasarıya yönelik olarak özellikle her ekonomik sorunun bir

¹⁵ İşçi Yatırım Bankası Kurulması Hakkında Yetki Kanunu Tasarısı” Genel Kurul’da 9.1.1975 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır.

çözümü için yeni bir bankanın kurulmaması gerektiği yönünde eleştiriler yöneltilmiştir (Şahinkaya, 1996).

Diğer bir eleştiri ise, kalkınma bankacılığı pratiği üzerine olmuştur. Dönemin enflasyonist makroekonomik durumu göz önüne alındığında, bankanın vereceği kredilerin vade yapısı ve faiz oranına ilişkin somut bir ifadenin tasarıda hüküm altına alınmaması, Meclis’ce ciddi bir eksiklik olarak görülmüştür. Ayrıca kurulacak banka için öngörülen bir milyar liralık kuruluş sermayesi, kurulması planlanan kapsamlı bir kalkınma bankası için yeterli görülmemekteydi. Bu eleştirilere karşın, TBMM’ce kabul edilen tasarı, dönemin Cumhuriyet Senatosu’na sevk edilmiş ve tasarı tüm senatörlerin olumlu oylarıyla kabul edilmiştir.¹⁶

DESIYAB’ın kuruluşunu düzenleyen 13 Sayılı KHK’nın 3. Maddesine göre,

“Banka’nın amacı Türkiye’nin süratle ve yurt sathına yaygın sanayileşmesidir. Bu maksatla yurt içinde ve bilhassa yurtdışında çalışmış olanların ve çalışanların tasarruflarını:

- a) Ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek
- b) Kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun ve yurt sathına yaygın teşebbüslere, özellikle sınaî yatırımlara yönelmektir.”

Banka’nın kuruluşu arkasındaki ekonomik motivasyonların daha net yorumlanabilmesi için 13 Sayılı KHK’nın Umumi Gerekçesi incelenebilir. Umumi Gerekçe’de “...iktisadi büyüme hızının, daha büyük bir tasarrufla gerçekleştirilebileceği bilincinde olan halkımız ve bilhassa yurtdışında çalışan işçilerimiz bu konuda (*tasarruf*) ciddi bir gayret göstermekte ve fedakarlıklar yapmaktadırlar.” şeklinde belirtilen ifade ile o dönemde ülkede kaynak eksikliğinin bulunduğu, bu eksikliğin bir kısmının işçi tasarruflarıyla giderilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca “... müşterek teşebbüs fikrinin yeterince gelişmemiş ve sermaye piyasasının henüz kurulamamış olması gibi sebepler ve verimli yatırım projelerinin tespiti veya hazırlanmasında karşılaşılan teknik engeller, söz konusu tasarrufların yatırımlara sevk edilmesini güçleştirmektedir” ifadesi ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınma bankalarının kuruluş gereksinimlerine atıf

¹⁶ Böylelikle yasalaşan kanun tasarısı sonucunda, 11.11.1975’te, 13 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile DESİYAB AŞ kurulmuş oluyordu. (27.11.1975 tarihli Resmi Gazete)

yapılmaktadır. Birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede ortak olan müteşebbis ruhun eksikliği, sermaye piyasalarının gelişmemiş olması ve verimli yatırım projelerinin oluşturulmasında karşılaşılan teknik engeller Türkiye özelinde de geçerli olmuştur. Bunun yanısıra, “...1973 petrol krizi konunun (*tasarruf sorunu*) önemini ve süratle çözümlenmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuş, bu suretle de yurtdışında çalışan bir milyona yakın vatandaşımızın tasarrufunu bir an önce değerlendirecek müessir tedbirlerin alınması kesin bir zaruret haline gelmiştir ” şeklinde Umumi Gerekçe’de geçen ifade ile işçi dövizlerinin kurulacak bir bankanın havuzunda toparlanarak ülkede petrol krizi ile patlak veren döviz darboğazının kapatılmak istendiği açıklanmıştır. Fakat bu amaç sadece petrol krizinin olumsuz etkilerini atlatma kısa vadeli hedefi ile sınırlı değildir. 1970’lerin başlarından itibaren Türkiye, dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminde sağladığı ilerleme sonrası ara ve sermaye mallarının ithal ikamesine yoğunlaşmak istemiştir. Ancak, yaşanan döviz darboğazı bu geçişi güçleştirmiştir. Buna rağmen, Türkiye, gerek işçi dövizlerini ülkeye çekerek, gerekse de uluslar arası piyasalardan kısa vadeli borçlanmayla bu çabasını devam ettirmek istemiştir. DESİYAB’ın kuruluşu bu bağlamda önem kazanmaktadır.

5.2.3. DESİYAB-Sanayi İlişkisi

DESIYAB ile ilgili kurumsal gelişmeler sürerken, Türkiye’de ağır sanayi hamlesi olarak nitelendirebilecek sanayi projeleri hakkında çalışmalar sürdürülüyordu. TUMOSAN, TAKSAN ,TEMSAN ve TESTAŞ’ın kurulması ile DESİYAB’ın kuruluşu aynı dönemlere denk gelmektedir. Kurucu ortakları arasında DESİYAB’ın da bulunduğu bu SAN’lı şirketler, kuruldukları dönemde sanayileşme çabası içinde her ülkede bulunması gereken temel makine sanayi kuruluşları olarak değerlendirilmiştir.¹⁷ Kuruluşunun hemen ardından DESİYAB’a, bu kuruluşların aktif kurucuları arasında yer alması sebebiyle, ülkenin kilit sektörlerini destekleyen bir kalkınma bankası görevi yüklenmiştir denilebilir.

DESIYAB kuruluş aşamasında iken sadece işçi şirketlerinin yatırım bankası olarak tasarlanırken, kuruluş kanunu ile, ülke içindeki ağır sanayiye de destekleme görevinin

¹⁷ Kuruluşların bu dönemdeki genel durumu hakkında bilgi için bkz: (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1978, *Tümosan, Taksan, Testaş ve Gerkonsan*, DPT, Ankara)

de verilmesiyle çok boyutlu bir banka özelliği kazanmıştır. Bunun kalkınma bankacılığı açısından DESİYAB'a getirisi yüksek olabileceken kurum faaliyetlerinde ortaya çıkan görev farklılaşması bir sorun teşkil etmiştir. Türel (1981)'e göre, üretim güçlerindeki gelişmenin 1970'li yıllar boyunca zorunlu kıldığı sermaye gerekleri yüksek, olgunlaşma süreleri uzun ve kârlılığı bazen düşük olan büyük ölçekli sanayi kuruluşları ile; yerel düzeyi aşamamış ve kısa dönemde çok getiri sağlaması umulan işçi şirketlerinin DESİYAB'ın aynı anda görev alanına girmesi dönemin ekonomik politikalarındaki uyumsuzluğun bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir (Türel, 1981: 587). Ancak, dönemin ithal ikameci sanayileşme politikası çerçevesinde, sanayileşmenin derinleştirilmesi çabası göz önüne alındığında, DESİYAB'ın işçi dövizlerinden sağlanan kaynakların ağır sanayi yatırımlarına yönlendirilmesinde işlev üstlenmesi anlaşılır olmaktadır. Bu dönemde işçi dövizlerinin SAN'lı kuruluşları da desteklemesi bu amaca yönelik bir çabanın sonucudur.

5.2.3.1. İşçi Şirketleri ve SAN'lı Kuruluşların Genel Sorunları

Ağır sanayinin bankası olmakla görevli bir bankanın bir taraftan da yönetim ve finansman bakımından sorunlu işçi şirketleriyle ilgilenmesi, yeni kurulmuş bir banka olan DESİYAB'a gereğinden fazla yük getirmiştir. Bu arada, kurulduğu günler itibarıyla DESİYAB'ın portföyüne geçen işçi şirketlerinde yaşanan bazı genel aksaklıklar, Banka'nın bu kuruluşlarla olan ilişkisini olumsuz yönde etkilemiş ve bankanın hareket alanını daraltmıştır. 1970'li yıllarda, işçi şirketlerinden bazıları başlarındaki yöneticilerin bilgisizlik ve tecrübesizliklerinin sonucunda başarısızlığa uğramıştır. Birçoğunun kuruluş aşamasında yatırım alanları ve kuruluş yerleri yanlış seçilmiş, finansman olanakları ciddi şekilde araştırılmamış, bunun sonucunda da birçok girişim tamamlanamamıştır (DESİYAB 5. Sempozyumu).

DESİYAB'ın kuruluşuna dair 13 sayılı KHK'nın 6. maddesinde belirtilen Hazine ve Merkez Bankası desteklerine, KİT'lerden de yoğun talep vardı. Maliye Bakanlığı'nın denetimindeki mevcut kamu fonlarının paylaşımı, DESİYAB ve KİT'ler arasında bir tercihi gerektiriyordu. Dolayısıyla bu desteklerin DESİYAB'a ve onun desteklediği SAN'lı kuruluşlarla işçi ve hemşehri şirketlerine aktarılması sıkıntılı bir şekilde gerçekleşmekteydi. Ayrıca, dönem içerisinde aktif bir devlet-şirket dayanışmasının olmaması da, işçi şirketlerini olumsuz yönde etkilemekteydi. Dönemin ekonomi politikalarından kaynaklanan vergi ve faiz oranlarının yüksek oluşu da dikkate

alındığında işçi şirketleri üzerinde büyük bir mali yük bulunuyordu. Kur farkı probleminin de dönem içerisinde işçi şirketleri için, özellikle ithal girdilerin maliyetinin karşılanmasında, büyük bir sorun teşkil ettiği bilinmekteydi (DESİYAB 5. Sempozyumu). Bu koşullar altında, yöresel çaptaki işçi şirketlerinin DESİYAB öncülüğünde ülke kalkınmasına beklenen katkıyı yapabildikleri söylenemez.

SAN'lı şirketler ise, 1970–1980 arasında yaşanan petrol şoklarının zararlı etkisini hafifletme ve dönemin ithal ikameci sanayileşme modelinin gerekleri doğrultusunda üretim yapacak birer şirket olma amacındaydılar. Bu nedenle sözkonusu SAN'lı şirketler, petrol tüketimini azaltıcı, makine-motor ithalatını kısıtıcı ve nihayet ara malları ithal gereksinimini azaltıcı alanlarda faaliyet göstereceklerdi. Fakat DPT (1978)'de de belirtildiği üzere, bu yatırımlarda iktisadi etkinliği olmayan uygulamaların yapılması bu kuruluşların faaliyetlerinde sıkıntılar doğurmuştur. Örnek olarak kimya sanayii, kuruluş yeri açısından genellikle birbirine yakın ve koordineli kuruluşların bulunduğu sanayi kollarını barındırır. Fakat bu yatırımlar doğrultusunda, kuruluşların birbirine yakın ve koordineli olmadığı saptanmıştır. Bunun için kuruluş aşamasında hiçbir önlem alınmaması sebebiyle kimya sanayiinin yatırımları verimli olamamıştır. 1978'den sonra SAN'lı kuruluşlar aşamalı olarak Anonim Şirket statüsünde birer KİT haline dönüştürülmüş, DESİYAB'ın bu kuruluşlarla iştirak ilişkisi devam etmekle birlikte esas olarak İşçi ve Çok Ortaklı Şirketlerin bankası haline gelmiştir.

Dolayısıyla DESİYAB'ın büyük ortak olduğu SAN'lı şirketlerin banka kontrolünden çıkartılıp, KİT haline dönüştürülmesinde isabetli olmayan plan ve karar mekanizmalarının etkisi büyüktür. DESİYAB'ın büyük pay sahipliğiyle kurulan SAN'lı kuruluşların üç yıl kadar kısa bir sürede DESİYAB'ın kontrolünden çıkması ve KİT haline gelmesi 1970'lerin sonlarında ithal ikameci sanayileşmenin iyice tıkanması, ekonomik yapıda 1980 sonrasında belirgin bör dönüşümü gerektirmiş; ülke ihracata yönelik sanayileşme modeline geçmiştir. Dolayısıyla, ithal ikameci sanayileşmenin derinleştirilmesi çabaları böylece belli dönem duraklamak zorunda kalmış, önce ülkede varolan sınaî üretimin ihraç pazarlarına yönlendirilerek döviz kazanılması amaçlanmıştır. DESİYAB yapısı altında SAN'lı kuruluşların ayrılmasıyla yaşanan sözkonusu çözülme, bu bağlamda değerlendirilebilir.

Fiili örgütlenme dönemi olan 1976 yılı itibarıyla 54 adedi İşçi Şirketi olan DESİYAB, kuruluş yerinden teknoloji ve kapasite seçimine, yatırımlardan işletme ve yönetim alanlarına kadar birçok sorunu olan 201 adet şirketle 1970’li yıllarda faaliyetlerine devam etmiştir (Şahinkaya, 1996). Bu dönem içinde DESİYAB genel olarak kredilendirmeden ziyade işçi şirketlerinin yönetimi ve yatırımlarını yönlendirmiştir. Birçok yönetim ve teknik sorunları içinde barındıran işçi şirketlerinin sorunlarının çözümü DESİYAB’tan beklenmiştir. Fakat kuruluş aşamasında görev almayan DESİYAB bu sorunların birçoğuna yabancı kalmış ve çözümüne katkıda bulunamamıştır. Dolayısıyla, gerek 13 sayılı KHK’nın belirlediği hizmet alanlarında işçi şirketlerine müdahale yetkisinin kısıtlı oluşu, gerekse Banka’nın kuruluşunun işçi şirketlerinin kurulmasından sonra gerçekleşmiş olması nedeniyle, DESİYAB öncülüğünde yürütülen İşçi Şirketleri ve Çok Ortaklı Şirketler modelinden beklenen performans alınamamıştır. Bu noktadan hareketle, DESİYAB kuruluşundan 1983 yılına kadar geçen sürede kendi kurumsallaşmasını tamamlamaya çalışırken, kalkınma bankacılığı faaliyetlerini işçi şirketleri bağlamında yürütmeye çalışmıştır. Türkiye’nin 1975–1983 arası dönemde sanayileşme sürecinde yaşadığı olumsuzluklar, DESİYAB’ın faaliyet alanını da daraltmış ve bir kalkınma bankasından beklenen performans sergilenememiştir.

5.2.3.2. DESİYAB’ın Faaliyet Konularında Değişiklikler ve Türkiye Kalkınma Bankası’na Dönüşümü

1980 sonrasında Türkiye’de kalkınma bankalarının amaç, kapsam ve faaliyetlerine ilişkin bazı düzenlemeler ülke gündeminde yer almaya başlamıştır. DESİYAB’ın yeniden düzenlenmesi Türkiye’de de liberal ekonomi politikalarının yoğun olarak uygulanmaya başlandığı 1983 yılına denk gelmektedir.¹⁸ Yeni düzenlemelerle Banka’nın amacına “sermaye piyasasının gelişmesine yardımcı olmak” şeklinde bir madde eklenmiştir. Böylelikle, DESİYAB ülke içine yabancı fonların da çekilmesini sağlayacak bir düzenleme ile sermaye piyasasının gelişmesinde görevlendirilmiş, böylece ülkede fon açığının kapatılmasında işlev kazanmıştır. Dolayısıyla 1980’lerden sonra, Türkiye’de kalkınma bankacılığı faaliyetleri sermaye piyasalarının geliştirilmesine yönlendirilerek sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve özel sektöre fon aktarmada bu kanalın kullanılması tercih edilmiştir. Finansal

¹⁸ DESİYAB’ın yeniden düzenlenmesi, Bakanlar Kurulu’na yetki veren 2680 sayılı Kanuna dayanarak 4.11.1983 tarih ve 165 sayılı KHK ile gerçekleştirilmiştir.

serbestleşme ve küresel mali piyasaların entegrasyonu sürecinde, ihtiyaç duyulan kaynağın, yabancı sermayenin ülke içine çekilerek temin edileceği düşünülmüş ve ekonomi politikaları bu doğrultuda yürütülmüştür.

1988 yılına kadar DESİYAB, faaliyetlerini 165 sayılı KHK hükümleri çerçevesinde düzenlenmekteydi. Anılan yıla kadar Türkiye’de kamu bankaları faaliyet alanları itibariyle birer ihtisas bankası konumundayken 1988 yılıyla birlikte kamu bankaları T.C. Başbakanlık’a bağlanarak, ihtisas bankacılığı faaliyetleri sona erdirilmiştir. Dolayısıyla mali piyasaların serbestleşmesi, Türkiye’de bankacılık alanına bu şekilde yansımıştır. Gerek kaynak temininde sermaye piyasalarının daha etkin kılınmak istenmesi gerekse de DESİYAB’ın faaliyetlerinin sektörel tercihlerinin giderek sanayileşme ekseninden uzaklaşması nedeniyle bankacılık faaliyetlerini düzenleyen 165 sayılı KHK’nın bazı maddelerinde değişiklikler meydana gelmiştir.¹⁹ DESİYAB’ın faaliyetlerini düzenleyen ilgili KHK’de yapılan değişiklikler Türkiye’de yaşanan finansal liberalleşmeyle uyum arz etmektedir. Bu değişikliklerle, 1980 sonrasında sanayi politikalarında meydana gelen değişim bankacılık faaliyetlerine yansımıştır. Bu değişikliklerin çalışmanın kapsamıyla ilgili olanları dört başlık altında belirlenebilir:

- 1) Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) olan Banka ünvanı, Türkiye Kalkınma Bankası AŞ (TKB AŞ) olarak değiştirilmiştir.
- 2) 165 sayılı KHK’de “Kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun teşebbüslere ve özellikle sınai yatırımlara yöneltmek...” ibaresinin ikinci kısmı olan “özellikle sınai yatırımlara yöneltmek” ifadesi çıkarılmıştır. Bununla birlikte Banka’nın ihtisas alanı sanayi dışına da kayarak genişletilirken SAN’lı kuruluşların büyük ortağı olmasıyla başlayan ağır sanayi finansal kuruluşu olma özelliği 1980 sonrasında değiştirilmiştir.
- 3) Sektörel tercihlerde sanayi önceliğinin terkedilmesi yanında, desteklediği işçi şirketleri yerine yapılan değişiklikle “anonim şirket statüsündeki teşebbüsler” tanımının yer alması Banka’nın müşteri portföyünde bir genişleme imkânının hukuki alt yapısı da hazırlanmıştır.

¹⁹ Bu değişiklikler 22.6.1988 tarihinde 329 sayılı KHK ile gerçekleştirilmiştir.

- 4) Uluslararası mali piyasalardaki artan bütünleşme sürecinin bir parçası olabilmek amacıyla, Banka'nın amaç ve faaliyetlerinin düzenleyen 3. maddesine “Yurtiçi ve yurtdışı finansman kurumları ile işbirliği yapabilir, bunların katıldığı ulusal ve uluslararası kuruluşlara üye olabilir” ibaresi eklenmiştir. Böylelikle Banka'nın kaynak açığının kapanması amacıyla yabancı sermayeye olan ihtiyaç hukuki bir düzenlemeyle çözüme kavuşturulmuştur.

DESIYAB'ın Türkiye Kalkınma Bankası'na dönüşümünün hemen ardından, altı ay sonra, Yüksek Planlama Kurulu kararıyla TCTB bütün aktif ve pasifleriyle birlikte Türkiye Kalkınma Bankası'na devredilmiştir. Bunun, Türkiye'deki kalkınma bankacılığı açısından kritik önemi ise, kalkınma bankacılığı faaliyeti gösteren diğer kamu bankalarının da (Etibank, Sümerbank ve Denizcilik Bankası) yeniden yapılandırma projelerinin hayata geçirilmesinin bu döneme denk gelmesidir. Bütün bu çalışmaların 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Dünya Bankası'yla birlikte yürütülen *Türk Mali Sistemi'nin Reorganizasyonu Projesi*'nin bir parçası olarak gerçekleştirildiği de vurgulanmalıdır (Şahinkaya, 1996).

Türkiye Kalkınma Bankası tüzel kişiliği dâhilinde de değişim devam etmiştir. Yapılan yeni değişiklikler Banka'nın faaliyet ve amaç yelpazesine finansal serbestleşmeyle uyumlu olarak yeni bir şekil vermiştir.²⁰ Yapılan yeni değişikliklerle, Türkiye Kalkınma Bankası özelinde kalkınma bankacılığı faaliyetleri Türkiye'de sanayi sektörünün ihtisas bankası olma özelliğinden sapma özelliği göstermiştir. Reorganizasyon süreci sonrasında, Türkiye'de kalkınma bankacılığı “piyasa sinyallerine” duyarlı bir hale gelmiştir.

5.3. Kalkınma Bankacılığında Fon Kaynakları ve Teşvikler

5.3.1. Kalkınma Bankalarının Fon Kaynakları

Kalkınmanın finansmanında önemli bir araç olarak kullanılabilecek kalkınma bankalarının bu amaca ne ölçüde hizmet edebileceği, bu bankaların sahip olduğu fon kaynakları ile de ilgilidir. Bu bölümde, Türkiye'de kalkınma bankalarının hangi kaynaklardan fon sağladığı ele alınacaktır.

²⁰ Bu dönüşüm 12.2.1990 tarih ve 401 sayılı KHK ile yapılmış olup, 329 sayılı KHK'nın bir devamı niteliğindedir.

1980’lerde işçi şirketleri ve diğer sanayi kuruluşlarının temel finansal sorunu halkın tasarruf eğiliminin düşük olması sebebiyle, orta ve uzun vadeli kredi temininin zor olmasıydı. Gelişmiş bir sermaye piyasasının mevcut olmaması ve yatırım finansmanı yapan ihtisas bankalarının kaynaklarının sınırlı olması dolayısıyla, sınai krediler yetersiz düzeydeydi. Kalkınma bankaları haricindeki ticari bankaların kaynaklarının % 75 kadar bir kısmı, vadesiz mevduatlardan oluşmaktaydı. Mevduat yapısının büyük kısmının vadesiz olması sebebiyle, ticari bankalar yatırım finansmanına kaynak aktaramıyorlardı (DESİYAB 1. Sempozyumu, 1980). Böylece, makroekonomik koşulların sınai yatırımların finansmanına olanak vermemesi sonucunda, 1980 sonrasında, işçi şirketleri de dahil olmak üzere özel sektör yatırımlarının çoğunda teşvik ve yabancı kaynak kullanımına yönelim olmuştur.

1980 sonrasında artan serbestleşme yoluyla, ülkedeki sermaye açığını yabancı sermayeyi çekerek kapatma çabası sözkonusu olmuştur. Bu süreçte DESİYAB da kaynaklarını çeşitlendirerek artırma yoluna gitmiş ve kaynak artırma çabaları özellikle yabancı sermaye üzerine yoğunlaşmıştır.

DESİYAB’ın fon kaynaklarına bakıldığında, 1984 yılına kadar Banka’nın yabancı kaynakları arasında aşağıda belirtilen kaynaklar bulunmaktaydı (Şahinkaya, 1996; DESİYAB 5. Sempozyumu) :

- a) İkraz anlaşmaları ile sağlanan Hazine fonları,
- b) TCMB reeskontları,
- c) Kullanımı bankaya devredilen Avrupa İskan Fonu (ERF)
- d) Sanayici firmalara dağıtılması için Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nca Banka’nın kullanımına devredilen Sanayi Fonu,
- e) 1972 İntibak Anlaşması çerçevesinde Türkiye ve Federal Almanya tarafından oluşturulan ve DESİYAB kanalıyla kullanılması amaçlanan Kredi Özel Fonu (KÖF).

DESİYAB’ın uluslararası mali piyasalardan kaynak tedariki çabaları; 1980’lerde mali piyasalarda liberalizasyon ve entegrasyon eğilimlerine paralel olarak özellikle 1985 sonrası dönemde artmıştır. 1985 yılı itibarıyla, Banka’nın yabancı

kaynaklarının çeşitlendiği söylenebilir. Bu yıldan itibaren, İslam Kalkınma Bankası'ndan kiralama finansmanında (line of leasing) kullanılmak üzere fon sağlanmaya başlanmıştır. Ayrıca, Türk işçi şirketlerinin kredi, danışmanlık ve eğitim hizmetleri yoluyla teşviki ve özellikle rehabilitasyonu amacıyla Federal Almanya ve Türkiye arasındaki anlaşma sonucu kullanılması amaçlanan KÖF II ise, 1972 yılında kullanılmaya başlanan KÖF'ün bir uzantısı niteliğindedir. Ayrıca projeleri olumlu bulunan yatırımlar için Almanya'dan ithal edilecek makine-teçhizatın finansmanında kullanılmak üzere Alman Kalkınma Bankası olan KfW'den sağlanan kredilerin yanında, T.C. Hükümeti garantörlüğünde Japon sermaye piyasalarına tahvil ihraç edilmiştir.²¹

Diğer taraftan, Türkiye'de kalkınma bankalarının kullandığı yabancı kaynakların büyük bir çoğunluğu, kalkınma amaçlı fon sağlayan Dünya Bankası kökenli kuruluşlar ve bölgesel kalkınma bankalarından sağlanmaktadır. 1950'li yıllardan bu yana Dünya Bankası kredileri zaten, Türkiye'de TSKB öncülüğünde kalkınma amaçlı olarak kullanılıyordu. Kuruluşundan bu yana TKB de, bu kredilerden faydalanmıştır. Fakat mali piyasaların serbestleşmesinin ardından, Dünya Bankası kökenli krediler diğer bankalar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Dünya Bankası kökenli kuruluşlar olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD), Uluslararası Finansman Kurumu (International Finance Corporation, IFC) ve Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association, IDA) genel olarak ülkeler içinde yoksulluk ve azgelişmişlikle ilgili projelere destek verdiği için, Dünya Bankası kredileri Türkiye genelinde bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesinde kullanılmıştır.

Ayrıca bölgesel kalkınma bankaları olarak nitelendirilebilecek Avrupa Yatırım Bankası ve İslam Kalkınma Bankası gibi bankalardan, DESİYAB'ın da dâhil olduğu, Türkiye'de kalkınma bankacılığı işlevi icra eden bankalara kaynak tedariki olmuştur. Bu bankalar kaynaklı krediler, Türkiye'de hâlâ kalkınma amaçlı olarak kullanılmaktadır.

²¹ Bu dönemde Japon sermaye piyasalarına 7.5 milyar Yen tutarında tahvil ihracı yapılmıştır. Tahvil ihraçları TKB'nin sürekli kaynakları arasında yer almasa da, dönem itibarıyla yabancı sermayeye olan eğilimi göstermesi açısından önemlidir.

Özetle, 1980 sonrasında kalkınma bankaları yabancı kaynaklardan fon sağlama çabası içerisine girmiş ve bu fonları da kalkınma amaçlı kullanmışlardır. Dolayısıyla, Türkiye’de 1980 sonrası görülen finansal serbestleşme olgusu, kalkınma bankalarını fon olanakları açısından besleyen bir ortam sağlamıştır.

5.3.2. Kalkınma Bankaları ve Teşvik Politikaları

1980’lere kadar teşvik mekanizması, kamu kesimi için emredici ve özel sektör için yol gösterici nitelikteki ulusal planlar aracılığıyla işletiliyordu. Kamu kesimi sözkonusu olduğunda, Devlet Yatırım Bankası tarafından yatırımlar projelendiriliyor ve KİT’ler aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Özel sektör sözkonusu olduğunda ise, ulusal planların ithal ikameci bir anlayışla çizdiği çerçevede, yatırımlar teşvik mekanizmasıyla destekleniyordu Türkiye’de teşvik politikalarının uygulanmasında kalkınma bankalarının merkezi bir rol oynaması gerekirken, bu bankalar planlı dönem de dâhil olmak üzere, hiçbir dönem teşviklerin aktif kullanıldığı yerler olamamışlardır. Özel kesim yatırımları için geçerli teşvik mevzuatı, kalkınma bankalarının kaynaklarını yatırımcılar için cazip kılmamıştır. Dolayısıyla, kredilendirme aşamasında teşvikler ithal ikameci dönemde uzun bir süre geçerli olduysa da, teşvik politikaları kalkınma bankacılığının yatırımları desteklemesinde önemli bir etken haline gelmemiştir.

1980’lere gelindiğinde ise, Türkiye’de diğer bazı gelişmekte olan ülkelerde de olduğu gibi planlı model, ekonomik başarısızlığın nedeni olarak görülmüş ve planlamada gelişme arayışları sektöre uğramıştır.²² İhracata dayalı, dışa açık büyüme modelinin uygulanması ile planlı büyüme modeli terkedilmeye başlanmıştır. Bu süreçte teşvik mekanizmasının yürütmesi DPT’nin kontrolünden çıkmış ve 1992 yılında Hazine Müsteşarlığı’nın uhdesine bağlanmıştır. Hazine Müsteşarlığı’nın yürütmesinde olan teşvik mekanizması da, planlama ağırlıklı olmaktan ziyade, sektör ayrımı yapmadan özel sektör talebine göre şekillenen bir yaklaşımla işletilmeye başlanmıştır (Kuruç, 2001). Böyle bir konjonktürde, kalkınma bankacılığı tarafından yatırımların projelendirilmesinde bir parametre olan teşviklerin etkinliği, 1980 sonrasında daha da azalmıştır.

²² Planlı modelin genel bir değerlendirmesi için bkz: (DPT, 2001)

Kalkınma bankalarının teşvik sisteminde etkin bir rol alamamasının nedeni şu şekilde açıklanabilir. Türkiye’de özel sektörün planlı bir anlayışla yönlendirilmesi teşvik sistemi aracılığıyla yapılmaktadır. Ancak Beş Yıllık Planlar’da ortaya konulan hedeflerin hangi kurumlarla gerçekleştirileceği açıkça belirtilmediği için, kalkınma bankalarının da planlarda belirlenmiş işlevleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kalkınma bankaları aracılığıyla hangi sektör yatırımlarının hangi teşvik kapsamında destekleneceği net değildir. Günümüzde Türkiye’de uygulanan teşvik sistemi ise sektörel önceliklerden çok gelişmişlik farklarına dayandığı için, kalkınma bankalarının teşviklerden faydalanması da teşvikleri gelişmişlik farklarını azaltıcı projelerde kullanması ile sözkonusu olmaktadır (Bilen, 2007).

Kalkınma bankalarının kendi özkaynaklarından kaynaklanan kredileri kullandırılabilmesi için, yapılacak yatırımın, teşvik mevzuatı kapsamında yer alması gerekmektedir. Ayrıca KfW, İslam Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası vb. yabancı kaynaklı kredilerin kullandırılabilmesi için de, yatırımın teşvik belgesine sahip olması gerekmektedir (Şimşek, 2007). 1980’lerden sonra, teşvik politikalarının yoğun bir şekilde Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) özendirici bir niteliği bulunmaktadır. Bu doğrultuda, vergisel teşviklerin yanında nakdi teşvikler de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Kalkınma bankaları da bu teşvikler kapsamına giren KÖY projelerinde teşvikleri kullandırmışlardır.

Projelerde, teşvik araçları nakdi olarak kullandırıldığı gibi, vergisel teşvik araçları da bulunmaktadır. 1980’ler sonrasında yatırımlara ani ivme kazandırması sebebiyle çoğunlukla nakit teşvik araçlarının tercih edildiği söylenebilir. 1985-1991 arası dönemde nakdi teşvik araçları arasında en cazip olanı Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) olmuştur. Karşılıksız ve hibe nitelikli bir araç olan KKDP ile, KÖY’lere ait projelerin %50’si doğrudan nakit finansman aracılığıyla sübvansede edilmiştir (Şimşek, 2007). KKDP ile desteklenen projelerde proje başarısının diğer projelere oranla daha düşük olması sebebiyle, ilerleyen yıllarda KKDP’nin kullanım sıklığı düşmüştür. KKDP’nin başarısız olmasının ardında iki temel neden vardır. Bankacılık faaliyetlerinde kredi izleme faaliyetlerinin başarısız ve müşteriyle ilişkinin zayıflığı bu başarısızlığın kurumsal tarafını oluşturmaktadır. KKDP’nin daha çok kötü projeler tarafından talep edilmesi de başarısızlığın proje tarafını oluşturmaktadır. KKDP kullanım sıklığının düşmesiyle birlikte, yerini Fon Kaynaklı Krediler’e (FKK) bırakmıştır. FKK’nın kullanılış şekli koşullu kredi şeklindedir.

Piyasa koşullarında elde edilecek krediye göre faiz, vade ve teminat açılarından daha cazip olanaklar sunulmuştur. FKK'nın kullandırıldığı projelerin başarısı KKDP'nin kullandırıldığı projelere oranla daha yüksektir. Japonya örneğinde görüldüğü üzere, Güney Asya ülkelerinde uygulanan teşvik mekanizması, kullandırılan cazip krediler ve müşteriyle olan sıkı bağ ve başarılı izleme faaliyetleri sonucu yüksek oranlarda başarıyla sonuçlanmıştır. Fakat Türkiye'de 1980 sonrası kullandırılan KKDP ve FKK'de böyle bir başarı sağlanamamıştır.

Teşvik mekanizması kalkınma bankaları tarafından sıklıkla kullanılan bir uygulama olsa da, kalkınma bankalarının faaliyetlerine tahsis edilmiş özel bir teşvik mekanizması hiçbir dönemde olmamıştır. Daha çok KÖY projeleri için yürütülen teşvik uygulamalarının kalkınma bankası projelerine uygun nitelikte olanları, kalkınma bankaları tarafından teşvik kapsamı içinde kullanılmıştır. Özellikle Hazine Müsteşarlığı tarafından yürütülen teşvik mekanizmasının, son dönemlerde kalkınma bankacılığı faaliyetlerini özendiren ve teşvik eden bir özelliği bulunmamaktadır.

Sonuç olarak kalkınma bankalarının fon kaynakları sözkonusu olduğunda, 1980 sonrasında, yabancı kaynaklara yönelimde bir yükseliş olmuştur. Yerel sermayenin yetersiz olması sebebiyle, sanayi projelerinin yabancı kaynaklarla finanse edilmesi amaçlanmıştır. Teşvik mekanizması çerçevesinde kalkınma bankaları değerlendirilecek olursa, hiçbir dönemde kalkınma bankacılığına has bir teşvik mekanizması kurgulanmamıştır. Yerel sanayi finansmanı noktasında Türkiye'de kurumsal bir açık bulunmaktadır.

6. KALKINMA BANKACILIĞINDA KREDİ ETKİNLİĞİ

Türkiye’de kalkınma bankacılığı faaliyetleri 1950’li yıllardan bu güne yapılagelmiştir. Kalkınma bankacılığı faaliyetlerinden beklenen, birçok ülke örneğinde olduğu gibi, uzun dönem sanayileşmenin itici gücünü oluşturmaktır. Türkiye’de de kalkınma bankaları, özellikle ithal ikameci politikaların uygulandığı yıllarda, uzun dönem sanayileşmenin finansman kurumları olarak kurgulanmışlardır. TSKB, SYKB, DYB ve TKB gibi birçok kalkınma bankası özellikle kredi faaliyetleri ve iştirak politikalarıyla ülke kalkınmasına katkıda bulunmuştur. SYKB, TSKB ve TKB geçmişte özel sektörü desteklerken, DYB kamu sektörünü desteklemiştir. Faaliyetlerine aktif olarak devam eden TKB, TSKB ve Eximbank²³ ise özel sektörü desteklemeye devam etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de kalkınma bankacılığı faaliyetleri açısından, kamu ve özel sektör ayrımına gidilmemiştir. Ayrıca ithal ikameci dönem için, korumacı politikalar ve kalkınma bankacılığı faaliyetleri açısından hareketli bir dönem, olduğu söylenebilir. Fakat kalkınma bankaları başarılı olarak değerlendirilebilecekleri 1980 öncesinde de, aşağıda tartışılacak hususlar dolayısıyla eleştirilmiştir. Kalkınma bankacılığının 1980 sonrasındaki faaliyetlerindeyse kredi hacmi bağlamında açık bir gerileme mevcuttur.

6.1. Kalkınma ve Yatırım Kredileri:1980 Öncesi ve Sonrası

Türkiye’de 1970’lerin sonlarında ithal ikameci dönemin sona ermesiyle birlikte, kalkınma bankacılığı faaliyetlerinde bir daralma gözlenmiştir 1980 sonrasında uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisi, kalkınma bankacılığı faaliyetlerinden destek alacak şekilde yürütülmemiştir. 1980 sonrasında yayımlanan Beş Yıllık Planlar kapsamında, imalat sanayii yatırımlarının yalnız KÖY’leri kapsayacağı belirtilmiştir. Bu noktada kalkınma bankacılığının imalat sanayinin

²³ DYB 1980 sonrasında ihracata dayalı büyüme modelinin benimsenmesinin bir sonucu olarak Eximbank ismi altında ihracatı desteklemektedir.

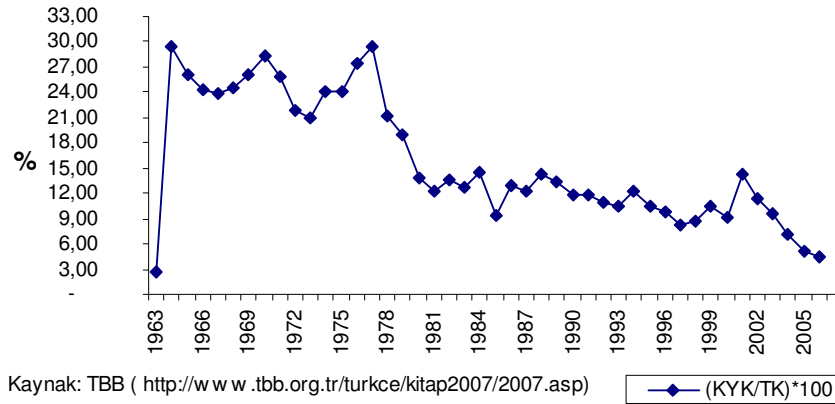
gelişimi için başarıyla kullanılmadığı yönünde bir çıkarımda bulunulabilir. Örneğin, Şenses ve Kırım (1991:119) dışa dönük sanayileşme modeli uygulayan ülkelerin *karşılaştırmalı üstün oldukları* sektörlerde yatırımları hızlandırarak imalat sanayii üretiminde sürekli artış sağlamasının beklendiğini, oysa Türkiye’de 1980 sonrasında uygulanan ihracata dayalı sanayileşme modelinde imalat sanayinin üretimine gereken önemin verilmediğini belirtmektedirler. Bu noktadan hareketle de, imalat sanayinin finansman kaynağı olması beklenen kalkınma bankalarının, Japonya örneğinin tersine, Türkiye’de etkili bir şekilde kullanılmadığı sonucuna varılmaktadır. Ancak burada bir noktanın altının çizilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin 1980 sonrasında geçirdiği süreçte ilk aşama, varolan sınaî yapının artan ihracat yoluyla uluslararası bir yönelim kazanmasının sağlanmasıydı. Hatta, Türkiye’nin 1980’lerin sonlarına kadar imalat sanayinde üretim ve ihracat artışının daha çok kapasite kullanım oranlarının artışına dayalı olarak gerçekleştiği ve bu sürecin yeni yatırımlarla yeterince desteklenmediği yönünde eleştiriler sözkonusudur.²⁴ 1990’larla birlikte ise, ülkedeki sermaye açığını hızla kapatmaya yönelik olarak uluslararası para sermayenin ülke içine çekilmesi ve devletin borçlanma politikası aracılığıyla kaynakların banka sahibi holdingler ve diğer büyük ölçek sermaye gruplarına doğru aktarımının sağlandığı görülmüştür. Amaç belirli bir geçiş süreci içerisinde, belirli sermaye kesimlerinin ellerinde para sermaye kaynaklarının toplanmasını sağlamak ve bu temel üzerinde de izleyen dönemde üretken sermaye yatırımlarının hızlandırılabilceği bir ortamı yaratmaktır.²⁵ Bu genel yapı içerisinde, 1980 ve 1990’larda gerek planlama anlayışı, gerekse bununla bağlantılı olarak kalkınma bankacılığının geri planda kalmış görünmesini anlamak kolaylaşmaktadır. Aynı şekilde, belirli bir sanayi planı çerçevesinde ülkede üretken sermaye yatırımlarının yüksek katma değerli, dinamik, ihracat potansiyeli olan imalat sanayi sektörlerine yönlendirilmesi ihtiyacının dillendirildiği ve bu ortamda da yeni bir sanayi yol haritasının çizildiği günümüzde, kalkınma bankalarının daha aktif kullanımının gündeme gelmesini beklemek daha yerinde olacaktır.²⁶

²⁴ Bkz. Kepenek ve Yentürk (2000).

²⁵ Bu konuda bkz. Gültekin-Karakaş (2007).

²⁶ Türkiye’de değişen sektörel tercihleri sanayileşme stratejileri bağlamında ele alan ve bu bağlamda günümüzde yaşanan dönüşüme de ışık tutan bir çalışma için bkz. Ercan, Gültekin-Karakaş, Tanyılmaz (2008).

Bu genel konjonktür içerisinde bakıldığında, 1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme modelinin uygulanmasıyla birlikte, kalkınma ve yatırım bankalarının bankacılık sistemi içerisinde öneminin azaldığı saptanmaktadır. Şekil 6.1.'de görüldüğü gibi, 1980'li yıllarda, kalkınma ve yatırım kredilerinin (KYK) toplam banka kredileri (TK) içerisindeki payı keskin bir şekilde düşmüş ve sonra da bu düşük düzeylerde seyretmeye devam etmiştir. 1980'li yılların öncesinde ithal ikameci sanayileşmenin uygulandığı dönemde, toplam banka kredilerinin zaman zaman %30'una kadar çıkan bir oranı kalkınma ve yatırım bankalarının kredilerinden oluşuyorken, 1980 sonrasında bu oran düşüş trendi göstermiştir. İthal ikameci modeldeki tıkanmanın iyice açığa çıktığı 1978 yılı bu süreçte bir kırılma noktası olmuş ve kalkınma ve yatırım kredilerinin toplam krediler içindeki payı bu yıldan itibaren keskin bir düşüş göstermiş, nihayet 1981 yılında %12'ler seviyesine gerilemiştir. Kalkınma ve yatırım kredileri adına olumsuz bir diğer gözlem ise, bu oranın son altı yıl içinde düşüş eğiliminin sürmesi ve son yıllarda %4'ler seviyesine inmesidir.

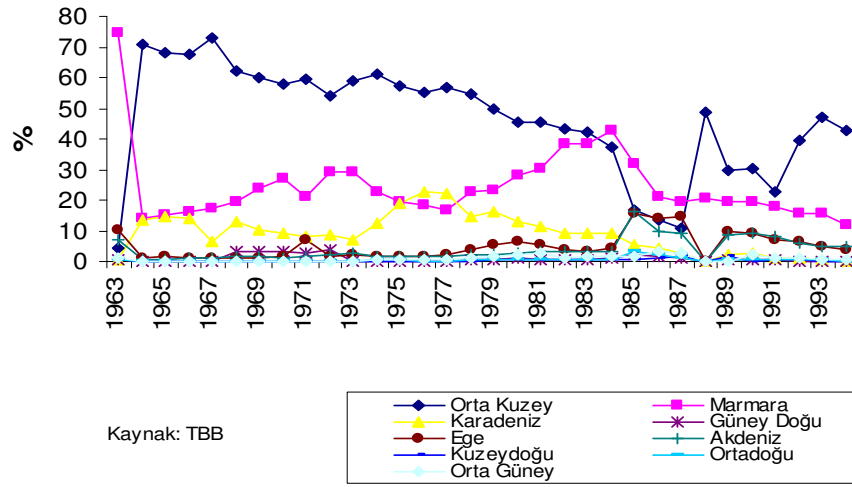

Şekil 6.1. Kalkınma ve Yatırım Kredilerinin Toplam Banka Kredilerine Oranı

Görüldüğü gibi, 1980 öncesinde kalkınma bankacılığı izleyen yıllara kıyasla başarılı bir dönem kaydetmiştir. Bu dönem içerisindeki kalkınma ve yatırım kredilerinin toplam krediler içerisindeki oranı yüksek seviyelerdedir. Ne var ki, bu dönem içerisinde kalkınma ve yatırım faaliyetleri bölgesel dağılım açısından eleştirilmiştir. Cingi (1984)'te, Avrupa Yatırım Bankası (AYB) fonları özelinde, Türkiye'de fon tahsisinin çarpıklığı dile getirilmiştir. Projelerin rasyonel ekonomi kriterlerine göre desteklenmemesi sonucunda, başarılarının da düştüğü iddia edilmektedir. Cingi (1984: 59)'ye göre:

“Türkiye’nin AYB’den sağladığı finansmanın sektörel dağılımında herhangi bir belirgin sorun yokken, bölgesel dağılımında azınsanmayacak çarpıklıkların bulunduğu söylenebilir. Kuşkusuz, bölgesel dengesizlikleri besleyen gelişmelerden AYB’nin sorumlu tutulması söz konusu olamaz. Doğaldır ki bu sorun, ülke ekonomisinde fon tahsisini plânlayan ve yönetenlere aittir.

Türkiye’nin AYB’den sağladığı fonların giderek artan bölümünün özel kesime ait projelere tahsisi sorunu, bu konudaki aracı finansman kuruluşları olarak, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ile Sınai Yatırım ve Kredi Bankasının proje değerlendirme ve kredi yönetimi alanlarında etkinliklerini artırmalarını gerekli kılmaktadır.”

Şekil 6.2. Kalkınma ve Yatırım Kredilerinin Bölgesel Dağılımı

Kredi dağılımında gözlenen çarpıklık sadece AYB kredileri ile sınırlı olmayıp, tüm kalkınma ve yatırım kredileri için geçerlidir. Bir diğer deyişle, kalkınma ve yatırım kredileri bölgesel anlamda bir dengesizlik oluşturmuştur. Şekil 6.2’de de görüldüğü gibi, Türkiye’de başarılı sayılabilecek bir kalkınma bankacılığı performansının sergilendiği 1980 öncesinde bile, kalkınma bankalarının kaynaklarının bölgesel dağılımında bir çarpıklık gözlenmektedir. Orta Kuzey Bölgesi’nin kalkınma ve yatırım kredilerinden aldığı pay, bölgenin demografik ve sanayi yapısı da dikkate alındığında orantısız bir şekilde yüksektir. Örneğin, 1967 yılında kalkınma ve yatırım kredilerinin %73 civarındaki bir kısmı bu bölgeye gitmiştir. Marmara Bölgesi gibi Türkiye’nin sanayileşmesinde lokomotif bir bölge ise; kalkınma ve yatırım kredilerinden aldığı payı sürekli artırmasına rağmen ancak 1983 yılında Orta Kuzey Bölgesi’nin seviyesine erişebilmiştir. Diğer dikkati çeken bir nokta ise; Orta Kuzey,

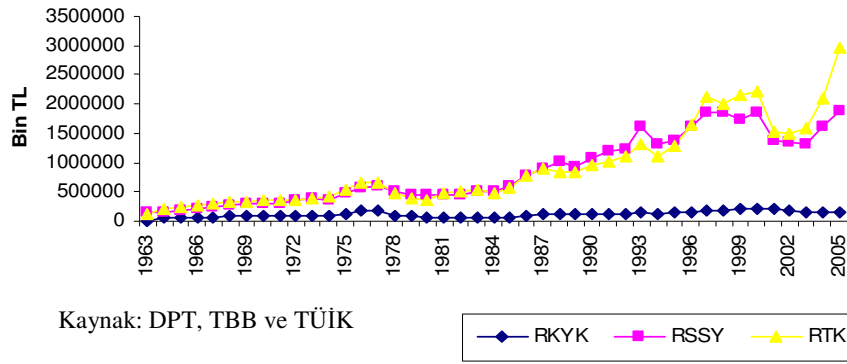
Marmara ve Karadeniz Bölgeleri²⁷ haricindeki bölgelerin özellikle 1980 öncesinde kalkınma ve yatırım kredilerinden aldığı toplam payın düşüklüğüdür. 1980 sonrasındaki artışın temel nedeni ise, yukarıda bahsedildiği üzere, kalkınma ve yatırım kredilerinin Beş Yıllık Planlar doğrultusunda KÖY'lere gitmesidir.

6.2. Kalkınma ve Yatırım Kredileri ile Yatırım İlişkisi: 1980 Öncesi ve Sonrası

Kalkınma ve yatırım kredilerinin bir ülke kalkınmasına etkisinin incelenebilmesi için, bu kredilerin o ülkenin sabit sermaye yatırımları içindeki payına bakılabilir. Eğer, kalkınma ve yatırım kredileri etkili bir şekilde sabit sermaye yatırımlarına (SSY) kanallandırılmışse, “kalkınma bankaları kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmıştır” denilebilir. Türkiye’de kalkınma ve yatırım kredilerinin sabit sermaye yatırımlarına bölünmesiyle elde edilecek indeksin son yıllardaki seyri, bu kredilerin etkinliği hakkında bir fikir verebilir. Ayrıca, toplam banka kredilerinin sabit sermaye yatırımları içindeki oranıyla, kalkınma ve yatırım kredilerinin sabit sermaye yatırımları içindeki oranının karşılaştırılması da, bankacılık sistemi içinde kalkınma bankalarının yerini gösterecektir. Böylelikle Türkiye’de kalkınma bankacılığının sabit sermaye yatırımları bağlamında performansını değerlendirmek mümkün olacaktır. Ayrıca böyle bir analiz, 1980 sonrasında kalkınma bankacılığında yaşanan kırılmayı da sergileyecektir.

²⁷ Türkiye Bankalar Birliği’nin (TBB) sınıflandırmasına göre bölgeler ve içerdikleri şehirler şöyledir:

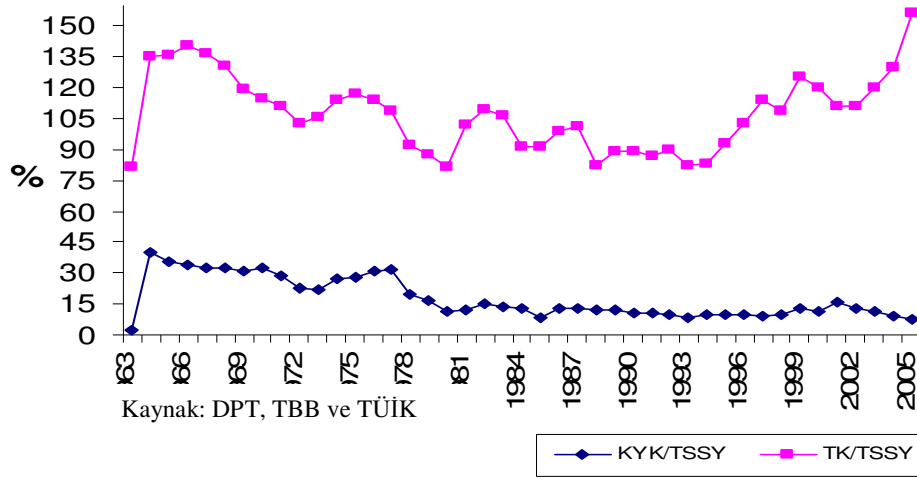
- 1) Orta Kuzey Bölgesi: Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırşehir, Kütahya, Uşak ve Yozgat,
- 2) Ege Bölgesi: Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, Isparta, İzmir, Manisa, Muğla,
- 3) Akdeniz Bölgesi: Adana, Antalya, Gaziantep, Hatay, İçel, Kahramanmaraş,
- 4) Kuzey Doğu Bölgesi: Ağrı, Artvin, Erzincan, Erzurum, Kars,
- 5) Güney Doğu Bölgesi: Muş, Hakkari, Mardin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Siirt, Şanlıurfa, Van,
- 6) Orta Doğu Bölgesi: Adıyaman, Amasya, Elazığ, Malatya, Sivas, Tokat, Tunceli,
- 7) Orta Güney Bölgesi: Afyon, Kayseri, Konya, Nevşehir, Niğde,
- 8) Marmara Bölgesi: Bursa, Edirne, Kocaeli, Kırklareli, İstanbul, Sakarya ve Tekirdağ,
- 9) Karadeniz Bölgesi : Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon ve Zonguldak.

Şekil 6.3. Sabit Sermaye Yatırımları ve Krediler

Şekil 6.3.'ten, sabit sermaye yatırımları ve toplam kredi hacmi yükselme eğiliminde iken, kalkınma ve yatırım kredilerinin sabit kaldığı gözlenmektedir. Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının son yıllardaki büyüme eğilimini kalkınma ve yatırım kredileri izleyememiştir. Türkiye'de sermaye birikimi kısıtlı olduğundan, yeni yatırımlar için gerekli kaynağın büyük bir kısmın bankalardan sağlanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de sabit sermaye yatırımlarının ve bankaların toplam kredi hacminin büyüme eğilimi benzerlik arz etmektedir. Fakat aynı eğilim benzerliği, kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında bulunmamaktadır. Toplam krediler içinde kalkınma ve yatırım kredi hacminin düşük olmasıyla birlikte, böyle bir eğilim göstermemesi kalkınma ve yatırım kredilerinin yurtiçindeki ekonomik trendlerden uzaklaştığını göstermektedir.

Şekil 6.4.'te görülebileceği gibi, sabit sermaye yatırımlarında gözlenen büyümenin, kalkınma ve yatırım kredilerinde gerçekleşmemesinin bir sonucu olarak, kalkınma ve yatırım kredilerinin toplam sabit sermaye yatırımlarına oranı sürekli bir düşüş göstermiştir. Hâlbuki toplam kredilerin sabit sermaye yatırımlarına oranında böyle bir düzenli düşüş eğilimi gözlenmemektedir. 1980 sonrasında kalkınma bankacılığı faaliyetlerindeki daralma, toplam bankacılık sistemi için geçerli değildir. Şekil 6.4.'ten çıkarılabilecek bir diğer önemli sonuç ise, kalkınma ve yatırım kredilerinin sabit sermaye yatırımlarına oranının, 1980 öncesinde toplam kredilerin sabit sermaye yatırımlara oranıyla paralel hareket ettiğidir. Örneğin 1973 yılında sabit sermaye yatırımlarına kıyasla meydana gelen kredi daralması hem toplam krediler için hem de kalkınma ve yatırım kredileri için söz konusudur. Fakat 1980 sonrasında değişim kalkınma ve yatırım kredileri aleyhine bozulmuştur.

Şekil 6.4. Kalkınma ve Yatırım Kredileri ile Toplam Kredilerin Yatırım İlişkisi

Buradan hareketle, 1980 öncesinde kalkınma ve yatırım kredilerinin toplam banka kredileriyle ortak hareket ettiği, 1980 sonrasında ise kalkınma ve yatırım kredilerini harekete geçiren unsurların toplam banka kredilerinden ayrıştığı saptanmaktadır. Müdahaleci politikaların azalmasının bir sonucu olarak böyle bir ayrışmanın yaşanması, kalkınma bankacılığı faaliyetlerinin yavaşlamasının temel nedenidir. Kalkınma bankalarının temel faaliyet alanlarının proje finansmanı olduğu düşünüldüğünde, bu yavaşlama, Türkiye'deki yukarıda genel çerçevesi çizilen ekonomi politikaları bağlamında plânlı yatırım faaliyetlerinin düşüşü ile ilişkilidir.

Kalkınma ve yatırım kredileri toplam krediler içinde özellikle son yıllarda %10 civarında bir paya sahiptir. Sabit sermaye yatırımlarına oranı ise aynı şekilde %10'lar seviyesindedir. Kalkınma ve yatırım kredileri hacmi düşük olsa dâhi, sabit sermaye yatırımlarının finansmanında kalkınma ve yatırım kredilerinin anlamlı bir etkisinin olması kalkınma ve yatırım kredilerinin etkin olduğunu gösterecektir. Bunun için bir sonraki bölümde sabit sermaye yatırımları ile kalkınma ve yatırım kredileri, toplam krediler ve kalkınma yatırım kredileri haricindeki krediler (KYKHAR) arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı incelenecektir.

6.3. Model

Bu bölümde, reel kalkınma ve yatırım kredileri (RKYK), reel sabit sermaye yatırımları (RSSY), reel toplam bankacılık kredileri (RTK) ve reel kalkınma ve yatırım haricindeki krediler (RKYKHAR) verilerinin, 1963–2005 tarihleri arasındaki zaman serilerini kullanarak, sabit sermaye yatırımları ile krediler arasında uzun dönemli denge ilişkinin bulunup bulunmadığı incelenecektir. Bu amaçla analizin temelini, RSSY ile RKYK, RSSY ile RTK ve RSSY ile RKYKHAR zaman serileri arasındaki eşbütünleşim (cointegration) analizi oluşturacaktır. Böylelikle elde edilecek sonuçlar, sabit sermaye yatırımlarının hangi kredi türü ya da türleriyle uzun dönemli bir ilişkiye sahip olduğunu gösterecektir.²⁸

6.3.1. RSSY ile RKYK Arasında Eşbütünleşim Analizi

Bu altbölümde RSSY ile RKYK arasında eşbütünleşim analizi kapsamında, 1963–2005 arasında kalkınma ve yatırım kredisi hacmiyle sabit sermaye yatırımları arasında uzun vadeli bir ilişkinin analizi yapılacaktır. Çalışmanın temel sorunsalı çerçevesinde, kalkınma ve yatırım kredilerinin ele alınan dönem içerisinde sabit sermaye yatırımlarına küçük hacimli de olsa uzun vadeli bir katkısının var olup olmadığının ortaya konulması önemlidir. Çünkü sabit sermaye yatırımı gibi esas olarak kalkınma ve yatırım bankacılığının görev alanı içerisinde olan bir olgunun, kalkınma ve yatırım kredilerinden beslenmesi Türkiye için arzu edilen bir durumdur. Bu durumun geçmişten bugüne, ne oranda gerçekleştirildiği bu bağlamda ortaya konacaktır.

Eşbütünleşim analizi zaman serilerine dayanan bir çalışma olduğu için, zaman serilerinin durağan olduğu varsayılır. Bu çalışmada serilerin durağanlığı birim kök testiyle sınanacaktır. Birim kök testi ile sınanacak hipotezler şunlardır:

H0: X zaman serisinin birim kökü vardır (X serisi durağan değildir)

²⁸ RSSY, RKYK, RTK ve RKYKHAR zaman serisi verileri Ekler I’de verilmiştir. Sabit sermaye yatırımları verisine Devlet Planlama Teşkilatı’ndan (DPT) banka kredileri verilerine ise Türkiye Bankalar Birliği’nden (TBB) ulaşılmıştır. Yatırım ve kredi verilerinin orijinali cari olup, baz yılı 1963 olan TEFE değerleriyle deflate edilerek reelleştirilmiştir

H1: X zaman serisinin birim kökü yoktur (X serisi durağandır)

RKYK ve RSSY zaman serilerine ait birim kök test sonuçları aşağıdadır:

Tablo 6.1. RKYK Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: RKYK has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.439893	0.1374
Test critical values:		
1% level	-3.596616	
5% level	-2.933158	
10% level	-2.604867	

Tablo 6.2. RSSY Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: RSSY has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.392.183	0.3781
Test critical values:		
1% level	-4.192.337	
5% level	-3.520.787	
10% level	-3.191.277	

Birim kök testi sonuçlarına göre, RSSY ve RKYK zaman serilerinin birim köklerinin olduğuna dair H0 hipotezi reddedilememiştir. P_değerleri RKYK ve RSSY için sırasıyla 0,14 ve 0,38'dir. Dolayısıyla, her iki seri de durağan değildir. Serilerinin farkları alınıp aynı şekilde test uygulandığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 6.3. Δ RKYK Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: D(RKYK) has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-5.785925	0.0001
Test critical values:		
1% level	-4.198503	
5% level	-3.523623	
10% level	-3.192902	

Tablo 6.4. Δ RSSY Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: D(RSSY) has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-6.178.670	0.0000
Test critical values:		
1% level	-4.198.503	
5% level	-3.523.623	
10% level	-3.192.902	

Zaman serilerinin farkları alınıp birim kök testi uygulandığında Δ RKYK ve Δ RSSY'nin birim kökleri olduğuna ilişkin H_0 hipotezi reddedilmiştir. P_değerleri sırasıyla Δ RKYK ve Δ RSSY için sıfıra yakın değerler çıkmıştır. Dolayısıyla bu seriler durağandır. Dolayısıyla Δ RKYK ve Δ RSSY serileri durağan olduğuna göre, $I(0)$ sürecidir, bu da RKYK ve RSSY serilerinin $I(1)$ zaman serileri olduğunu göstermektedir.

RKYK ve RSSY zaman serileri durağan olmadıklarından birer rassal yürüyüş süreci izlerler. Dolayısıyla uzun süreli bir ilişkiyi gösteren;

$$RSSY_t = \beta_1 + \beta_2 RKYK_t + \varepsilon_t \quad (6.1)$$

şeklinde bir denklem RKYK ve RSSY serilerinin durağan olmaması sebebiyle anlamlı değildir. Bununla birlikte bu iki değişkenin doğrusal birleşimi durağan olabilir.

$$u_t = RSSY_t - \beta_1 - \beta_2 RKYK_t + \varepsilon_t \quad (6.2)$$

Dolayısıyla 6.1 denklemi 6.2'deki gibi yazılır ve kalıntıların (u_t) $I(0)$ olduğu bulunursa yine de iki serinin eşbütünleşik (cointegrated) olduğu söylenebilir.

Tablo 6.5. u_t Serisinin Birim Kök Testi Sonuçları

Null Hypothesis: R has a unit root
 Exogenous: Constant, Linear Trend
 Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.528.338	0.0492
Test critical values:		
1% level	-4.192.337	
5% level	-3.520.787	
10% level	-3.191.277	

Tablo 6.5'te görüldüğü üzere, kalıntılar $I(0)$ 'dır. P_değerleri kalıntılar için 0,05'ten küçük olduğu için %95 güven aralığında kalıntılara ait serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Böylelikle, 6.3 denklemindeki gibi iki seri arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

$$RSSY_t = -165567 + 8.9 \cdot RKYK_t + \varepsilon_t \quad (6.3)$$

Tablo 6.6. RSSY ve RKYK Arasındaki Uzun Dönemli Regresyon Sonuçları

Dependent Variable: RSSY
Method: Least Squares
Date: 04/11/08 Time: 00:02
Sample: 1963 2005
Included observations: 43
RSSY=C(1)+C(2)*RKYK

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	-165657.3	138891.9	-1.192.707	0.2398
C(2)	8.898.810	1.114.604	7.983.831	0.0000

Yukarıdaki model gereğince ekonometrik olarak anlamlı bir ilişki çıksa da, sabit sermaye yatırımları ve kalkınma ve yatırımları arasındaki eşzamanlı eşbütünleşim analizi ekonomik anlamda gerçek bir ilişkiyi göstermeyebilir. Kalkınma ve yatırım bankaları tarafından sağlanan kredilerin aynı yıl içerisinde sabit sermaye yatırımına dönüşmesi olanaklı değildir. Dolayısıyla, eşbütünleşim analizinin RSSY ile RKYK'nın en az bir yıl gecikmeli değerleri arasında yapılması ekonomik olarak anlamlı olacaktır.

Sağlanan finansmanın bir yıl içinde yatırımlara dönüşeceği varsayımı altında RSSY ile RKYK(-1) arasında bir ilişkinin olup olmadığına bakıldığında, RKYK'nın bir yıl gecikmeli değerleriyle RSSY arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Gecikmeli değerlerle eşbütünleşim analizi yapıldığında eşbütünleşimin çıkmaması bir önceki yılın kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna götürür. Dolayısıyla kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımlarının beraber hareket ettiğini söylemek olanaklı değildir. Aynı model ve izlenen adımlar RSSY ile RKYK(-1) arasında uygulandığında, elde edilen 6.4. denkleminde ait kalıntıların oluşturduğu seri durağan değildir. Dolayısıyla RSSY ile RKYK(-1) arasında eşbütünleşim bulunmamaktadır.²⁹

²⁹ Model RSSY ile RKYK(-2), RSSY ile RKYK(-3) arasında yapıldığında da eşbütünleşim bulunamamıştır. Kalıntı serilerinin birim kök testi sonuçlarına ait p_değerleri her ikisi için de 0.15 çıkmıştır. Çalışmanın hacminin büyümemesi için sadece sonuçlarının verilmesi uygun bulunmuştur.

$$u_t = \text{RSSY}_t - \beta_1 - \beta_2 \text{RKYK}(-1)_t + \varepsilon_t \quad (6.4)$$

Tablo 6.7 RSSY ve RKYK(-1) Eşbütünleşim Analizi Sonuçları

Null Hypothesis: R has a unit root

Exogenous: Constant, Linear Trend

Lag Length: 1 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

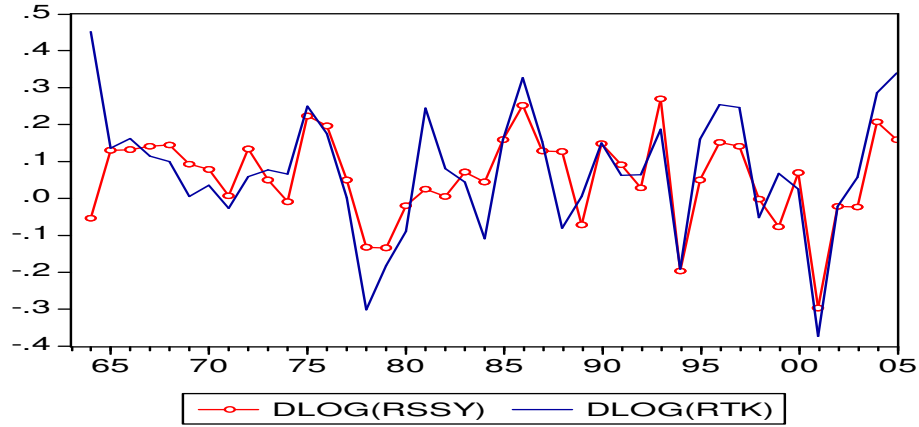
	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.063.214	0.1288
Test critical values:		
1% level	-4.205.004	
5% level	-3.526.609	
10% level	-3.194.611	

Kalkınma ve yatırım kredilerinin gecikmeli değerleriyle sabit sermaye yatırımları arasında ekonometrik olarak anlamlı bir uzun dönemli denge ilişkisi bulunamamıştır. Uzun dönemli bir ilişki iki seri arasında eşzamanlı olarak bulunmaktadır ki, böyle bir model de ekonomik olarak anlamlı değildir.

6.3.2. RTK ile RSSY Arasında Eşbütünleşim Analizi

RSSY ile RKYK'nın gecikmeli değerleri arasında eşbütünleşimin bulunmaması ve bir önceki bölümde de değinildiği gibi, toplam krediler ile sabit sermaye yatırımlarının benzer artış eğilimi göstermesi RTK ile RSSY arasında bir ilişkinin olup olmadığının sınanmasını gerekli kılmıştır. RSSY ile RTK arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu, logaritmik ifadelerinin farklarının oluşturduğu zaman serilerinin benzer hareketlerinden de anlaşılmaktadır. Ayrıca RTK ile RSSY arasında bölüm 6.3.1.'dekine benzer bir analizin sonucu, sabit sermayeyle olan ilişkilerinin bir karşılaştırması bakımından 6.3.1.'deki analizi tamamlayacaktır.

RTK ile RSSY arasında kurulacak modelin ekonomik olarak anlamlı olabilmesi amacıyla RTK'nın gecikmeli değerlerinin modelde kullanılması uygun bulunmuştur.

Şekil 6.5 RTK ile RSSY Logaritmik İfadelerinin Farklarının Görünümü

Eşzamanlı bir analiz ekonometrik olarak anlamlı bir sonuç verse de, ekonomik olarak anlamlı olmayan bir modelin sınanması krediler ile sabit sermaye arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından hatalı olacaktır. Bu açıdan, RTK ile RSSY arasında uzun bir denge ilişkisini veren 6.5 denklemi analize tabi tutulacaktır.

$$u_t = \text{RSSY}_t - \beta_1 - \beta_2 \text{RTK}(-1)_t + \varepsilon_t \quad (6.5)$$

Bir önceki bölümdeki adımlar bu bölümde de uygulandığında RSSY ile RTK(-1)'nin modele dâhil edildiği 6.5 denkleminde ait birim kök testinin sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 6.8 RSSY ve RTK(-1) Eşbütünleşim Analizi Sonuçları

Null Hypothesis: R has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.292.138	0.0218
Test critical values:		
1% level	-3.600.987	
5% level	-2.935.001	
10% level	-2.605.836	

RSSY ile RTK(-1) arasında yapılan analizin sonuçları Tablo 6.8.'de verilmiştir. Tablo sonuçlarına göre, sabit sermaye yatırımları ile toplam kredilerin bir yıl gecikmeli değerlerine ilişkin uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu doğrulanmıştır. 6.5. denkleminde ilişkin kalıntılara ait zaman serisinin birim kökü olduğuna dair H0 hipotezi %95 güven aralığında reddedilmiştir. 6.5.'denkleminde ilişkin kalıntılar için

p_değeri 0.02 çıkmıştır. Böylelikle RSSY ile RTK(-1) arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu doğrulanmıştır.

Uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu sonucuyla birlikte, kısa dönemde de böyle bir uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı önemlidir. RSSY ile RTK(-1) arasında uzun dönemli bir dengenin bulunmasına karşın, kısa dönemde bir dengesizlik durumu sözkonusu olabilir. RSSY ile RTK(-1) arasında kısa dönemde oluşacak böyle bir dengesizliğin uzun vadede ne kadar uyarlanacağı da önemlidir. Hata Düzeltme Mekanizması (Error Correction Mechanism) ile uzun dönemli ilişkide her yıl ne kadarlık bir uyarlanma olduğunu ve bu uyarlanmanın anlamlı olup olmadığı test edilebilir. Bu amaçla aşağıdaki iki denklem tahmin edilmiştir. (6.7) nolu denklemde (6.6) nolu denklemin kalıntıları denkleme dâhil edilmiştir.

$$\log \text{RSSY}_t = \beta_1 + \beta_2 \log \text{RTK}_t(-1) + \varepsilon_t \quad (6.6)$$

$$\Delta \log \text{RSSY}_t = \beta_1 + \beta_2 \Delta \log \text{RTK}_{t-1} + \beta_3 \text{RESID_UZUN}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (6.7)$$

Tablo 6.9 RTK(-1) ve RSSY Arasındaki Kısa Dönemli Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: DLOG(RSSY)

Method: Least Squares

Date: 04/11/08 Time: 18:19

Sample(adjusted): 1964 2005

Included observations: 42 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.021755	0.013690	1.589.059	0.1201
DLOG(RTK(-1))	0.521925	0.076213	6.848.228	0.0000
RESID_UZUN(-1)	-0.192818	0.079077	-2.438.352	0.0194

Test sonucunda RTK'deki kısa dönem değişmelerin, RSSY üzerinde aynı yönlü etkisinin olduğu görülmektedir.³⁰ RSSY'nin gözlenen değeriyle uzun dönem /denge değeri arasındaki farkın da her yıl kapandığı görülmektedir. Çünkü 6.7 denklemine eklenen kalıntılara ilişkin kısa dönemli katsayı negatiftir ve istatistiksel açıdan anlamlıdır.

³⁰ β_3 'ün -0.19 olarak tahmin edilmesi, RSSY ifadesinin uzun dönem denge değeri arasındaki farkın her bir yılda yaklaşık %20 kadarının kalktığı anlamına gelmektedir. P_değerinin 0.19 olması β_3 katsayısının %95 güven aralığında anlamlı olduğunu gösterir. Ayrıca kısa dönemde RTK'nın %0.52 lik bir değişimi RSSY'de %1 lik bir artışa neden olmaktadır.

6.3.3. RYKHAR ile RSSY Arasında Eşbütünleşim Analizi

Bir önceki bölümde toplam kredi serisinin sabit sermaye yatırımı serisiyle eşbütünleşik olduğu, bir diğer ifadeyle, uzun dönemli bir ilişkinin bu iki seri arasında bulunduğu sınıanmıştı. Bu bölümde de kalkınma ve yatırım kredileri haricindeki banka kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında eşbütünleşim olup olmadığı sınıanacaktır. 6.3.1. ve 6.3.2. bölümlerinin sonuçlarından hareketle, kalkınma ve yatırım kredileri haricindeki banka kredileriyle sabit sermaye arasında uzun dönemli bir ilişkinin olabileceği düşünülmüştür.

Tablo 6.10 RSSY ve RYKHAR(-1) Eşbütünleşim Analizi Sonuçları

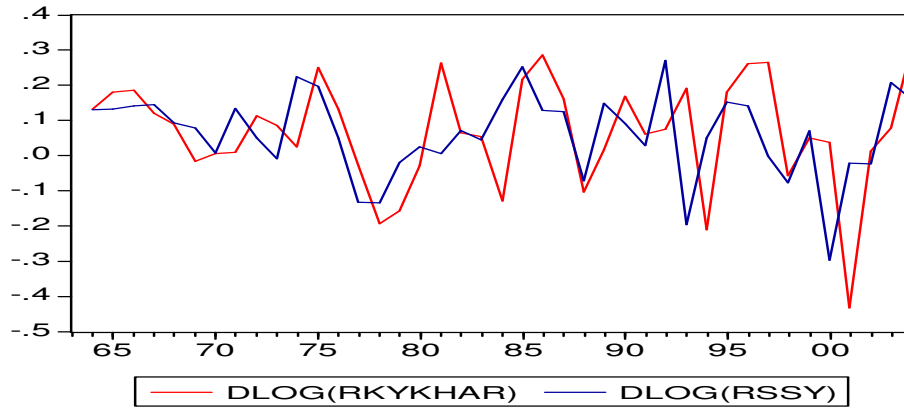
Null Hypothesis: R has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 0 (Automatic based on SIC, MAXLAG=5)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-3.519.183	0.0123
Test critical values:		
1% level	-3.600.987	
5% level	-2.935.001	
10% level	-2.605.836	

6.3.2. nolu bölümdeki süreç izlendiğinde, RYKHAR(-1) ile RSSY arasında bir eşbütünleşimin bulunduğu tespit edilmiştir. Kalkınma ve yatırım kredileri haricindeki bankacılık kredileriyle sabit sermaye yatırımları uzun dönemde bir denge ilişkisine sahiptir. Dolayısıyla, bankacılık sisteminde kalkınma ve yatırım kredileri haricindeki bankacılık kredilerinin hareketiyle sabit sermaye yatırımlarının hareketi benzerdir. Bu benzerlik uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunun istatistiksel açıdan sınıanmasıyla da pekiştirilmiştir.

Şekil 6.6 RYKHAR ile RSSY Logaritmik İfadelerinin Farklarının Görünümü

Şekil 6.6'dan da görüleceği üzere RKYKHAR ile RSSY fark serilerinin benzer hareketleri de bu uzun dönemli ilişkinin var olduğunu göstermektedir. 1963–2005 arasında, kalkınma ve yatırım kalemi hariç banka kredileri sabit sermaye yatırımlarıyla benzer hareket ve eğilime sahiptir. Bu kredilerin sabit sermaye yatırımlarına kanalize olarak yatırımlara dönüşmesinde, kalkınma ve yatırım kredilerine göre daha etkili olduğu testlerden ve fark serilerinin benzer hareketlerinden anlaşılmaktadır.

Hata Düzeltme Mekanizması ile uzun dönemli ilişkide ne kadarlık bir uyarlanma olduğu ve bunun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı da test edilebilir. Test sonucu RKYKHAR'daki kısa dönem değişmelerin, RSSY üzerinde aynı yönlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. RSSY'nin gözlenen değeriyle RKYKHAR'ın uzun dönem /denge değeri arasındaki farkın her yılda kapandığı görülmektedir. Ne var ki, RESID_UZUN(-1) ifadesinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı da belirtilmelidir. Dolayısıyla bir önceki bölümde RTK ile RSSY arasındaki kısa dönemli ilişkinin analizi sonucunda elde edilen istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar, RKYKHAR ile RSSY arasında elde edilememiştir.

Tablo 6.11. RSSY ve RKYKHAR(-1) Arasındaki Kısa Dönemli Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: DLOG(RSSYT)

Method: Least Squares

Date: 04/12/08 Time: 21:17

Sample(adjusted): 1964 2004

Included observations: 41 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.038717	0.020090	1.927.176	0.0615
DLOG(RKYKHART)	0.348427	0.144450	2.412.100	0.0208
RESID_UZUN(-1)	-0.122199	0.139593	-0.875396	0.3869

Bu bölümde uygulanan analizler sonucunda, kalkınma ve yatırım haricindeki banka kredileri ile sabit sermaye yatırımları arasında eşbütünleşim bulunmuştur. 1963–2005 arasında bu iki veri setinin birbiriyle uyumlu bir hareket izlediği, kalkınma ve yatırım haricindeki kredilerin sabit sermaye yatırımlarına kaynak oluşturma kapasitesinin kalkınma ve yatırım kredilerine oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu tez çalışması ile Türkiye’de kalkınma bankacılığının yerel sanayiinin geliştirilmesinde etkinliği incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, kalkınma yazınında az gelişmişliğin kırılması ve kalkınmanın sağlanmasında kurumsal düzenlemelerin rolüne ilişkin tartışmalarda, kalkınma bankacılığının yeri ele alınmıştır. Bunu takiben, küresel ölçekte kalkınma bankacılığına kısaca değinilmiş, ardından gelişmekte olan ülkelerde kalkınma bankacılığının gelişiminin altında yatan nedenler değerlendirilmiştir. Bu süreç içerisinde, 1980 sonrasında yaşanan finansal liberalleşme ortamının kalkınma bankacılığını da etkilemiş olması gerektiği göz önünde bulundurularak, bu dönemde kalkınma bankacılığında meydana gelen değişim tartışılmıştır. Bu tartışmadan ortaya çıkan sonuç, her ne kadar finansal liberalleşme kalkınma bankacılığında bir değişimi beraberinde getirmişse de, kalkınma bankalarının, Japonya örneğinde görüldüğü gibi, bazı ülkelerde etkinliğini sürdürmeye devam ettiği olmuştur.

Tez kapsamında kalkınma bankalarının ticari bankalarından farklı özellikleri vurgulanmıştır. Özellikle kaynak sıkıntısı çeken ülkelerde kalkınma bankaları kalkınmanın sürdürülebilirliği için gerekli kaynağı tedarik etmiştir. Sosyal faydanın yüksek olduğu ama mali açıdan ticari bankaların desteklemeyi uygun bulmadıkları projelerin finansmanında kalkınma bankaları aktif görev almaktadır. Özellikle sınaî sektörlerin altyapı sorununun çözülemediği ülkelerde ve KOBİ finansmanında kalkınma bankaları hâlâ önemini korumaktadır. Bu bağlamda, kalkınma bankaları birçok ülkede, liberalleşme sonrasında sıkça görülen finansal krizlerin reel sektör üzerindeki olumsuz etkilerinin önüne geçmek amacıyla araçsal olarak kullanılmıştır. Borçların yeniden yapılandırılması, ertelenmesi ve ödeme kolaylıklarıyla reel sektör desteklenmiştir.

Türkiye’de kalkınma bankacılığı faaliyetlerinin performansı ise, kredi etkinliği perspektifinden tartışılmıştır. Çalışmada, Türkiye’nin 1980’li yıllarda dışa dönük ekonomik yapılanması sürecinde, kalkınma ve yatırım bankalarının kredi faaliyetlerinde keskin bir daralmanın meydana geldiği saptanmıştır. Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu de, Türkiye’de kredi dağılımında bölgesel bir çarpıklığın bulunduğuudur. Orta Kuzey bölgesi kalkınma ve yatırım kredilerinden orantısız bir biçimde fazla pay almıştır. Japonya örneğinde de belirtildiği üzere, krediler rasyonel bir biçimde kullanıldığı ve müşterilerle dinamik ilişki kurulduğu takdirde verimli olmaktadır. Hâlbuki Türkiye’de kalkınma ve yatırım kredileri 1980 öncesinde bile, bölgesel ağırlıklı olarak dağılmış ve proje geri dönüşlerinde yüksek bir oran yakalanamamıştır. Bununla birlikte kalkınma bankaları, kalkınma bankacılığında küresel ölçekte gözlenebilen işlevsel değişimle paralel olarak, yatırım projelerine danışmanlık hizmetleri vermek, fizibilite raporları çıkarmak, ticari bankalarla birlikte çalışarak apex kredilendirme yoluyla KOBİ finansmanı sağlamak gibi görevler üstlenmişlerdir.

Kalkınma bankacılığının başarısının tahlil edildiği son bölümde, 1963–2005 yılları arasındaki kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmada kullanılan bankacılık verileri TBB’den alınmış olup 1963–2005 yılları arasında birlik tarafından yayımlanan banka bilânçolarından derlenmiştir. Sabit sermaye yatırımları için ise DPT verilerinden faydalanılmıştır. Bankacılık verileri bölgesel bazda yayımlanmışken sabit sermaye yatırımlarına ilişkin verilerin bölgesel bazda sınıflandırılmaması nedeniyle, çalışma sürecinde yapılması düşünülen “bölgesel bazda kalkınma ve yatırım kredileri etkinliği” analizi yapılamamıştır. Özel sektör sabit sermaye yatırımları ve kamu sektörü sabit sermaye yatırımlarının kalkınma ve yatırım kredileriyle ilişkisinin ayrı ayrı iki bölümde incelenmesi de çalışmanın içeriğini zenginleştirecekti. Fakat, kalkınma ve yatırım kredilerinin TBB veri sisteminde özel ve kamu şeklinde ayrılması nedeniyle bu yapılamadı.

TBB ve DPT verilerinin imkân verdiği ölçüde, son bölümde kalkınma ve yatırım kredilerinin toptan bir başarı analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, kalkınma ve yatırım kredileriyle toplam sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Analiz kredilerin bir yıl gecikmeli olarak yatırımlara kanalize

olacağını varsaymıştır. Bu varsayım altında, kalkınma ve yatırım kredileriyle sabit sermaye yatırımları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Fakat analiz, toplam krediler ve sabit sermaye yatırımları arasında yapıldığında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Kalkınma ve yatırım kredileri haricindeki toplam krediler ile sabit sermaye yatırımları arasında analiz tekrarlanmış, uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Türkiye’de sabit sermaye yatırımlarının finanse edilmesinde kalkınma ve yatırım kredileri haricindeki toplam kredilerin daha etkili olduğu sonucu çıkmıştır. Hâlbuki kalkınma bankalarının kuruluş amacı ve faaliyet çizgisi sözkonusu olduğunda, Türkiye’nin kalkınma sürecinde sabit sermaye yatırımlarının finansmanında kalkınma bankacılığının daha etkili olması beklenir. Dolayısıyla Türkiye’de sabit sermaye yatırımlarına katkı anlamında kalkınma bankacılığı faaliyetlerinin özellikle 1980 sonrasında etkili olmadığı söylenebilir.

Türkiye’de Sanayi Bakanlığı’nın Haziran 2008 içinde açıkladığı taslak sanayi stratejisine göre, ülkenin dört sektörde üretim üssü olması hedeflenmektedir: otomotiv, beyaz eşya, makine ve elektronik.³¹ Bu sektörler, Türkiye’nin artık yüksek teknolojiye dayalı, yüksek katma değerli dayanıklı tüketim malları, ama ondan daha önemlisi sermaye mallarında küresel bir oyuncu olma isteğini yansıtmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde, kalkınma bankalarının işlevselliğinin artırılıp yerel sanayiın desteklenmesinde aktif rol alması sözkonusu olabilir. Bu durum, devletin gereksinimlere göre kalkınma bankalarına böyle bir misyon yükleyip yüklemeyeceğine bağlıdır.

³¹ Bkz. Hacer Boyacıoğlu, “Sanayinin Kare Ası Otomotiv, Beyaz Eşya, Makine ve Elektronik”, Referans Gazetesi, 18 Haziran 2008.

KAYNAKLAR

- Abaç, S.**, 1985. Türkiye'nin Sanayileşmesinde Bankacılığın Rolü, Türkiye'de Sanayileşme Sorunları Semineri, SBF Yayını, No:382.
- Aghion, B.A.**, 1999. Development Banking, Journal of Development Economics, **58**, 83-100.
- Akıncı, A.**, 2000. Development Financing in Turkey, Draft Paper for Association of Development Financing Institutions in Asia and Pacific's (ADFIAP).
- Akyüz, Y.**, 1993. Financial Liberalisation: The Key Issues, UNCTAD Discussion Paper, No:56, March.
- Amsden, A.**, 1989. Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialisation. Oxford University Press, New York.
- Aoki, M.**, 1994. Monitoring Characteristics of the Main Bank System- An Analytical and Developmental View, The World Bank, Economic Development Institute, EDI Working Papers, Number **94-5**.
- Arda, E. F.**, 1977. Sermaye Piyasasının Bankacılık Sistemine Etkileri, *Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi*, Aralık.
- Basu, S.K.**, 1965. Theory and Practice of Development Banking, Asia Publishing House, Bombay, India.
- Bhatt, V.V.**, 1977. On a Development Bank's Selection Criteria for Industrial Projects, *Economic Development & Cultural Change*, Volume **25**, Issue **4**, 639-655.
- Bhatt, V.V.**, 1993. Development Banks as Catalyst for Industrial Development, *International Journal of Development Banking*, **11**, 47-61.
- Bilen, G.**, 2007. Proje Değerlendirmelerinde Ulusal Planlama ve Programlama, TKB Proje Değerlendirme Semineri, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.
- Boskey, S.**, 1961. Problems and Practices of Development Banks, The John Hopkins Press, The International Bank for Reconstruction and Development. Baltimore,
- Brenner, R.**, 2001. The World Economy at the Turn of the Millennium Toward Boom or Crisis, *Review of International Political Economy*, 8:1, 6-44.
- Calomiris, C.W., Himmelberg, C.P.**, 1995. Government Credit Policy and Industrial Development (Japanese Machine Tool Producers, 1963-91), Policy Research Working Paper, **1434**, World Bank Financial Sector Development Department.

- Cameron, R.E., 1972.** Banking and Economic Development; Some Lessons of History, Oxford University Press, New York.
- Caprio, G.J., Demirgüç-Kunt, A., 1997.** The Role of Long Term Finance: Theory and Evidence, The World Bank Policy Research Department, February.
- Carlin, W., Richthofen P., 1995.** Finance, Economic Development and the Transition: The East German Case, Discussion Paper FS-I 95-301, Berlin: Wissenschaftszentrum, Berlin.
- Chibber, V., 1999.** Building a Development State: The Korean Case Reconsidered, *Politics & Society*, Volume: **27**, No:**3**, 309-346.
- Chibber, V., 2004.** Reviving the Developmental State? The Myth of the National Bourgeoisie, Sociology Department of UCLA, Paper No: **20**. Los Angeles.
- Cingi, S., 1984.** Avrupa Yatırım Bankası ve Türkiye ile İlişkileri, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.
- DESİYAB 1. Sempozyumu, 1980.** İşçi Şirketlerinde Yönetim Sermaye ve Finansman, DESİYAB AŞ, Ankara.
- DESİYAB 5. Sempozyumu, 1984.** İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi Yabancı Sermaye ve DESİYAB, DESİYAB AŞ, 26-27 Kasım, Trabzon.
- Dewatripont, M., Maskin, E., 2005.** Credit and Efficiency in Centralized and Decentralized Economies, *The Review of Economic Studies*, Volume: **62**, No: **4**, 541-555.
- Diamond, W., 1957.** Development Banks, Economic Development Institute, International Bank for Reconstruction and Development, Baltimore.
- Dicken, P., 2001.** Global Shift: Transforming the World Economy, Paul Chapman Publishing, London.
- Dickson, P., 1967.** The Financial Revolution in England, St. Martin's Press, New York.
- DPT, 1978.** Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1978, *Tümosan, Taksan, Testaş ve Gerkonsan*, Ankara, DPT.
- DPT, 2001.** Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik, Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT Yayınları, Ankara.
- Durrani, S.U., 1962.** Means of Stimulating The Private Capital Market, Conference on Industrial Development Banking, CENTO, Istanbul.
- Dolun, L., Atik, H., 2006.** Kalkınma Teorileri ve Modern Kalkınma Bankacılığı Uygulamaları, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.

- ECLAC**, 2002. Growth with Stability: Financing for Development in the New International Context, Santiago, Chile, Economic Comission for Latin America and the Caribbean (ECLAC).
- Ercan, F., Gültekin-Karakaş, D., ve Tanyılmaz, K.**, 2008. Türkiye'de Sermaye Birikimi: Yapısal Dönüşüm ve Sektörel Tercihler, *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85'inci Yılında Türkiye Ekonomisi* içinde, Gazi Üniversitesi Yayınları. Ankara.
- Eroğuz, Ö.**, 1982. Türkiye'de Yatırım Bankacılığı, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Türkiye'de Bankacılık Semineri.
- Esiyok, B.A.**, 2006. İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004), Türkiye Kalkınma Bankası Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara.
- George, G., Prabhu, G.N.**, 2000. Developmental Financial Institutions as Catalysts of Entrepreneurship in Emerging Economies, *Academy of Management Review*, Volume **25**, No:3, 620-629.
- Gerschenkron, A.**, 1962. Economic Backwardness in Historical Perspective, Cambridge, United States: Harvard University Press.
- Gerschenkron, A.**, 1968. Continuity in History, and Other Essays, Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, Massachusetts.
- Girardin, E.**, 1997. Banking Sector Reform and Credit Control in China, Development Centre Studies, OECD, France.
- Gök, O.**, 1977. Ağır Sanayi 1977, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara.
- Gültekin-Karakaş, D.**, 2007. Türkiye'nin Yapısal Dönüşüm Sürecinde Banka Reformu, *Türkiye'nin Güncel Sorunları I.* içinde. Yapıcılar Türkü Söylüyor 4. cilt, Editörler: F.Ercan, T.Tören, S. Paçacı, Ö. Taştan, M.s. Tümtaş,,Ö.Tezcek, Ankara: Dipnot.
- Houk Dock, J.T.**, 1968. Financing and Problems of Development Banking, Frederick A. Praeger Publishers, New York.
- İşletmeler Bakanlığı**, 1979. Halk Girişimleri Anket Sonuçları, İşletmeler Bakanlığı Yayın No:3, Sayı:10, Ankara.
- Jenkins, G.P.**, 1997. Project Analysis and the World Bank, *American Economic Review*, Volume **87**, Issue **2**, 38-42.
- Jequier, N., Hu, Y.S.**, 1989. Banking and the Promotion of Technological Developments, International Labour Office and St. Martin's Press, New York.
- Kandemir, A.**, 2000. Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Bankacılığı ve Kalkınmanın Finansmanı, TKB Araştırma Müdürlüğü, Ankara.

- Kandiller R.**, 1981. Para ve Sermaye Piyasalarının Kalkınmanın Finansmanına Katkısı, 2. Türkiye İktisat Kongresi, Kalkınma Politikası Tebliği, DPT Yayını, Ankara.
- Kazuhiro, I., Goto, Y.**, 2006. The Government and the Financial System, *Public Policy Review*, Volume 2, No:1.
- Kepek, Y., Yentürk N.**, 2000. Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kirkpatrick, C.**, 2005. Finance and Development: Overview and Introduction, *The Journal of Development Studies*, 41, 631-635.
- Kuruç, B.**, 2001. Planlamanın Dünyayı Yarın, 8. BYKP ve DPT'nin 40. Yılı Konferansları Dizisi-VI. Kitabı, DPT Yayını, Ankara.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes F., Shliefer A.**, 2002. Government Ownership of Banks, *Journal of Finance*, 57, 265-301.
- Lee Chung,H.**, 1992. The Government, Financial System, and Large Private Enterprises in the Economic Development of South Korea, *World Development*, Volume 20, No:2.
- Mullineux, A.W., Murinde V.**, 2001. Developing Financial Structures to Foster Enterprise Development, University of Birmingham Finance and Research Programme, U.K.
- Murinde, V., Kariisa-Kasa, J.**, 1997. The Financial Performance of the East African Development Bank: A Retrospective Analysis, *Accounting Business and Financial History*, Volume 7, Number 1, 81-104.
- Nurkse, R.**, 1952. Some International Aspects of the Problem of Economic Development, in *The Economics of Underdevelopment*, 1963, pp. 256-271, Agarwala, A.N. & Singh S.P., Oxford University Press, New York.
- Nasuhoglu, A.H.**, 1984. Türkiye Deneyi, Göç veren Bölgelerde Teşebbüslerin Gelişimi İçin Özel Tasarruflar: Finansman Kurumlarının Rolü Semineri, OECD-DESİYAB, 1-5 Nisan, İzmir.
- Packer, F.**, 1995. Before Main Banks A Selective Historical Overview of Japan's Prewar Financial System, The World Bank, Policy Research Paper, 1537.
- Riesser, J.**, 1911. The German Great Banks and Their Concentration in Connection with The Economic Development of Germany, National Monetary Commission, 61. Congress 2. Session, Document No: 593, Government Printing Office, Washington.
- Rosenstein-Rodan, P.N.**, 1943. Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe, *The Economics of Underdevelopment*, in *The*

Economics of Underdevelopment, 1963, pp. 245-271, Agarwala, A.N. & Singh S.P., Oxford University Press, New York.

Rostow, W.W., 1956. The Take-off Into Self-Sustained Growth, *The Economics of Underdevelopment*, 1963, pp. 154-186, Agarwala, A.N. & Singh S.P., Oxford University Press, New York.

Scher, M., 2001. Bank-firm Cross-shareholding in Japan: What is it, why does it matter, is it winding down?, DESA Discussion Papers No. **15**, Economic and Social Affairs, United Nations.

Shaw, E.S., 1973. Financial Deepening in Economic Development, Oxford University Press, , New York.

Somel, C., 1994. Büyümenin Finansmanında Japonya Deneyimi 1955-1992, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, **19 (4)**, 549-576.

Sönmez T., 1992. Türkiye’de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı ve İştirak Politikaları, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.

Şahinkaya, S., 1996. Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası AŞ’den Türkiye Kalkınma Bankası AŞ’ye “Bir Modelin ve Dönüşümün Kurumsal Öyküsü”, Prof. Dr. İsmail Türk’e Armağan, SPK Yayını, No:**54**, Aralık, 471–497.

Şahinkaya, S., 1999. Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma-Yatırım Bankaları “Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği”, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi: 7, Ankara.

Şenses, F., Kırım, A., 1991. Türkiye’de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar- Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayiın Yeniden Yapılanma Gerekleri, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, **18 (1-2)**, 111-141.

Şenses, F., 1993. Sanayileşmede Yeni Bir Dönemeç: 1980’li Yıllar ve Ötesi, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, **20 (4)**, 529-548.

Şimşek, H., 2007. Proje Değerlendirmelerinde Ulusal Planlama ve Programlama, TKB Proje Değerlendirme Semineri, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.

Takeda, M., Turner, P., 1992. The Liberalisation of Japan’s Financial Markets: Some Major Themes, BIS Economic Papers, BIS, Basle.

Todaro, M.P. 1997. Economic Development, 6th edition, Addison Wesley Longman, London.

Tornell, A., Westermann Frank, 2002. Boom Bust Cycles in Middle Income Countries: Facts and Explanation, NBER Working Paper Series, No: 9219.

- Türel, O.**, 1981. 1970’li Yıllarda Mühendislik Sanayilerindeki Kamu Yatırımları: Gözlem ve Değerlendirmeler, *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayı*, Ankara, 575-611.
- United Nations**, 2005. Rethinking the Role of National Banks, Financing for Development Office, Ad Hoc Expert Group Meeting “Rethinking the Role of National Development Banks”, Background Paper, New York.
- Vittas, D., Wang B.**, 1991. Credit Policies in Japan and Korea, Country Economics Department, World Bank, **747**.
- Vittas D., Kawaura A.**, 1995. Policy Based Finance, Financial Regulation, and Financial Sector Development in Japan, The World Bank, April.
- Wade, R.**, 1990. Governing The Market: Economic Theory and The Role of Government in East Asian Industrialisation, Princeton University Press, New Jersey.
- World Development Report, 1997**. The State in a Changing World, Oxford Universtiy Press, New York.
- Yamamura K.**, 1970. Banking and Economic Development-Some Lessons of History, ed. Rondo Cameoron, London .

EKLER

Ekler 1: RKYK, RTK, RSSY ve TEFE

Kredi değerleri cari olup Bin TL üzerindendir.

Yıllar	TEFE	RKYK	RSSY	RTK
1963	100	3439.45	160000	130308.46
1964	99	60149.2626	151515.152	204876.414
1965	104	61051.3519	172579.099	234606.462
1966	112	66965.4521	196956.132	275910.036
1967	119	73648.2452	226700.252	309215.374
1968	122	84094.9058	262080.262	341817.977
1969	132	89723.3737	287443.268	343478.828
1970	145	101056.098	310773.481	356026.333
1971	169	89370.0826	312868.949	346535.354
1972	196	80118.0675	357873.211	367868.093
1973	237	83402.0701	376003.38	396944.542
1974	300	102278.349	372836.218	424024.604
1975	335	130936.189	466228.332	544221.336
1976	393	177405.265	568008.151	648865.874
1977	504	190467.371	596866.944	649484.067
1978	775	101066.027	522715.539	479544.334
1979	1,357	75822.0936	456890.199	399368.62
1980	2,582	50629.9775	447732.29	365328.06
1981	3,463	57009.702	458824.209	466641.257
1982	4,411	68485.2058	461172.203	505466.047
1983	5,649	67672.632	495459.614	528396.616
1984	8,273	68276.3581	517854.121	473642.386
1985	11,724	51922.7587	606859.258	554992.452
1986	14,953	99748.8197	780491.393	770204.502
1987	20,827	111043.625	887820.851	898312.031
1988	33,495	118447.58	1007260.83	828508.007
1989	55,266	112017.201	937959.711	833186.515
1990	82,666	114180.343	1087415.94	968166.688
1991	126,114	122372.633	1190637.99	1030606.45
1992	210,791	118834.713	1225887.25	1098396.51
1993	327,227	139209.781	1605937.16	1325400.57
1994	721,481	134204.359	1319954.01	1094766.16
1995	1,356,313	135453.227	1387751	1285606.62
1996	2,327,287	164332.096	1614674.73	1658612.58
1997	4,152,226	174032.185	1861259.87	2122209.29
1998	7,008,547	175729.287	1858047.27	2015018.89
1999	10,070,036	224138.237	1720831.97	2156394.98
2000	15,478,184	204019.35	1846075.32	2210432.47
2001	24,409,563	218291.251	1371199.94	1519313
2002	35,392,319	169546.534	1341598.81	1487087.92
2003	43,804,855	150414.446	1310886.29	1575216.35
2004	48,860,194	148220.166	1612391.86	2097449.51
2005	51,681,301	149071.787	1889411.38	2946802

Kaynaklar: 1) KYK ve TK verileri: TBB (<http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2007/2007.asp>).

2) SSY ve TEFE: DPT ve DİE (TÜİK92

Kalkınma ve Yatırım Kredilerinin Bölgesel Dağılımı

Kredi Değerleri Cari Olup Bin TL Üzerindendir

Yıllar	Orta Kuzey	Ege	Marmara	Akdeniz	Kuzey Doğu	Güney Doğu	Karadeniz	Orta Doğu	Orta Güney
1963	15607	35882	257045	23636	951	2441	2424	1913	4046
1964	4210102	73027	826697	30148	1475	2372	804527	1774	4655
1965	4341889	86836	963613	35699	1176	1994	928729	1470	6250
1966	5045430	89946	1221990	72593	850	1489	1040174	1885	5634
1967	6419804	103089	1537499	108345	645	890	592597	1963	6674
1968	6368380	106264	1976469	147325	228	339088	1318990	1593	9651
1969	7142450	125374	2844932	163402	130	355476	1215325	1800	12541
1970	8501693	202968	3936633	186882	0	454299	1334019	1654	14775
1971	9008184	1047154	3204145	217476	0	447546	1195347	4016	15424
1972	8437376	238624	4597887	366330	0	614115	1383661	15528	17573
1973	11634840	421046	5734794	506872	3500	676	1351793	46266	41483
1974	18778478	429221	6898684	568571	3500	2048	3857815	86837	99262
1975	25065822	765339	8537251	691135	10546	29636	8361425	134368	215727
1976	38247642	1179929	12945036	953543	25079	126967	15742403	188036	240672
1977	54691944	1829866	16147043	1354094	88049	214361	21035762	226744	464832
1978	42862539	3079122	17599736	1786728	205436	375273	11232543	415485	749096
1979	51358890	5335337	23800668	2240077	349383	720484	16735489	680014	1670239
1980	59317272	8596373	36696973	3627620	482952	1206980	16691938	1047207	3054224
1981	89547000	10683000	59962000	6018000	718000	1566000	22672000	1418000	4852000
1982	130012000	10717000	115624000	10607000	913000	913000	28434000	923000	3887000
1983	162187000	13327000	147476000	11724000	1456000	2961000	35439000	1814000	5895000
1984	212182000	22982000	241232000	17836000	2222000	4681000	51354000	2946000	9388000
1985	102170000	95425000	194835000	97501000	3124000	13740000	32728000	18959000	8911000
1986	203215000	212041000	313767000	145270000	14361000	20927000	63550000	30806000	44475000
1987	244306000	336525000	445074000	215559000	35551000	23559000	67052000	30070000	67620000
1988	1920235000	0	816458000	0	0	0	0	0	0
1989	1849597000	589072000	1217131000	550909000	86102000	23883000	128934000	36287000	116807
1990	2840939000	849194000	1832215000	863499000	21928000	43522000	267319000	62104000	196092000
1991	3471113000	1093405000	2755732000	1250154000	67007000	69246000	171987000	73038000	197672000
1992	9941813000	1680185000	3967717000	1525755000	101610000	51871000	255705000	130100000	268450000
1993	21323856000	2288465000	7065938000	2268160000	109509000	59831000	292166000	149481000	331575000
1994	41145322000	3690509000	11670284000	4579532000	195062000	50847000	191515000	141808000	429365000

Kaynak: TBB (<http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2007/2007.asp>)

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin Öztürk, 3 Temmuz 1980 tarihinde Konya’da doğmuştur. İlköğrenimini Konya’da tamamlayan yazar Konya Anadolu Ticaret Lisesi’nde başladığı ortaokul öğreniminin ardından, Konya Fen Lisesi’nde ortaöğrenimini tamamlamıştır. İTÜ Elektronik Mühendisliği’nde lisans eğitimini bitiren yazar yine aynı üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı İktisat Yüksek Lisans Programı’na başlamıştır.

Evli ve bir çocuk babası olan Öztürk, şu an Hazine Müsteşarlığı’nda Hazine Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.